

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**KARAKTER VE EYLEM DEĞERLERİ ÜZERİNDEN
SERVET-İ FÜNUN ROMANINDA PSİKOLOJİK
MANİPÜLASYON**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Fatih ARSLAN**

**HAZIRLAYAN
Görkem GÖKÇE YİĞİT**

ELAZIĞ-2021

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KARAKTER VE EYLEM DEĞERLERİ ÜZERİNDEN
SERVET-İ FÜNUN ROMANINDA PSİKOLOJİK MANİPÜLASYON****Görkem GÖKÇE YİĞİT****Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Elazığ-2021, Sayfa: X+94**

Servet-i Fünun dönemine geçişin alt yapısını hazırlayan unsurların cedid hareketine zemin oluşturan fikir ve görüş benzerlik/ayrılıkları, dönemin içinde bulunduğu siyasi, sosyolojik ve psikolojik durum anlatılır. Cedid hareketi ile birlikte ortaya çıkan eskiden yırtılım isteğinin verdiği çabayla bir salon edebiyatı tavrında cemaatten cemiyete, tebaadan tabakaya, dıştan içe, bizden ben/e yönelimde etkin olan durumlar aktarılır. Psikolojik manipülasyon kavramı, bu kavram içinde karakterlerin kendilerini ifade etme biçimleri, ben/in yüce bir varlık olduğunun farkına varan karakterin kendini ispatlaması, gerçekleştirilmesi, çıkarları doğrultusunda karşısındakinin duygularını sömürüp etkilemesi, kendi ben/ini ön plana çıkaracak tavırları manipülasyon perdesi arkasından vermeye çalışması, manipülasyon kavramının Servet-i Fünun romanındaki karakterlerin sergiledikleri tavırlar ile ilişkisi aktarılmaya çalışılır.

Anahtar Kelimeler: karakter, manipülasyon, ben, eylem, ego, batılılaşma, eski, yeni

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**ON CHARACTER AND ACTION VALUES
PSYCHOLOGICAL MANIPULATION IN THE NOVEL OF SERVET-İ FÜNUN**

Görkem GÖKÇE YİĞİT

**Fırat University
Social Sciences Institute
Department of Turkish Language and Literature
Department of New Turkish Literature
Elazığ-2021, Page:X+94**

The differences of opinion and opinion above the grounds for the jadid movement of the elements that prepared the infrastructure of the transition to the Servet-i Fünun period, and the political, sociological and psychological situation of the period are explained. It emerges with the jadid movement "in the past, the desire to tear is transferred from the community to the community, from the subject to the stratum, from the outside to the outside, from us to the self, in a confident salon literature attitude. Proving himself, realizing himself, exploiting and affecting his own emotions, trying to bring out the attitudes that will bring his own self to the forefront from behind the curtain of manipulation, and the relationship between the concept of manipulation and the attitudes of the characters in the novel Servet-i Fünun are tried to be conveyed.

Keywords: character, manipulation, I, action, ego, westernization, old, new

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR	VII
ÖN SÖZ	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİR EVRİLMENİN ALTYAPISI OLARAK ESKİDEN YENİYE	1
1.1.Servet-i Fünun Dönemi Romanı Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın Alt Yapısı	1
1.2. Kaçınılmaz Bir Değişimin Nüfuz Ettiği Alanlar.....	4
1.2.1.Yeni İnsan Algısı ve Bu Algıyla Yeniden Şekillenen Devlet İçindeki Yabancı/Gayrimüslim ve Azınlıklar.....	4
1.2.2. Basın-Yayın Organları ve Yabancı Eserlerden Tercümeler	5
1.2.3. Yurt Dışı Gezileri, Yurt Dışında Alınan Eğitimler, Devlet Aracılığı ile Yurt Dışına Gönderilen Memurlar.....	6
1.3. Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedide) Topluluğunun Kuruluşu.....	7
1.4. Servet-i Fünun Topluluğu ve Roman	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. NARSİST BEN/İ YÜCELTEMEDE MASKE GÖREVİ GÖREN ALGI, TUTUM ve MANİPÜLASYON	15
2.1. Bir Üst Değer Olarak Benlik ve Narsizim	15
2.2. Kişiliğin Aktarımı Ve Benimsetilmesinde Tutum	28
2.3. Manipülasyonun Temeli Olarak Algı Ve Algının Yönetimi.....	36
2.4. Yönlendirme Ve İknanın Aracısı Olarak Manipülasyon.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SERVET-İ FÜNUN ROMANINDAKİ KARAKTERLERİN MANİPÜLASYON PERDESİ ARDINDAKİ GÖLGELERİNİN DIŞAVURUMU	58
3.1.Manipülasyonun Roman Karakterleri ve Onların Eylemleri Üzerindeki Etkisi ...	58
3.2 Manipülasyon ve Tekniklerinin Etkisi ve İçeriği.....	77
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	91

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. İhtiyaçlar hiyerarşisi	18
--	----

KISALTMALAR

AŞK:	Aşk-ı Memnu
B:	Böğürtlen
BAT:	Bir Aşkın Tarihi
BÖD:	Bir Ölünün Defteri
BZH:	Bir Zambak Hikâyesi
Ç:	Çağlayanlar
EY:	Eylül
FG:	Ferdâ-yı Garâm
FŞ:	Ferdi ve Şürekâsı
GKK:	Genç Kız Kalbi
K:	Kâbus
KH:	Kırık Hayatlar
KY:	Karanfil ve Yasemin
MS:	Mai ve Siyah
N:	Nemide
NA:	Nesl-i Ahir
S:	Sefile
SK:	Salon Köşelerinde
SY:	Son Yıldız

ÖN SÖZ

Hasta adam yakıştırması ile anılan son dönem Osmanlısının eski, güçlü ve kıtalararası hüküm süren yapısını devam ettirme çabası gelişen ve değişen dünyanın dayatmaları karşısında nihayetsiz kalır. Devletin askeri, siyasi, toplumsal ve daha birçok iç ve dış politikası, uygulama ve yaptırımlarında yenileşme diğer bir tabir ile Batılılaşma çatlak bir çömlekten sızan su misali işlemeye başlar. Bu sızıntı damlaların gücü değil sürekliliğinden dolayı daha ilerideki dönemlerde bir parçalanmaya ve kabına sığmayan suyun taşmasına neden olur. Ünlü filozof Herakleitos'un da aktardığı gibi *değişmeyen tek şeyin değişim* olduğu zoraki ya da mecburi yeni düzende devletin siyasi, askeri ve toplumsal alanında etkisini gösteren Batılılaşma ve yenileşme hareketleri Mustafa Kemal Atatürk'ün de benzetmesi ile bir milletin hayat damarlarından biri olan sanat ve edebiyatı da etkiler.

Yenileşme ile gelen bazı dayatma ve değişimler sanatçının sanatını icra etmesinde baş yönlendiricilerden biri olur. Hiçbir zaman yeniden doğuşun ya da bir dönüşümün sancısız ve kusursuz geçişini beklemek mümkün olmayacağı için bu değişim ve dönüşüm de bazı ıstıraplar yolundan ilerler, karşıt pek çok fikrin çatışmasına neden olur hatta kendisine dahi iç çatışmalarını eski-yeni bocalamaları yaşadığını itiraf edemeyen bir kitlenin oluşumuna sebebiyet verir. Tam bir değişim ve dönüşüm, tek bir yoldan geçemeyeceğinden evrilerek bir geçiş yolu benimsenir ve yenileşme hareketleri de belirli aşamalarla şekillenmeye başlar. İşte bu çalışmada öncelikle bu geçişin etkilerinden, evrilmenin aşamalarından bunun edebiyata olan yansıması ve oluşan fikir birliği/ayrılığı durumundan bahsedilir.

Yine yenileşmenin getirdiği en önemli değişimlerden biri olan; bir tümdengelim misali tanımlanabilen bütünden parçaya, dıştan içe yönelim de bu yenileşme hareketleri ile hız kazanır. Kişi artık daha çok kendisinin farkına varır, kendisini bir değer olarak görür ve artık insanı (başkasını) kullanarak kendini gerçekleştirme çabası içine girmeye kendini adar. Kendi ben/ini ilahlaştıran ve onu yüceltmeye çalışan birey duygularını aktarma materyali olarak manipülasyonu kullanır ve kendini aktarımda her türlü hileyi legal kılma çabasına bürünür. Yapılan bu çalışmada aktarımda kendi ben/ini üstün tutma materyali olarak kullanılan manipülasyon teriminin Servet-i Fünun dönemi roman karakterleri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanır.

Temelde üç ana bölümde çalışılan bu tezin ilk bölümünde yenileşme ve yenileşmenin alt yapısı, ikinci bölümünde bir terim, anlam ve tavır olarak manipülasyon ve onu besleyen diğer etmenler ile manipülasyonun ne'liği, son bölümünde ise Servet-i Fünun dönemi romanlarında kahraman eylemleri bağlamında psikolojik manipülasyonun nasıl kullandığından bahsedilir.

Çalışmalarım boyunca bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, süreçte her konuda yol göstericim olan danışman hocam Prof. Dr. Fatih ARSLAN'a sonsuz teşekkür ederim. Yine bu süreçte minicik yüreği ile bana motive kaynağı olan canım oğlum Mehmet Arslan'a çok değerli eşim, hayat arkadaşım Oktay YİĞİT'e, fedakârlıklarını asla unutamayacağım nefes kaynağım anne ve babam Nesrin-Muhammet GÖKÇE'ye, uzaktaki varlığı ile dahi bana güç veren kardeşim Gamze GÖKÇE BOLAT'a, bana her zaman güvenen ve inanan fedakâr teyzelerim Necla-Süreyya EROL'a, beni bu yola çıkmam için cesaretlendiren kadim dostum Halime BOZKURT'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ELAZIĞ-2021

Görkem GÖKÇE YİĞİT

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİR EVRİLMENİN ALTYAPISI OLARAK ESKİDEN YENİYE

1.1.Servet-i Fünun Dönemi Romanı Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın Alt Yapısı

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda meydana gelmiş Batılı tarzdaki değişimlerin kökeni 18. yüzyıl son dönem Osmanlısına kadar indirgenebilir. Hiçbir köklü değişim ve yenileşme akımı kısa bir sürede ortaya çıkmayıp bunun zemini küçük altyapılarla hazırlanmak durumundadır. *“Zamanla değişen dinamikler, dönüşen toplum katmanlarına ezberi bozdurtacak yeni değerler”* (F. Arslan, 2019: 3) bu değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgular. Eskinin tahtını sarsan yeni dünya görüşüyle artık kabuğundan çıkma, etrafı tanıma, gelişme ve ilerleme çabası içine girmeye başlayan fikir ve düşünce akımları devletin sadece siyasi yapısında değil diğer tüm organ ve birimlerinde de etkisini hissettirir.

3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın (Gülhane Hattı Hümayunu) ilanı ile Osmanlı'da siyasi, sosyal, mali alanlarda hızlı bir dönüşüm ve değişim yaşanır. *“Nizam-ı Cedid adıyla bilinen ve kendinden yaklaşık yüz yıl önce başlamış olan Batılılaşma projesinin resmi devlet görüşüne dönüştürüldüğünü ilan eden”* (Korkmaz, vd., 2007: 27) bu ferman ile son dönem Osmanlısı, değindiği ama tam bir geçiş yap(a)madığı Batılılaşma politikalarını artık devletin yönetim ve idare politikasında kaçınılmaz bir kaynak olma durumuna almak zorunda kalır. Buna zemin hazırlayan faktörler arasında Batı hayranlığı, yeni dünya görüşü, tefrikalar, aydınların yurtdışı gezileri ile elde ettiği tecrübeler, devlet içindeki azınlık ve yabancılar, yurtdışında eğitim almanın verdiği yeni bakış açıları, Batılı tarzdaki okullar, elçilik ve temsilciliklerdeki fikir alışverişleri... sıralanabilir. Kademeli bir geçişle insanlık tarihi son bulana kadar olacak olan değişim ve gelişmeler dünya çapında etki ve yankı uyandıran köklü ve kalıcı adımlardır denebilir. *“Aklın büyük bir değer olarak öne çıkarılması ve pozitif bilimlerle işlenmesi, Avrupa'da 1750'den itibaren başlayan ve hızlı bir biçimde dünyanın gidişatını değiştiren Sanayi Devrimi'ni doğurur.”* (Korkmaz, vd., 2007: 14) Burjuva tarzı yani herhangi bir sınıfa mensup olmayıp gücünü ve statüsünü eğitiminden, konumundan alan bir burjuvazi kesimi ile birlikte devrim ve reformlarla desteklenen yeni dünya düzenine ayak uydurma çabaları

tüm devlet ve toplumlar üzerinde etkili olur. Sanayi Devrimi, Rönesans ve Reform hareketleri ile ilerleme ölçütü olarak bilim ve felsefeyi baz alan yeni dünya insanı, matbaanın icadı, merak unsurunun yüksekliği ile yeni yerler görme ve keşfetme, yeni bilgiler edinme arayışı bilim, sanat ve edebiyatın yeni çerçevelerini belirlemeye başlar. Kişi artık kendisinin farkına varmaya ve aklının gücüne inanmaya başlayıp yapabileceklerinin boyutlarını genişletme teşebbüsünde bulunur. Buna karşın Osmanlı Devleti içindeki bazı bilim ve devlet adamları gün geçtikçe vasfını artık yitiren birtakım kurumların itibarlarını hala koruma teşebbüsünde olduğundan, yenileşmeyi bir nevi din ve itibar kaybı gibi gösterip mevcut ve kırılması gereken kabuktan çıkma, yeniden bir doğuş, canlanma ve yeni fikirlerin filizlenmesi aşamasını her defasında baltalamaya çalışırlar. Hâlbuki özünde bir hükümdarlık hoşgörüsü barındıran Osmanlı *“dinamik bir yaşam algısına sahipti. Geleneksel değer ve kurumlarının özüne zarar vermeden karşılaştığı toplum ve devletlerin kurumsal deneyimlerinden istifade etmeye her zaman açıktı”* (Köprülü, 1986: 13) ancak kraldan çok kralcı denilen, halkın milli ve dini duygularını manipüle etmek için kullanılan vatan-din elden gidiyor propagandası ile yürütülen çalışmalar yenileşme için ayağa kalkmaya çalışan Osmanlıya atılan en büyük çelmelerden biri olur. Osmanlının bu tökezlemelerinden yararlanan diğer devletler ise, istediği fikri empoze etmek için yakaladıkları fırsat ve açıkları kullanmaktan kaçınmazlar. Osmanlı Devletinin, bu dönemdeki mevcut halkından, devlet ve bilim adamlarından beklentisi gerçek, akli ve pozitif yönlendirmeler iken yapılan manipüleler ve asılsız görüşler tam ve güçlü bir irade ve idare olma konumundan uzaklaşmış Osmanlı'nın vasfını iyice kaybetmesine sebebiyet verir. Bu dönemde sığ ve yoksun kalan Osmanlı cama bakmakla yetinip camdan bakma aşamasına geçemediğinden ve bunun yanı sıra o eski güce sahip olamadığından her türlü etkilenmelere maruz kalabilecek açık bir hedef konumuna gelir.

“Avrupa ile temaslar arttıkça, Batının sadece askeri alanda önde olmadığı her alanda ileriye gittiği görülmüştür.” (Kavcar, 1995: 9) Osmanlı bir dönem dünyaya yön verip pozitif bilimlere örnek olup bilim adamlarını bünyesinde barındırırken; son dönemlerinde git gide aksine kendini akli ve ilmi alanda geliştirmeyip medrese eğitimlerinin üzerine çıkamadığından sonuç olarak bilim ve kültür alanında da gerilemesi kaçınılmaz olur. Ekonomi, siyaset, ordu ve eğitim çarklarının dışlilerini döndüremeyecek konuma gelen çünkü bu çarkları döndürmek için bir çaba sarf etmeyen Osmanlı artık

dünyaya örnek olan değil dünyayı örnek alan bir devlet haline dönüşmeye başlar. Bütün bunların neticesinde bir dönem Osmanlısı “*padişahı ve onun temsil ettiği bütün dünyevi/dinsel simgelerin topraklarındaki tek hâkim unsur*” (F. Arslan, 2019: 3) iken, varlığının bekası için artık imparatorluk ve saltanat gücü yerine gelişme, ilerleme ve değişimleri takip etmek zorunda kalan bir ülke konumuna geçer. Osmanlı Devleti’nin bünyesinde gerçekleştirmeye çalıştığı yenilikler sadece siyasi alanla sınırlı olmayıp bunları askeri, idari, mali, sanatsal, bilimsel ve toplumsal değişim ve yenilenme çabaları da takip eder. Gerek devrimler gerek inkılaplar gerekse de savaş ve savaşlar sonucu elde edilen yeni sınırlardaki farklı milletlerin yaşam ve yaşayış tarzları devletin gelişen ve değişen dünya düzenine ayak uydurmasını zorunlu kılar. Devlet, değişime direnildiği takdirde yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalma korkusunu tatmaya mecbur kalacağından kendisini bir revizyona götürmesi kaçınılmaz olur. Thomas Hobbes’un benzetmesi ile adeta bir “*Leviathan*” (Hobbes, 2019: 48) olan, zamanında üç kıtada hüküm sürmenin verdiği özgüven, yürüttüğü hoşgörü politikaları ile isyan ve ayaklanmaları rahatlıkla bastırabilen Osmanlı Devleti, güç ve iktidar otoritesinde oluşan çatlaklardan hemen yararlanmaya çalışan dış güçlerle karşı karşıya kalmaktan kaçınmaz. Sert ve katı kurallara sahip, ilerleme ve gelişmeyi kendi gücüne güvenerek ertelemeye, yenileşmeyi ötelemeye çalışan devlet ve toplumlar kendi isteğinin dışında bir yenileşmeye maruz kaldıklarında esnek yapının verdiği kıvrılmalardan çok keskin kırılmalara maruz kalmaktan kendilerini alamazlar. Thomas Hobbs’un tanımladığı şekliyle bir despotizm olan yönetim tarzı “*devletin kaynağı zapt ve fetih ile halk üzerinde kurulan gücün bir miras gibi geçer oluşu, yani devletin baba mülkü sayılışı*” (Berkes, 2019: 22) anlayışı artık yerini düşünceleri özgürce ifade etme ve kendini gerçekleştirmek için artık siyasi ve askeri güçten başka sanat ve toplumu da işin içine katma çabasına bırakır. Teokratik yönetim biçiminin hâkim olduğu devlet anlayışı tüm pozitif bilim ve sanat dallarında bazı sınırlar içinde gezinmeyi gerektirir. Batılılaşma ile daha özgür ve hür fikirli ortama geçiş denemeleri bu algının esnetilmesine yol açar ve bu esneme de toplumla devletin her alan, kademe ve birimlerine yansır. Bilimsel gelişmenin ilerlemesini engelleyen dogmatik inançlar artık yenileşme hareketleri ile keskin köşelerini yumuşatma (mecburi) eğilimine gider. Bu esnemeye karşı çıkanlar ve bu esnemeyi savunanlar arasında çıkan fikir ayrılıkları yeni toplum görüş ve düşüncesini aktarmada bir aracı olan sanat ve edebiyatı da etkiler.

Gün geçtikçe itibar ve iktidar gücü kaybı yaşayan Osmanlı Devleti artık değişimin kaçınılmaz olduğunu kabullenerek 18. yy başlarında öncelikle “*bilim ve teknolojiye dair yeniliklere yönelirken farkında olmadan hayatın her alanında ve sanatta Batılaşmaya da kapı...*” (A. Budak, 2008: 569) aralar. Avrupa’yı yakinen tanıma teşebbüsleri, aydınların yurt dışına gönderilmesi girişimleri ile başlayıp kültür ve görüşlerini anlamak onları sentezlemek için yeni diller öğrenme çabaları da artar. İşte bu dil öğrenme teşebbüs ve çabaları Batının kültür ve sanatını da yakinen öğrenmeye zemin hazırlar. Tanzimat’ın ilk kısmı daha çok siyasi, askeri, mali ve toplumsal konulara olan yönelimi kapsarken bunlara *1859’dan sonra edebi faaliyetler de eklenir.*” (Kavcar, 1995:10) Sonunda edebi eserlere Batılı tarzlar ve düşünce biçimleri de nüfuz ve etki etmeye başlar.

1.2. Kaçınılmaz Bir Değişimin Nüfuz Ettiği Alanlar

Toplumların bilim ve teknolojiadaki ilerlemeleri, keşifler, icat ve buluşlar neticesinde bir değişime maruz kalması kaçınılmaz bir son olur. Ortaya çıkan her yeni faktör kişinin hayatının o yönde evrilmesine değişimin merkezinde olmasa dahi bir köşesinden ona maruz kalmasına neden olabilir. Tanzimat ile birlikte kendisini hissettiren değişimlere, tek bir faktör neden olmayıp birden çok bileşenin etkileşimi ile Batılılaşma ve yenileşme devletin her bir kurum, birim ve organına nüfuz eder. Bu değişimi sağlıklı ve kendi öz değerlerinden ödün vermeden benimseyen içselleştiren toplumlar kültürel asimilasyona uğramazken bilim, teknoloji ve sanat dışında kendi kültürlerinden de feragat ederek tam bir değişime giden toplumlar asimile olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

1.2.1.Yeni İnsan Algısı ve Bu Algıyla Yeniden Şekillenen Devlet İçindeki Yabancı/Gayrimüslim ve Azınlıklar

Yeni dünya görüşü ile ortaya çıkan yeni insan algısında artık birey ve bireyin duygularına içsel yönelimlerine toplumsal vaka ve olgulardan daha çok önem verilmeye başlanır, sonucunda kişinin psikolojisi ve ona etki eden faktörleri anlamaya olan eğilimi gittikçe artar. “*Batı medeniyetinin temelini meydana getiren değerlerin başında insana, insan haysiyetine ve şahsiyetine verilen değer, duyulan saygı gelir.*” (Kavcar, 1995: 12) Kendisini bir değer olarak fark eden “insan” çevrenin şekillendirmesiyle değil içinden gelene, iç/te yaşadıklarına göre eylemlerini sergilemeye başlar. Düşüncelerinin şekillendirdiği tavırlarından kendisi mesul olan birey artık kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeye başladığından tavırlarının bağlayıcı unsuru olarak kendisini

gördüğünden daha özgür ve yeri geldiğinde fütursuzca tavırlar sergileyebilme hakkını kendisinde görür.

Osmanlıda “*Batılı yaşayışın tanınıp yayılmasında en çok yabancılar, melezler ve Müslüman olmayan yerli azınlıklar rol oynamıştır.*” (Kavcar, 1995: 36) Üretimden çok git gide bir tüketim toplumu olma yolundaki ilerleyiş özellikle İstanbul’un gözde semtlerinde, eğlence merkezlerinde, canlı bir hayat ve yaşayış tarzının verildiği alanlarda kendisini göstermeye başlar. Bu da kapalı bir tabirle aktarılabilecek olunursa uzun zamandır gözlerdeki perdenin kalkmasına yardımcı olmuş ve kişiyi cezbeden dış dünya ile tanışmasına ortam sağlamış denebilir. Bu tanışma ise kendi içinde kapalı olan bir toplumun bireylerince ortaya çıkartılmayıp azınlıklar ve gayrimüslimlerin taşıyıcılığı ve aracılığı vasıtasıyla gerçekleşir. Batının cazibesine kapılan rahat ve keyif verici bu yaşam tarzı taklit edilmeyi mümkün kılar.

1.2.2. Basın-Yayın Organları ve Yabancı Eserlerden Tercümeler

“*II. Mahmut döneminde modernleşmenin önemli bir aracı olarak*” (Korkmaz, vd., 2007: 26) görülmeye başlanan gazetenin çıkması kişilerin fikirlerini aktarmada önemli bir basın yayın aracı olur. Bir görüş farklılaşması ve bu farklılaşmayı aktarımda somutlama materyali olarak kullanılan gazete kendisinden sonra gelecek diğer fikir aktarımı aracısı olacak olan basın yayın araçlarına da zemin hazırlar. Bir salon edebiyatı yakıştırmalarını kendisine atfettiren Tanzimat sonrası dönem sanatçıları gerek yazdıkları dergiler gerek yeni dünya görüşü ile Batı’dan (özellikle de Fransız edebiyatı ve yazarlarından) etkilenen sanatçılar kendilerine ait dergi ve mecmualarda eserlerini tefrika ederler. Yine bu sanatçılar tenkidi, hicivden sıyrarak özgür eleştiri biçimi olarak aktarmaya çalışır, basın ve yayın organlarını oluşturan şair ve yazarlar ise daha iyi eğitim almış/görmüş mekteplerin kişileri olarak kendilerini kabul ettirmeye başlarlar. Yine bu organlar aracılığı ile eserlerini kaleme alan yazarların aktarımındaki karakterlerin genel özellikleri arasında okumayı seven entelektüel tipler türer, okumayı bir araç değil bir amaç olarak okura sunarlar. Bu dönemden itibaren roman karakterleri okumayı seven tipler olarak okura sunulur subliminal bir mesaj misali okuma ve önemi okuma empoze edilmeye çalışılır. Moda, sanat ve eğlencenin yanı sıra dergi, mecmua ve kitaplar birer üst kültür sembolü olarak aktarılır.

Farklı bir bakış açısı ve toplumsaldan bireysele yönelimli eserlerin çevrilerek okunmasının sağlanması neticesinde toplum Batılı yaşayış, ben/in öne çıktığı bir psikolojik algı ile karşılaşmaya başlar. Bir toplumu anlamamanın en iyi yolu o toplumu analiz etmek olduğundan bu analizi gerçekleştirmek için de o toplumu okumak gerekir. Çeviriler neticesinde yeni tip ve karakterlerle tanışan yeni anlatı türlerini tecrübe eden farklı kurguları sentezlemeye çalışan toplum artık Batıyı, okumalar aracılığı ile daha yakından öğrenmeye başlar. Bu tanışma, kültürlerin sentezlenmesi ve aktarımında önemli bir role sahip olur.

1.2.3. Yurt Dışı Gezileri, Yurt Dışında Alınan Eğitimler, Devlet Aracılığı ile Yurt Dışına Gönderilen Memurlar

Gerek Batı kültürünü tanıma ve onu doğru bir şekilde topluma uyarlama amaçlı devletin kendi rızası ile yabancı ülkelere gönderdiği aydınlar, gerekse de Batıyı merak edenlerin bazen eğitim bazen ticaret bazen de seyahat adı altında Avrupa'ya gidişleri Batı kültürünü bazen olduğu gibi bazen de kendi yorumlayışları ile birlikte devlete aktarmalarına zemin hazırlar. *“Avrupa'nın büyük merkezlerine gönderilen elçilerden başka memurlar, aydınlar ve öğrenciler de kısa veya uzun süreli olarak”* (Kavcar, 1995: 41) gittikleri yurt dışı seyahatlerinden kendi içlerinde bulundukları ve algılamak istedikleri şekli ile fikir, görüş, tavır ve materyal ile geri dönerler. Bu tecrübelerini roman kahramanları üzerinden de vermeye çalışan dönem sanatçıları bazen gizli bazen aşikâr şekilde Batı ile temaslarını aktarmaktan çekinmezler.

Batı'nın kültür, sanat ve eğitimdeki düzey, tecrübe ve birikimlerini öğrenmek ve bu birikimlerinden faydalanmak için en etkin yöntem olarak yurt dışı öğrenimlerine başvurulur. Osmanlı'da *“bu büyük ihtiyaç daha II. Mahmut devrinde”* (Kavcar, 1995: 45) duyulmaya başlanır ve git gide gelişip artar. Çeşitli dallarda uzmanlaşmak isteyen öğrenciler birer kafil halinde Batıya gönderilir ve geri döndüklerinde oradan getirecekleri bilgi ve tecrübelerinden faydalanma temel dayanak olur. Ancak unutulmaması gereken bir durum vardır ki her insanın toplumdaki sosyolojik duruşu ile içinde bulunduğu psikolojik alımlaması birbirinden farklı olacağından aynı alanlarda eğitim alacak kişilerin dahi edinimlerini aktarım şekilleri bir olmaz. Bir hayal ve ütopya ülkesi olarak tanımlanan Avrupa sanat, siyaset ve eğitim konularında kişileri adeta

büyüleyecek bir etkiye sahip olduğundan oraya devlet eli veya kendi imkânları ile giden kesimden bazı kişilerin dönmemesi beklendik bir sonucu verir.

Bir çeşit dış görev olarak adlandırılan elçilik, konsolosluk ve çeşitli memuriyetlerle gönderilen devlet adamları Batıdaki yönetim şeklini anlamaya ve anladıklarını aktarmaya çalışırlar. Batı ile temasta adeta bir köprü görevi üstlenen, dış ülkelerde nasıl bir tavır takınıldığı halinde devletin bekasının devam edeceğini anlamaya çalışan Osmanlı, gönderdiği memurlar aracılığı ile bunları tespit etmeye çalışır. Bu dış görevlerin önemi ve makam itibarı romanlara da konu olmaktan kendini alamaz. Bazı romanlarda üst düzey devlet memurluğu olarak tanımlanan bu görevler Doğu-Batı kültürünün transitinde bir aktarıcı görevi üstlenir.

1.3. Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedide) Topluluğunun Kuruluşu

Resmi olmasa da ilk temellerinin Tanzimat ile birlikte atıldığı söylenebilen Servet-i Fünun topluluğu yenilikçi düşünce tarzına daha yaklaştırmış fikir adamları ile yola çıkan bir oluşumdur. Ağır ve ağıdalı bir dile sahip olan Divan edebiyatından uzaklaşma yoluna giden Servet-i Fünun yenilikçiliğe, gelişme ve bireyi ön plana almaya odaklanır. Bir cedid hareketini bünyesinde barındırarak “*Batılı normlara göre şekillenen yeni bir edebiyat anlayışını*” (Kolcu, 2010: 13) kavrar. Bir tasvir ve tanım niteliğinde aktarılabilecek olunursa “*yaklaşık 40 yıllık bir Batılılaşma sürecinin çoğu zaman birbiri ile çelişen insicamsız düşünceleri ile beslenen Servet-i Fünun köklü sistematik bir düşünsel altyapısı olmak yerine; parçalanma sürecindeki imparatorluk aydınının Batılı düşünceye yönelik ikinci elden bilgi kırıntıları, devrin yönetimince uygulanan sansürler, sürgünler ve daha çok bu baskı atmosferinin besleyip büyüüttüğü kötümser mizaçlarca yönetilen bir edebi toplama hareketidir.*” (Korkmaz, vd., 2007: 122) denebilir. Batılılaşmanın ayak sesleri onlarca yıl önce uzaktan dahi duyulmaya başlanmış ancak bunun kendi topraklarına uğramadan geçeceğini düşünenler bu gafletten kendini alamayıp bir ön çalışma ve alışma devresi geçirmek yerine zamanı geldiğinde birden bire karşılaştıklarında bocalar duruma düşmeleri kaçınılmaz olur. Altyapısı ve içi kendi elince doldurulmamış her görüş ve dayatma mecburi kabullenışı kaçınılmaz kılar. Artık gün geçtikçe yeniye özenen bir kitlenin varlığını saklayamaz konuma gelmesi bu yeniye olan düşkünlüğün kulaktan dolma bilgiler ve bilgi kırıntısı/artığı ile oluşmaya başlaması yanlış yorumlamalara bu nedenle de kültürel asimilasyonlara neden olmaya başlar. Yanlış Batılılaşma ve bunun

neticesindeki anksiyete bozukluklarının temelini ve sebebini sadece o devrin padişah, bilim insanı ve düşünürlerine bağlamak bunun geçmiş ve alt yapısını görmezden gelip halı altına süpürmek tamamen bir sorumluluk almaktan kaçmanın verdiği psikolojinin arkasına sığınmaktan başka bir şey değildir. Bir doğal afet misali önceden alınmayan tedbirler yüzünden afet esnasında gelecek zarardan afet değil tedbirsizlik sorumlu tutulmalıdır aksi tam bir tutunamayan kolaya kaçan insan tavrıdır.

“Edebiyat hayatımızda gerek söyleyiş ve formlar gerek muhteva bakımından farklı olma arzusuna dayalı arayışlar” (Kavcar, 1995: 65) yeni bir edebiyat oluşumunun temellerinin atılmasında etkili olur. Yine devrin siyasi baskıları, ekonomideki çöküş, itibar, güç ve hâkimiyet kaybı, pozitif bilimlere olan eğilimin azalması, yenilik ve icatlardan uzaklaşma, keyfi yaşam tarzları, zevk ve eğlence düşkünlüğü gibi pek çok neden artık kişilerin kendisini yaşadığı ortamın bunalımını anlatma çabasına iter. İşte bu çaba çerçevesinde yeni/den etkilenen bazı kesim ve kişilerce oluşturulmuş Servet-i Fünun dönem sanatçıları da tam bir sıyrılma yaşayamaz ve kendi içlerinde dahi bazı zamanlar eski yeni gelgitlerinden kendilerini alamazlar. Olmak istenen ile olunmak istenen arasındaki buhranı yaşayan sanatçı bir şizofren edası ile aslında olmayanı aktarma ve görüşünü destekleme yolunda çabalar sergiler. Yeni dünya düzenini iletmede bir aracı, adeta bir yol gösterici ışık olan sanatçının yükümlülükleri, kendi mizaç ve tavrı ile şekillenir; okura sanatçı tarafından bu doğrultuda aktarılır. Servet-i Fünun kuşağı “*edebi bir zevk içinde büyür*” (Korkmaz, vd., 2007: 125) ve bu kuşak “*büyük ihtiraslar ve ıstıraplar devri*” (Kaplan, 2017: 13) olarak anılır. Bu topluluk estetiği, faydadan önce tutar. Asıl önemli olanın ampirik bilgiler aktarmak değil daha estetize edilmiş olanı sunmak olduğunu savunurlar. Bunu aktarırken de ön plana aldıkları şey artık içe yönelimin sembolü olan “ben”in tam kendisi olur. Sanatın sanat için yapılması gerektiğini savunan dönem sanatçıları görüş ve düşüncelerini aktarma “*prensibinden istifade ile sembolizm örtüsüyle sarayı, zalim padişahı, haysiyetsiz vezirleri hiciv ve tehzil ediyor sansürün gözünden bu yazıları kaçırmaya muvaffak olur.*” (Ertaylan, 2011: 586) Aşıkâr bir aktarım ile kendisini hedef yapmaktan ziyade sembol ve gizil anlatım kullanarak yaptığı metaforlar aracılığı ile fikirlerini aktaran sanatçılar Edebiyat-ı Cedidenin temelini oluşturur.

İçinde bulunulan çağ ve toplumun iç ve dışta gerçekleşen siyasi ve sosyal olaylarından, fikir ve düşünce özgürlüğü veya kısıtlamalarından etkilenmemeleri

mümkün olmayan sanatçıların bu psikoloji doğrultusunda eserlerini vermeleri kaçınılmazdır. “*Tanzimat’tan sonra gelişen edebiyatımızın başında ‘sosyal fayda’ peşinde koşma*” (Kavcar, 1995: 11) ağırlıktadır. Gittikçe bir cemaat algısından cemiyete, bir toplumsallıktan bireyselliğe geçiş ben’i üstün tutma çabası Servet-i Fünun dönemi ile kendisini daha çok hissettirir. Yine Batının bilgi ve tecrübelerinden faydalanarak yazma alışkanlığı, topluluk içinde de gün geçtikçe kendisini hissettirir düzeyde belirginleşmeye başlar. Artık gün geçtikçe birbirinden ayrılmaya çalışan teokratik ve modern anlayış eserlerde de kendisini gösterir. İnsanın yaşamının sadece ebedi hayata olan yatırım ile şekillenmediği vurgusu yapılmaya başlanır ve böylece birey artık dış dünyayı tanıma ve anlamlandırma teşebbüslerine girer. Bunun için öncelikle kendisine bu yeni hayat görüşünü katan Batı dünyasını tanımakla yola çıkılır. “*Onların tabiata nasıl hâkim olduklarını, bilim, medeniyet ve teknik alanlarında nerelere ulaştıklarını, bir düzen ve disiplin içinde nasıl yaşadıklarını öğrenmek*” (Kavcar, 1995: 101) yeni oluşum içinde olan devlete bunları aktarmada yardımcı olacaktır. Çünkü rakibini tanımak onun hamlelerini önceden idrak edebilmek geliştirilebilecek stratejiler hakkında kişiyi güçlü kılar. Osmanlı son dönemlerinde eğer bu krizi daha stratejik yürütseydi Batı karşısında mecbur değişime uğramak zorunda olan bir pozisyona düşmeyecekti.

Estetik tavrı ve yaşayışı diğer değerlerden üstün tutma çabasında olan Servet-i Fünun dönemi sanatçıları temelde kendisinden önce gelen Tanzimat sanatçıları ile bu noktada ayrılmaktadır. Estetiği üstün tutan Servet-i Fünuncular bu değeri desteklemek için bir entelektüellik sembolü olan ve kendisine üst bir değer katan sanat ve sanatın dalları ile de ilgilidirler. Bu estetik tavrı eserlerindeki karakter ve kahramanlara da aksettiren sanatçılar için estetik objeler birer sembol ve aktarım aracı olarak kullanılır. Güzel olan haz verendir felsefesi ile hareket ederler ve güzelliği bazen bir kadında bazen bir musiki de bazen bir doğa olayında bazen de bir obje de vermeye çalışırlar. Hedonist duyguların hâkim olduğu dönem sanatçılarında zevkin rölatif oluşu yine artık algının toplumsal değil bireysel yani ben merkezli olduğunu vurgular niteliktedir.

Servet-i Fünun topluluğunun oluşumunu hazırlayan diğer unsurlar arasında ise zamanın padişahı olan Abdülhamit ve onun dönemiyle birlikte artık bir çöküşe giren ve çöküşün psikolojisini bünyesinde hisseden yorgun devletin toplum üstündeki buhran havası ve bu buhranın içe yönelime meyilli olan bu topluluğu derinden etkilemesi söz konusudur. İstibdat denen baskı ve tek kişilik anti demokratik yönetiminin etkisi ile

kişinin üstünde hissettiği baskı havası ve ortamı ve bunun psikolojisini dışa vurma isteği bununla ilgili olarak açıkça ifade edilemeyen duygular baskılanıp sansürlenmiş fikirlerin kendini haykırmak istemesi de yine topluluğun oluşumuna zemin hazırlar. Ulusa seslenişte bir aracı olan dilin, Tanzimat itibari ile o eski ve ağırdalılığının sıyrılma gayreti ve halka aktarımda biçimce sade anlamca müphem olan bir yapıya dönüşmesi etikler arasındadır. Mektepli alaylı ayrımı ile aktarımda edebiyatı kullanan sanatçıların eğitim altyapılarının farklılaşması işin içine nitelik ve nicelik kavramlarının girmesi eğitimin belirleyici ve statüsel nitelik kazandırıcı unsur olması da Servet-i Fünuncuların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Yine Tanzimat ile birlikte Batıdan yapılan çevirilerin etkisinden kalan sanatçıların “*geniş tabiat ve duygu tasvirlerine*” (Kerman, 2009: 161) yer vermesi, çevirisi yapılan eserlerden gelen etkilenmeler ile duygu-gerçeklik çatışmalarının yaşanıp bunların aktarımına gidilmesi, hep bir eski-yeni, Batı-Doğu arafında kalınması yeni bir akımın oluşumunu besler. Oluşan bu yeni dönemin ve dönem sanatçılarının daha çok Batılılaşma yanlısı olması ve batılı görüşleri savunması da diğer dönem ve topluluklardan ayrılmasına etki eder.

1.4. Servet-i Fünun Topluluğu ve Roman

Yeni bir anlayış çerçevesinde kendi fikri aktarımlarını ileten “1870’ten sonra ilk yerli ürünlerini vermeye başlayan Türk Romanı, Batılı örnekler ile Türk halk hikâyelerini uzlaştırmaya çalışma” (Kavcar, 1995: 10) çabası içine girer. Hiçbir geçişin tam, kesin ve sancısız olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda gelenekselleşmiş halk hikâyelerinden Batılı tarzda romana geçiş de bir kerede olmaz. Başlangıçta ilk roman denemeleri yapılır, roman ve romanın türüne uygun daha uzun hikâye çalışmaları yapılır, biçim ve içerikte değişimlere gidilir, çeviriler aracılığı ile geçişin nasıl bir gidişattan geçip beslenerek ortaya çıkacağı tartışılır ve son olarak toplumumuzda yeni bir tür olan romana iştirak gerçekleşir. Bu yeni tür ile birlikte biçim ve içerikte birtakım değişiklikler kaçınılmaz olur. Kısa ve öz aktarım ürünü olan hikâye ya da uzun hikâyeler yerlerini ayrıntı ve betimlemenin daha yoğun daha derinlemesine yapıldığı roman türüne bırakmaya başlar. Yine içerik ve aktarımda da sanatçısından beslenen ve etkilenen bu dönem daha çok bireye yönelik ile kendi varlığını kabul ettirmeye çalışır. Servet-i Fünun romancıları ağırlıklı “*bireyin kişisel çabalar sonucunda kendisinin ve evrenin bilincine varma, kendini idrak etme*” (N. Arslan, 2007: 42) gibi fikirleri temele alarak fikirlerini

beyan eder. Kendi ben/ini yüce bir değer olarak görmeye başlayan insan artık kendisini toplum üstü bir varlık olarak görmeye başlar ve kendi idealar dünyasının temelini kendi ben/i oluşturur. Kendi yüceliğinin farkına varan birey dış tehditlerden, baskılardan ve yönlendirmelerden arınma kaçınma çabası içine girmek ister ve bunu haklı göstermek için çeşitli psikolojik tepkiler verir. Uzun zamandır devlet ve devletin çıkarlarının üst düzeyde tutulması ile kendisini ikinci plana itmek zorunda kalan birey artık kendi “*inançları ve dünya görüşünü*” (N. Arslan, 2007: 42) belirleyip şekillendirebilecek bir erginliğe ulaştığının farkına varılmasını ister. İnsan ilk kez birey olma yolundaki adımlarını herhangi bir kurum, organ ve mekanizmaya bağlı kalmadan kendi gayretleri sonucunda atar bunu yaparken de hem evrensel hem de bireysel bilinçten destek almayı ihmal etmez. Kendi ben/ini oluşturan, kendine önem veren, kendine önem verilmesi için farkındalık yaratmaya çalışan birey artık dış çevre kabuğunu kırarak çekirdek yapıdaki ana merkeze ulaşmanın verdiği bilinçle aktarımlarını yapmaya başlar. Uzun süreli bir “eski” anlayışının hâkim olduğu Tanzimat ile birlikte “yeni” fikrinin alımlanmaya başladığı bir ara nesil misali tavır alan Servet-i Fünun sanatçıları toplumdan tamamen soyutlanmış birey yerine toplumun şekillendirmesiyle kendini bulan bireyi aktarım aşamalı olarak bir üst değer misali görülme çabasına giren “birey”i ifade ederler. Kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeye başlayan birey artık yaptıklarını “*dış kuvvet ve alınyazısı ile açıklamaya kalkmayıp*” (Kavcar, 1995: 82) fatalizmi reddetme yoluna gider ve bu dönem romanlarında da gidişat bireyin kendi mesuliyetini üstlendiği tavırları üzerinden aktarılmaya çalışılır. Yani kişi artık arkasına sığındığı bir fatal yazgı yerine davranışlarının sorumluluğunu alabilen yaptıklarını hür ve özgür iradesi ile gerçekleştirebilen bunu yaparken de kendi ben/ini öne çıkaran bir birey tavrına bürünür.

Bu dönem romanlarında ve romanın aktarıcısı olan sanatçılarda yeni birey ve bireye bağlı kişilik tipleri ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu yeni tipler daha çok kendi iç dünyasına çekilmiş “*içe dönük ve hassas*” (Kavcar, 1995: 87) yapısı ile dikkat çeker. Naif diye adlandırılabilen insan yapısını oluşturan belirli unsurlar da bu kişilik tiplerini besler. Örneğin farklı branşlardaki sanata, hedonistik kıpırtılar yaratan herhangi bir nesne veya canlıya, edebiyat ve musikiye, güzel giyinip hoş kokmaya, sembollerle müphem bir tavır takınarak kendisini karşıdakine aktarmaya çalışmaya, bilgili görünme bunun için okumaya ve seyahate önem vermeye çalışan yazarlar eserlerine de bunları aktarmaktan kendini almazlar. Yine kendini oluşturmada önemli bir role sahip olan; ıstırapı ve ve

bunun verdiği olgunlaşma ile kişinin boyut atlamasına zemin hazırlayan mutluluk kadar keder ve iç'e yönelime de sebep olan "aşk" hissiyatı "*sadece 'aşk' için seven hayata yalnız 'aşk' duygusu ile bağlanan kahramanların bencil tiplerini*" (Kavcar, 1995: 107) sergilerken bu hissiyattan nasibini alan yazarlar eserlerini verirken de bu duyguyu baskın bir biçimde vurgularlar. Bir manevi huzura ve vuslata ulaşmak olarak değil de bir beşeri sancı olarak nitelendirilen aşk bu dönem romanlarında daha çok kişinin kendi hissiyatının büyüklüğünü vurgulamak için kullanılan ve kendisinin daha fazla severek daha üstün olduğunun altını çizen bir duygusal araç olur. Yine pesimistik ortam atmosferi nedeni ile kendi iç ıstırabıyla kendini ifade etmeye ve toplumun eski-yeni çatışmasının kışkacına bir tepki olarak ifade gücünü aktarmaya çalışan sanatçıda "*kötümser hayat felsefeleri dolayısı ile intihar teminin*" (Kerman, 2009: 164) sıkça görülmesi (Mehmet Rauf gibi) melankolik bir atmosferin oluşmasına zemin hazırlar ve eserlerin bu hissiyatlar ile aktarılmasına meydan verir. Bu "*melankoli duygusunun tabî neticesi olarak içinde bulunduğu çevreden ve insanlardan kaçmak, derin bir yalnızlık duygusu hissetmek, hülya ve rüyalara sığınmak kaçma temini*" (Kerman, 2009: 164) destekleyip kişinin bazen bir vazgeçiş bazen de bir kurtuluş gibi intihar olgusunun düşünmesine neden olur. Toplumsal ve bireysel buhranlar neticesinde bu türden hissiyata giren yazar bu duyguları eserlerinde de hissettirecek bir havaya bürünür. Tek kalmayı yani gözde bir varlık olan kendi ben/ini yalnızlığa mahkûm etmeyi kabul edemeyen karakterler bunu egale etme yollarını aramak için çeşitli psikolojik manipüleleri yapmaktan çekinmezler. Çünkü önemli olan burada karşıdakinin varlığı ve hislerindense kendi öz varlığının çıkar ve sağlığını korumaktır. Aşırı ferdiyetçilik "*Servet-i Fünun edebi hareketinin konu darlığı*" (Kerman, 2009: 166) çekmesine neden olarak bireyi bu kadar üstün tutma tavrı zaman zaman eleştirilerin odağı olur. "*Genç ve tahsilli olan Servet-i Fünuncular, tam anlamı ile bir modern edebiyat yaratma düşüncesi ile bir araya gelir. Bu amaçlarını devrin ağır şartlarına rağmen*" (Kavcar, 1995: 27) gerçekleştirmeye çalışırlar. Çünkü artık eskiye bağımlı olarak kalmanın ilerlemenin önündeki büyük engel olduğunun farkına varan sanatçılar edebi bir çığır açarak bir eskiden kopuş gerçekleştirmek isterler. Modernizmin en büyük dayatmalarından biri olan ferdiyetçilik artık kişinin git gide toplumdan izole bir yaşam alanına sıkışmasına, kendinin farkına varmasına, kaçınılmaz bir nihayet olarak yalnızlaşmasına ortam oluşturur. Bu yalnızlaşma ve bireyselleşme yeni, modern ve Batı kökenli edebiyatın oluşumunda önemli rol üstlenir. Yine "*Servet-i Fünun romancıları,*

modern kültürün ve yaşayışın türlü unsurlarını, Batılı bilgi ve davranışları” (Kavcar, 1995: 51) aktarıp yansıtmadan kaçınmazlar; geçmişe takılıp kalınarak yeni ufuklara ilerlenemeyeceğinin vurgusunu oluşturdukları topluluktaki organlar aracılığı ile aktarmaya çalışırlar. Güçlü veya zayıf psikoloji iradesi modern yaşamın öne çıkardığı yeni kişilik tipini vurgulamaya çalışan yazarların, karakterleri betimlerken daha derinlemesine inmesi gerektiğine zemin hazırlar. Bu şekilde psikolojik her türlü değişim ve aktarım roman türünün özelliklerinin getirdiği kolaylık ve elverişlilikle ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmeye başlanır ve böylece karakterlerin dolaylı olarak aktarıcılarının da ruhsal yönelimlerini anlamaya zemin hazırlar.

İlk başta bir romanımsı hava ile ortaya çıkan kişisel düşünce ve alımlamanın bir aktarım aracı olan roman, Batıdan toplumumuza aktarılırken kumaşın kişiye göre biçilmesi misali bizim toplum değer ve yargılarımız doğrultusunda yeniden dikilir. Adeta Doğu ve Batı kültürü arasında bir köprü ve geçiş görevi üstlenen bu tür başlangıçta *“Batı romanı ve geleneksel hikâyecilik arasında”* (N. Arslan, 2007: 57) bocalanır. Dönem sanatçılarının çabası ve doğru yapılan uyarlamalar bu bocalamanın en az hasarla atlatılmasına katkıda bulunur. Bunu atlatmadaki en önemli faktör ise bir hazır bulunuşluluk ve yeniliğe adım atmak için yeterli olgunluğa sahip olmaktan gelir. Ünlü filozof ve düşünürlerin etkisi ile gelişen ve değişen yeni dünyada bir edebi tür olarak benlik kazanan roman XIX. yy itibari ile en ihtişamlı ve gösterişli çağına adım atmaya başlar. Hali hazırda bulunan eski ve küflenmeye yüz tutmuş bir geleneksel düzenin varlığından bir çırpıda çıkamayan sanatçılar edebiyatımızda roman sanatını yerleştirmeye çalışırken de eski ve yeninin gelgitlerinden nasibini alır ama başlayan bir değişim ve dönüşümün önüne geçilemeyeceğinin farkındalık ile yeni bir edebi tür olan romanı edebiyatımıza aktarmaya başlanır. Batı kıstaslarında bir roman algısı ve oluşumu bizim edebiyatımızda Halit Ziya Uşaklıgil’e kadar rastlanmaz. Halit Ziya ile başlayan Batılı tarz ve içerikteki roman türü edebiyatımızda Servet-i Fünun dönem sanatçılarının farklı yorumları, psikoloji ve “ben” faktörünü roman içine empoze etmeye başlamaları ile özellikle de ilk psikolojik roman örneği olan Mehmet Rauf’un Eylül’ü bu dönem ve topluluk içinde yazmış olması Servet-i Fünun dönem ve topluluğunun romana geçiş sürecinde ve devamında başarı elde ettiğini gösterir. *“Meyer ve J. Laurent’in öz olarak söyledikleri üzere, roman, toplum içinde değişen değerlerin yarattığı sorunsalın bireyler tarafından duyumsanarak, bireyin cevapları ya da çözümleri kendi başına arayışının*

hikâyesi ise” (N. Arslan, 2007: 71) bu dönem romanlarında ağırlıklı olarak bireyin kendini bulma çabaları kendini bir süper ego olarak görmesi ve ifade etmesi oldukça belirgindir. Bir üst benlik olan süper ego insanın kendi egosunun toplumla evrilmeye başlaması olduğundan büyük değişim, dönüşüm ve ihtiraslar devrinden geçen toplumun içinde barındırdığı birey de bundan nasiplenir bu da dönem eserlerinin konusu olmaktan kendini alamaz. Batıdan toplumumuza getirilen onun birikim ve deneyimlerinden yararlanarak kendi toplumumuza aktarılmaya ve aktarımı kullanmaya çalışılan roman türünün Servet-i Fünun döneminde daha “ben”e indirgendiği söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NARSİST BEN/İ YÜCELTEMEDE MASKE GÖREVİ GÖREN ALGI, TUTUM ve MANİPÜLASYON

2.1. Bir Üst Değer Olarak Benlik ve Narsizim

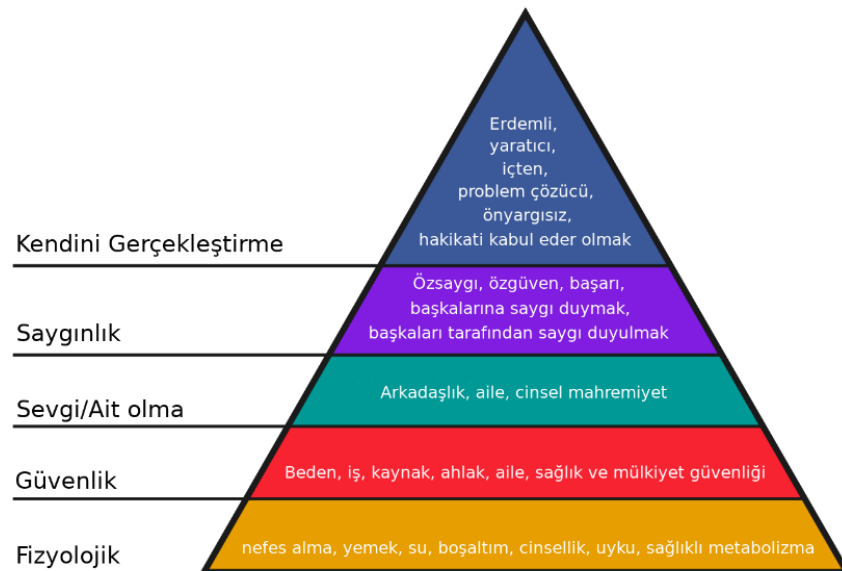
İnsanoğlu doğası gereği “*ahsen-i takvim*” (Tin Suresi 4. Ayet) yani yaratılmışların en güzeli olduğunu bilmesinden kendisini diğer mahlukatlardan üstün görür hatta bununla da yetinmeyerek yine kendisini kendi türü içinde de eşsiz görme eğiliminde bulunur. Kendini üstün gören birey, açlığını hissettiği anda kendini kabul ettirme yanlarının doyurulmasını isteyip böylelikle kendisini daha üst bir haz noktasına taşıma çabasına girer. Adeta aynada kendine âşık olan bir bireyin sergilediği bu tavır narsist bir kişilik tipi olarak adlandırılır. “*Aşırı öz sevgi, kendini olduğundan büyük görme, benmerkezcilik anlamına gelen*” (S. Budak, 2017: 509) narsisizm gerek bir cinsel zevk gerek kendisi ile arasında bağ kurduğu bir nesne gerek bir gelişim ve oluşum evresi gerekse de kişinin kendisine duyduğu aşırı saygı ile varlığını gösterebilir. İnsanoğlu girdiği çevrede kabul görme, kendisi ve başarıları/yaptıkları hakkında söz ettirebilme, beğenilme, arzulanma ve egosunun okşanmasına ilgi duyar. Aşırı bir özgüven neticesinde kendisine ve ikna gücüne oldukça güvenen narsist ruhlu manipülatör beklentilerinin aksi bir durumla karşılaştığında bunu kendi yüce benliğine yediremeyerek karşı tarafın fikirlerini sarsma yoluna girer. Kendinden emin bir şekilde söylediği “*Teklifimi sevinerek kabul edecek yerde ne için sükût ediyorsun? Yoksa... Yalan mı söyledin?*” (Uşaklıgil, S, 2016: 15) gibi bir söz ile reddedilmeyi ve itilmeyi kendi gururuna yediremez. Narsist manipülatör artık kendi tavırları neticesinde septik bir ruh haline bürünerek metinde de görüldüğü üzere aldatılma ve kandırılma kurduğu tuzağa düşme korkusunu her an yakınında hisseder. Çünkü karşı tarafı etkilediğine olan inancı her zaman tam anlamı ile gerçekleşmez, av iken avcı olabilme şüphesi ile kendisini tamamen akışa bırakarak hareket edemez. Onun için kendisinden bağımsız olan dış ortamın tek amacı kendi yüce benini daha da baskın bir şekilde ortaya koymaktır. Bu da kişinin çevresinden ziyade kendisinin ön plana çıkması arzusunu tetikler. “*İnsanoğlu binlerce yıldır kendini ve davranışlarını anlamaya*” (Bacanlı, 1997: 5) anladıklarını içselleştirme ve içselleştirdiklerini aktarmaya çalışma çabasıdır. Aslında birey bir davranışı niçin sergilediğini bu sergilediği davranışında çıkış kökenini tam olarak bilmez bu içten gelen bir kendini gösterme dürtüsü

mü yoksa dışın ona zorla dayattığı bir kabul ettirme ve yer edindirme çabası mıdır? bunun arayışı ile hareketlerine anlam yüklemeye çalışır. Düşünen ve kendi davranışlarına anlam yüklemeye çalışan birey Herakleitos'un da belirttiği gibi *"kendimi araştırdım"* (Herakleitos, 2016: 101) felsefesi ile hareket eder ve kendini araştıran bireyin de kusursuzluğunu ilan etme girişimine teşebbüsü görünür. Kişinin kendi öz benliğinin oluşumunu *"Freud benlik konusunda psişik aygıtı id, ego, süper ego şeklinde yapısal olarak sınıflandırmaktadır."* (Bacanlı, 1997: 6) Kişiliğin oluşumunun tek bir temele dayandırılmadığı bu 3 tabanlı yapı bizim kendi öz bağımsızlık ve kabul edilebilirliğimizi, yabancı yanlarımızı ve bunu toplumsal kabul için nasıl sunmamız gerektiğini bize aktarır. Benliği oluşturan bu üç basamak bilinç ile bilinç dışı tavırların dengelenmesi bazen de dengelerin tamamen bir noktada toplanması durumuna değinir. Bunu yaparken de tavırların altında yatan nedenlere eğilim gösterir. *"Kişiliği bireysel duygu yapısının oluşturduğunu öne süren Freud duygu ve davranış arasında bir ilginin olup olmadığını araştırır"* (Silah, 2005: 229) ve davranışı tetikleyen duygularla duyguları oluşturan ortam ve olayları kavrama çabasına girer. *"Freud'un kişilik yaklaşımına göre 3'e ayrılan ilkel benliğimizi ifade eden id libido olarak da adlandırılıp ayıp, günah, suç ve yasak gibi kültürel sınırlamalardan etkilenmez"* (Eroğlu, 2007: 199) kişinin içinden geleni dışına olduğu gibi aktarmasına yol açar. Tamamen içsel dürtülerden oluşan dış müdahalelerden beslenmeyen id ilkel bir zihin edası takınarak davranışa dönüşür. Arzuları giderilmeyen ve doyurulmayan id bir patlama evresine geçebilir. Kişinin yabancı yanlarını ele alan ortam ve koşulları doyurulma esnasında önemsemeyen bu ilkel yan kişinin kendini yüce değer olarak göstermesi noktasında bir eksi yan olarak nitelendirilir. Çünkü tamamen narsist bir benlik edası takınan ve kendini üst değer olarak gören birey, id faktörü ile zayıf olan yönlerini ortaya çıkarma mecburiyetinde kalır. Ancak id kişinin elinde olan ve dizginleyebileceği bir tavır olarak değil *"kalıtsal olarak gelen içgüdüleri içermekte ve doğuştan var olan psikolojik gizli güçler olarak kabul edilmektedir."* (Silah, 2005: 229) İd bireyin güçlü yanlarını açığa çıkarmak istediği anda onu perdeleyen ve gölgeleyen bir ilkel tavır olduğundan kişi bu aksak ve eksik yönünü kapatmak için dikkatleri başka yöne çekme çabasına girer ki böylece eşsiz kişilik olarak nitelendirdiği kendi ben'ine zarar gelmesin. *"Tamamen ilkel bir zihin yapısından bilinçli bir varlığa geçiş olarak görünen ve kişilik yaklaşımının 2. basamağı olan ego her türlü ruhsal ve bedensel olayın merkezi olarak düşünülen"* (S. Budak, 2017: 241) yanımız olarak ortaya çıkar. Bilinç dışı olma

durumundan bilinçlilik haline geçişte adeta bir arabulucu rolü üstlenen ego kişinin “*kendi beni hakkındaki bilinçli bilgisi*” (Bacanlı, 1997: 6) olarak nitelendirilir. Zihnin dizginlerini eline alan ve onu yönlendirme gücüne sahip olan ego idde olduğu gibi duyguların doyurulmasında zaman ve mekân tanımazlık fütursuzluğunun aksine uygun şart ve ortamı kollayarak kendini öne çıkarma ve kendi değerini artırma çabasına girer. Elindeki dizginleri ile birlikte bir bastırma duygusu içinde bulunan ego kendi itibarına ve kendini bir üst değer olarak görme konumuna zarar getirmemek için içinde bir patlama etkisi yaratan duyguları beslemede kendisini kontrol etme çabasına girer. Bilir ki bunu yapmadığı takdirde bir dışlanma girişimine maruz kalacak bu da kendini bir üst değer olarak gören narsist kişilik yapısına sahip olan bireyi aşağı çekecektir. “*Gücünü idden alan ego kişinin kendini gerçekçi bir şekilde yürütme organıdır.*” (Silah, 2005: 229) Daha çok akıl ve bilinçlilik hali ile hareket edip kendisini küçük düşürmez. “*Ego insanın sınırsız isteklerini fert ve toplum dengesini*” (Eroğlu, 2007: 199) gözeterek vermeye çalışır. Çünkü bireyin kendisini kabul ettirme çabaları sonuçsuz kalmamalıdır aksi takdirde kendisi kaybetmişlik psikolojisine kapılır ve böylece her defasında üstün tutulması gerektiğini düşündüğü kişilik algısına zarar gelir. Kişilik yaklaşımının son basamağı olan süper egoda ise çevre ve ortam faktörünün etkisi büyük rol oynar. Süper ego toplumsal yasaklar, kurallar değer ve yargılarla beslenir. “*Doğuştan var olmayan gittikçe gelişen süper ego yargılayıcı bir güçtür.*” (Silah, 2005: 229) Süper ego kişinin yaşadığı çevreden çevreye farklılık göstereceğinden birey kendi kişilik yerini ve algısını zedelememek için girdiği her toplumun kurallarını önceden bilip sindirmeli adeta kana göre şerbet verme mantığı ile bulunduğu toplumun değer ve yargılarına göre hareket ederek vicdan faktörünü göz ardı etmeden tavırlarını sergilemelidir. Aksi takdirde kendi zihniyeti ile uymayan bir toplum yapısında kişilik değerlerinin zarar görmesine neden olur böylece de kendi üst benliğini istemeden de olsa zedeler. Öğrenilen tavır ve davranışların en iyisini sergileme çabası içinde olan “*süper ego kendi varlığını toplumsal kurallardan, standartlardan, ideallerden ahlak ve değer ölçütlerinden alır.*” (Silah, 2005: 230) Birey yaratılışı gereği kendi benini bir üst değer olarak görme eğilimindedir. Bunu bir böbürlenme ya da kibir edasından farklı olarak beğenilme ve takdir görme arzusunun kendisine kattığı bir tavidir. “*Adler’e göre insan davranışlarının gerisindeki temel motif ‘üstünlük ve egemenlik’ içgüdüğü ile ‘güç ve prestij’ motivasyonlarıdır.*” (Eroğlu, 2007: 202) Böylece kişinin davranışlarının temelinde yatan faktörler her bireyin ayrı kişilik

yapısına sahip olduğu düşünülerek değerlendirildiğinde farklılık göstermesi kaçınılmaz olur. Çünkü genel sınıflamalarla kalıplara alınmak istense dahi kişilik ve karakter çeşitliliği yeryüzünde yaşayan toplam insan nüfusu sayısı kadar farklılık gösterir. Kişi kendisini karşı tarafa aktarır ve anlatırken kendi öz ihtiyaçlarından beslenir ve tavırlarını bu süzgeçten geçirerek alıcıya iletir. Kendini bir üst değer olarak gören birey benliğini korumak ve onu yüceltmek için manipülatif tavırlar sergileyerek canlı ve cansız varlıkları kullanarak kendi kalesini oluşturur ve o kalenin sınırlarını belirlerken de başalt değer olarak kendi öz varlığını savunmayı görür. Kendi öz varlığını ve narsist ruhunu yüce bir değer olarak sunma girişiminde bulunan Aşk-ı Memnu roman karakterlerinden olan başkişi Bihter'in, arzuları için sınırları zorlayıcı tavra bürünmesinin sebebi bundandır.

“Abraham Maslow’un insanların ihtiyaçlarını belirli bir hiyerarşik sıraya göre gidermeye çalıştığını varsayan” (S. Budak, 2017: 372) hiyerarşi teorisine göre bireyin davranışlarının temelinde fizyolojik ve psikolojik faktörlerin rol oynadığı görülür. Birey hayatta kalmak için fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını giderdikten sonra beden sağlığı güvenliğinin yanı sıra ruh sağlığını da devam ettirebilmesi için sonrasında psikolojik ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. Birey doyurulması gereken sevgi, saygı, ait olma ve kendini gerçekleştirme karşı tarafa kabul ettirme ihtiyaçları için gerekli alt yapıya sahip olduğunda bir çaba içine girmesi gerekmezken eksik olduğu anda ise manipülatif bir tavır sergileyerek kendi üst benini yüceltmek uğruna bunu bir algı yönetimine dönüştürebilir.

Şekil 1. İhtiyaçlar hiyerarşisi (Maslow, 1943)

Beğenilmek, takdir ve saygı görmek, kendini gerçekleştirmek isteyen birey kendisini bir üst değer olarak görürken aynı zamanda dış çevresince de beğenilen kişi tipi olmayı arzular. Bu nedenle hedefi doğrultusunda ilerlerken çevresindekilerin duygu, ilgi ve ihtiyaçlarını göz ardı ederek yeri geldiğinde onları kullanma sömürme ve yönlendirme tavırları sergiler. Hazzi ihtiyaçlarını tatmin etme yolunda ilerleyen birey kendini yetersiz ve işe yaramaz olduğunu düşünmeyecek *“başta aşağılık kompleksi gibi çeşitli nevrozların baskısından kurtulması da kolaylaşacaktır.”* (Eroğlu, 2007: 52)

Birey toplum içindeki konumunu oluştururken kendini ve çevresindekileri kullanır. Bunu yapmadığı takdirde bir iz bırakamayacağı izlenimine kapılır. Harris'in kişilik yaklaşımlarında da görüldüğü gibi *“Ben İyi Değilim – Sen İyisin Tavrı, Ben İyi Değilim – Sen İyi Değilsin Tavrı, Ben İyiyim – Sen İyi Değilsin Tavrı, Ben İyiyim Sen İyisin Tavrı”* (Silah, 2005: 236) ile yaşam ve yaşayış tavırlarındaki olumlu ve olumsuz faktörleri kendisine veya karşı tarafa mâl etme yoluna gider. Çünkü böylelikle her olumlu gidişat ve sonucu kendisine bağlayabilip olumsuz olan her şeyden karşı tarafı sorumlu tutabilecektir. Karşı tarafın sorumluluğunu ise onları manipüle ederek aktaracağından muhatap olan taraf gerçekten bir suçluluk psikolojisine kapılacak ve kişi böylelikle sahte bir iç rahatlama ve karşı tarafa hissettirmeden verdiği ıstırap ile kendi üst beninin zırhını güçlendirecektir.

“Bireyin yaşantıları yoluyla doğrulanmaya çalışan” (Bacanlı, 1997: 11) benliğin yaşamını idame ettirebilmek için çevresel, fiziksel ve psikolojik faktörlerden beslenmesi gerekir. Birey kendi öz benliğini dünya ile ilk tanıştığı andan itibaren karakteristik bir şekilde oluşturmaya ve kurmaya çalışır bunu yaparken temellerini güçlü atmazsa hep bir bağımlı ve bağlı bir yapıya sahip olacağından bir destek ve görüşe ihtiyaç duyar. Swann'ın ortaya çıkardığı *“‘Kendini Doğrulama Kuramı’ ile insanların içinde yaşadıkları dünyayı ‘belirsizlikten uzak, öngörülebilir, güvenilebilir ve kontrol edilebilir’ bir yer olarak algılama ihtiyacı”* (URL-1, y.y.) bireyin kendisini dış baskı ve çevrelerden koruma çabasından kaynaklanır. Kendisini tehdit ve yönlendirmelere kapatmak isteyen birey sistemi ve düzeni değiştirecek güç olarak kendisini görür. Kendi düşünce ve iddiasını karşı tarafa empoze etmeye çalışan birey ajitasyon, propaganda manipülasyon, tahrik gibi psikolojik avlama tekniklerini kullanır. Çünkü burada üst benliğini koruma ve onu yüceltme temel amaçtır. Manipülatörün yönlendirdiği bireyin psikolojik bir av olmadan önce en savunmasız anı yakalanır burada manipülasyonu yapacak olan bireye

bağlılık, onu beğenme ve koşulsuz itaat av olmayı kolaylaştıran faktörlerdir. Kendi benliğini ululaştırmak isteyen manipülatör ortaya attığı iddiayı önce kendisi benimser daha sonra kurban seçtiği kişi veya kişilere benimsetir bunu öyle profesyonel bir eda ile yapar ki artık manipülatörün esiri olan av belirli bir süre sonra gerçeğin yansıtıldığı gibi olduğuna kendisi dahi inanır. Benliği yüceltmenin en etkin yolu etkilenecek olan kitlenin nitelik ve niceliği ile doğru orantılıdır. *“Birey hitap ettiği kitlenin alelade kişilerden değil etkin bireylerden oluşmasını ister böylelikle kitlenin tutum, davranış, tercih ve eğilimlerini”* (Eroğlu, 2007: 202) kendi yönlendirme başarısına erer. Narsist bir ruha sahip olan üst ben fertleri kendi yönlendirmeyi istediği konuda *“psikolojik bağlarını etkileme”* (Eroğlu, 2007: 333) amacı ile hareket eder. Böylelikle birey kendi gündelik yaşamı içinde çevresindekilere kendini sunarken kendini aktarırken ve fikirlerini empoze etmeye çalışırken tasarladığı imaj ve o imajın etkilerini kullanma yolunu seçer. Ancak bu şekilde kendini yüceleştirme nihayetine erebilir. Birey yine kendini gerçekleştirme ihtiyacına girerken çevresi tarafından arzu edilebilme ve çevresini yönlendirme eğilimine girerken etki grubu olarak kendi libidosuna ve egosuna uygun bir ortam seçme çabası içine girer. Çevresi ile konsensüs oluşturmak isteyen birey aslında bir subliminal mesajla kendi fikirlerini alıcıya yer edindirir. *“Her birey ilişkiler yumağından etkilenecek biçimlenir ya da bireyleşir”* (Usal, Kuşluvan, 1999: 38) günlük ya da uzun vadeli bir devinim ile ikame eden hayatımız dış ortam denilen çevre ile girilen etkileşimin bir yansımasıdır. Kişi çevresi ile bütünleşir ve kendisini ifade edebilmesi için ortamdan soyutlayamaz. Çağın ve koşulların değişimine ayak uydurmak zorunda olan birey kendisine gelişen ve ilerleyen toplumda bir yer kazandırabilmek için fikirlerini yüksek sesle ifade etmek zorunda kalır. Bu zorunlulukla birlikte yeri geldiği zaman katı olan fikir ve arzu kalıplarından çıkmak zorunda kalır ve kendi düşüncelerini refüze ederek esnetme yoluna gider. Bu esneme onun direncinin kırılması olarak değil kendini ifade etmede ve kabul ettirmede bir aracı yöntem olarak karşımıza çıkar.

Bireysellik ve benlik oluşumları ego denilen üst değer çevreye kabul ettirilmesi olarak gündeme gelir. Birey benlik faktörü içinde fikirlerini aktarıma giderken kendisini adeta bir sorun çözüm merkezi olarak gösterme çabasına girmek istediğinden öncelikle fason bir problem yaratma daha sonrasında bu problemin nihai çözüm merkezi olma ve anahtar faktör olma konumuna geçerek bir güven oluşturma ve üstü kapalı itibar kazanma çabasına girer. Adeta ilmek ilmek işlenen ve tamamen bir kurgusal süreç olarak

ilerlemeye başlayan manipülatif hareketler “*tiyatro gibi hayat metaforu olarak*” (Bacanlı, 1997: 15) adlandırılır. Birey burada yani tiyatro sergiler edası ile aktardığı tavırlarında bir nevi kendini pazarlama yoluna gider. Kendisini istediği gibi sunmayı ve karşı tarafı etkilemeyi başarmayı bir amaç edinen manipülatör kişi artık oyununu sergilemeye hazır bir hale gelir. Kendisini seven, beğenen ve bir üst değer olarak gören narsist ruhlu birey sergilediği performansla kendisini yüce değere taşımayı hayal eder.

“Nasıl tâbir edeyim? Bu hissi nasıl anlatayım? Güya ben bir dev imişim de bu garip acaip şeyler canlanıp benden çıkıyorlarmış gibi zannederim...” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 24)

Kendini kontrol ve mekanizması olarak gören birey yine kendini harikulade üst ben/e sahip olan bir varlık olarak gösterme çabası içine girdiğinde kurgusal akışı, odağa kendisini alarak yapar. Artık kontrol tamamen manipülatörün eline geçtiğinde karşı tarafı istediği gibi yönlendirme ve onu künedeki güreşçiler misali istediği yöne çekme becerisine sahip hale gelir. Genellikle duygusal anlamda sömürülmeye ve kullanılmaya açık olan kişiler manipülatörün yönlendirmelerine direnç göstermeden kendilerini ona bırakma gafletine düşer. Çünkü manipülatör avını kendisinden üstün ve gücünü geçiremeyecek kişilerden değil duygusal olarak kullanılmaya müsait kişilerden seçme uğraşına girer. Çeşitli ortamlarda çeşitli amaçlarla “*çeşitli roller oynayan bireyin kullandığı en etkili silahı maskeleridir.*” (Bacanlı, 1997: 15) Nasıl bir birey bulunduğu ortam ve koşullara göre kılık kıyafet ve duruş şekli seçiyorsa yine bulunduğu ortam ve yönlendirmek istediği duygulara göre de farklı maskelerin altına saklanma ihtiyacı hisseder. Aynı ortamda aynı zaman dilimi içinde ve yine aynı kişilerin bulunduğu çevrede dahi manipülatör birden fazla karakteristik maskenin altına girerek kimseye belli etmeden rolünü sergileyebilir. Kontrolcü ve yönlendirmeci yapısı ile manipülatör her tavrını ve tepkisini hesaplayarak ve planlayarak sergilemek durumunda kalır. Çünkü kurgusal düzende yapacağı en küçük aksaklık onun yüce bir değer olmasının aksine kendisinin tamamen daha farklı ve olumsuz boyutlara ilerlemesine neden olabilir. “*Bireyin davranış güdüsü ve amaçları bir takım araçlarla düşünce yapısına yerleştirilen modellerden*” (Uşaklıgil, 1999: 39) beslenir. Bu formlar kişinin dış ortamı ile oluşur. Ailesi, yaşadığı çevre, arkadaş ortamı, fiziki ve biyolojik yapısı, içten ve dıştan gelen etkileme ve

yönlendirmeler... düşünce yapısını oluşturan faktörler arasındadır. Daha önce yaşamadığı bir olay ve çevrenin manipülatörlüğünü hakkında fikir sahibi olmadığı için bulunduğu çevreye aksettiremez. Çünkü birey bir iknanın çabasını verdiğinde emin olmadıklarının yetersizliği yerine hakkında fikir sahibi olduklarının gücü ile hareket etme yolunu seçer. Böylelikle birey kitleleri peşinde sürüklemeye onları yönlendirme başarısına erişme şansını elde eder. Synder'ın da *“Kendini Ayarlama Kuramı”nda belirttiği gibi sosyal yetenekler anlamında kendini daha geliştirmiş*” (Türetgen, Cesur, 2006: 13) gören birey bu yeteneklerini karşısındaki bireyler üzerinde uygulama girişimine teşebbüs eder. Çünkü o tamamen eşsizlikle kutsanmış olduğu ideası ile kendine yeni bir evren yaratma çabasındadır. Bu çaba ile kendi çevresine çekmek istediği bireylerin davranışlarını biçimlendirme uğraşı verir. Manipülatör toplumsal ve bireysel temaslarında alıcısındaki yer ediniminin ne kadar olduğunu her defasında ölçmek ister. Bu *“kişilerde oluşturduğu izlenimleri kontrol etmek ve düzenlemek için”* (Bacanlı, 1997: 17) gereklidir. Ancak bu yöntemle manipüle etmek istediği bireyleri daha yakından tanıma şansı elde eder ve onları doğru anlayıp çözümleyerek yönlendirmelerini bu doğrultuda gerçekleştirebilir. Her bireyin kendine has bir zayıf noktası olduğundan manipülatör bireyleri kendi tarafına çekmek isterken farklı kendini ayarlama hesaplarına girmek zorunda kalır. Aynı birey dahi farklı zaman dilimlerinde farklı noktalardan etkilenebilme çeşitliliğine sahip olduğundan adeta bir esneklik edası ile bıkmadan ve yılmadan amaçlarını gerçekleştirmek isteyen manipülatörde sabır ve zaman kavramları önemli bir yapı teşkil eder. Manipülatör doğru zamanda doğru ileti ile duygusal sömürü işlemini gerçekleştirir. Durduk yere karşı taraftan herhangi bir sinyal alınmadan yapılan teşebbüsler istenen etki ve sonucu vermez. Bu nedenle asıl amaç gerçekleşmemiş olur ve manipülatör hedefinde olan bireyi kendi yanına çekemez. Satranç hamleleri gibi bir zekâ ve sabır örneği ile işlenen ve düşünmenin ön planda tutularak hamlelerinin yapıldığı kişiyi kendi yanına çekme kendi fikirlerini empoze etme girişimi nihai sonuca ulaşılan kadar manipülatörün kurguladığı bir oyundur. Bir manipülatör neden bu kadar çaba, emek ve strateji gerektiren bu etkileme ve ikna çabasına girer sorusu kişiyi düşündürse de bunun en basit ve etkili cevabı doyurulmaya muhtaç olan bir narsist ruhtur denebilir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli propagandalar, algı yönetimleri, ikna çabaları ve ajitasyon girişimleri kaçınılmaz araçlardır. Bu araçları bir av kapanı olarak kullanmadan önce karşı tarafa sonsuz bir güven ve mağduriyet duygusu aşılanır adeta bireyin kendi fikrinden vazgeçerek

manipülatörün fikrinin doğruluğuna ikna etme çabasına girilir. Kimi zaman karşıdaki bireyin kendini üstün görmesi sahte algısı yaratılır bazen de erişilmez bir varlıkmiş gibi kendini gösteren yönlendirmeci zayıf karakterleri toplumda kendilerine bir yer edinebilmeleri algısı ile kendi yanına çekme teşebbüsüne girer. Burada kazanan elbette ki rolünü en iyi performansla sergileyen birey olacaktır. Bu rolü sergilerken de kişi her defasında en üstün tiplleme olarak ortaya çıkmayıp sorumluluk alan gibi gözükse ama sorumluluklarını belli etmeden karşı tarafa yüklemeye çalışan bir performans sergiler. Bu tavır tıpkı hiçbir iş yapmayıp etrafındakileri yönlendirmeye çalışan ve elde edilen başarıdan en büyük payı kendisine alan liderlik vasfından yoksun klasik tipllemeli yöneticilerin sergilediği tavidir denebilir. Farkındalığı karşı tarafta değil de kendisinde toplamaya çalışan manipülatör kişilerin farkındalığını dağıtmak ve farkındalık oluşumunu engellemek için hep içi boş ama kütlesi büyük tabiri caizse balon misali içi boş gündemler oluşturmaya çalışır. Buradaki temel amaç kişilerin uyanmasını engellemek ve bilinçliliğin oluşmasının önüne geçmektir. Artık böylelikle tuzağa düşen kişiler çobanın yönlendirdiği ve istediği yöne sürüklediği sürüden farksız olurlar. Manipülatörün bunu yaparken asıl amacı *“kişiyi başkalarının görüşlerine karşı duyarlılaştırıp onların ne düşünüp nasıl davrandığına dikkat etmek ve kendi oluşturduğu grup içinde uyumlu olmaya”* (Bacanlı, 1997: 30) zorlamaktır. Adler’in de belirttiği gibi benlik kavram ve ideale ulaşmak isteyen manipülatörün sergilediği nevrotik tavırlar kendisi için ulaşılmak istenen hedefte masumane atılımlardır. Aldatıcı tavırlarla karşısındakinin duygularını önemsiyor/muş gibi tepkiler veren yönlendirmeci kendisini bu duyguları yaşıyormuş gibi gösterip karşı tarafın güvenini inşa etme çabası sergiler. Hâlbuki içten içe başka duygularını ön plana çıkararak bunu içselleştirmiş aldatmacası içinde bulunur. Aslında benlik tam bu noktada *“idin saldırılarını kendi karşıt eylemleri ile”* (Freud, 2004: 29) kovuşturmaya çalışır. Karşı taraftan gelecek her türlü saldırıyı uzaklaştırma ve kendi kurmak istediği kaleyi yıkmaya teşebbüslerine karşı bir savunma mekanizması gerçekleştirmek manipülatör için mecburi bir tedbirdir. Çünkü benlik ile dıştan gelen saldırıların çatışması ilmek ilmek işlenen bir yönlendirmenin tüm zincirlerinin kırılmasına neden olur. Bireyin benli, yaşamının belirli dönemlerinde *“kendi yapısına uygun olarak bastırma, yer değiştirme, karşıtına çevirme gibi değişik savunma mekanizmalarına girer.”* (Freud, 2004: 30) Bunun nedeni ise içinde bulunduğu başat konum ve durumları kendi lehine çevirme gayretindendir. Çünkü ancak kurguladığı

senaryoya gelebilecek saldırıları karşı savunma mekanizması rolü ile kovuşturabileceğini bilir. Elinde olan bu karşı savunma araçlarını kendi fildişinden inşa ettiği egosu ile destekleyip üst benini ile yücelttiği narsist kalesini koruma gayretinde bulunur. Birey böylece “*uyarıcı ve kendisi arasında bir bağ kurarak onu psikolojik bir objeye çevirir.*” (Usal, Kuşluvan, 1999: 126) Bu somutlaştırma çabası ise yönlendirmelerini somut bir temele dayandırmak istemesindendir. Ancak somutlaştırılmış olaylar daha kolay düzenlenebilir ve yönlendirilebilir mantığı burada manipülatörün temel gayesi konumundadır. Buradaki amaç ise kendi benine ıstırap verecek olay ve durumlara karşı savunma gerçekleştirmektir. Çünkü insan doğası gereği “*haz veren duygulanımı kabul edip acı verene karşı kendisini savunur.*” (Freud, 2004: 49) Bu haz tamamen olumlama ile vücut bulmayabilir. Çünkü haz ve acı rölatif bir kavram olup kişinin kendi üst benini yücelten faktör kendi için iyi bir nitelikteyken dıştan bakılan üçüncü bir gözle kötü etkiye ve kapsama sahip olur bu durumun tam tersi de geçerli olabilir. Burada önemli olan istenenin kendi benini yüceltip yüceltmediğidir. Tamamen psikolojik bir savunma, kaçınma ya da yaklaşma sorunsalı olan haz ve acı ögeleri manipülatörün kendisini gerçekleştirmesinde ve elde etmek istediği şeylere ulaşmasında etkili bir faktördür. Kendi üst benini hedonizmin gölgesinde büyötmeyi tercih eden manipülatörün en önemli kozu hedefleridir. Çünkü güzergâhını ve çalışma prensibini oluşturduğu hedef doğrultusunda seçip kendi başarısını ancak bu şekilde somutlaştıracaktır.

Kendini ilahlaştıran ve bir üst değer olarak gören “*manipülatör ötekinden alarak kendini narsistleştirir ama karşılığında*” (Couderc, 2020: 47) aldıklarına geri hiçbir şey vermez. Çünkü onun tek ideali kendi yüceliğini ön plana çıkarıp karşılığında etrafında olan her şeyi kullanma hakkına sahip olmaktır. Burada kendisine seçtiği ve kendisini o vasıfta gördüğü ‘ideal ben’ tavrı kendi yeni dünyasını oluştururken onun temel dayanağı vasfını üstlenir. Narsist bir kişiliğe sahip olan manipülatör inşa ettiği yeni dünyasının temel değerlerinin arasına karşı tarafı itibarsızlaştırma, onu kullanma, ondan yararlanma, onun temel değerlerini gasp etme belki de onları tamamen ortadan kaldırma faktörlerini yerleştirir. Böylece amaçladığı şey artık kendinden üstün ve itibarlı bir çevre algısını ortadan kaldırmaktır. Narsist ruhlu birey bunları yaparken her zaman şiddet ve zorbalık faktörlerine başvurmazken bazen kendisine tam güven ortamı oluşturmak için karşı tarafın sevgi ve şefkatini de kendi bünyesine çekme yoluna gider. Adeta kaba bir tabir ile tavlama ve baştan çıkarma eylemi olarak görölen bu tavırlar kişinin en zayıf ve

savunmasız anını yakalayarak onu elde etme çabasından ibarettir. Manipülatörün bu şekilde tuzağına düşen biri sarhoşluktan gözü gerçekleri göremeyecek bir kıvama gelir.

Narsist bir tavra sahip birey kendi yetersiz ve eksik yönlerini geliştirme ve değiştirme çabası vermek yerine aksine çevresinde var olan üstün nitelik ve vasıfları baltalamayı onları karalayıp ortadan kaldırmayı kendine hedef edinir. Çünkü her bir bireyde farklı farklı toplanacak olan üstün nitelikleri kendi bünyesine adapte etmesi ve onları kendince uyarlayıp benimsetmeye çalışması onların kötü propagandalar veya ters algı oluşturma girişimlerinden daha zahmetli olduğunu bilir. En iyi olma çabası ve gayreti narsist ruha sahip bireyin sonsuz ve beyhude arayışa girmesine ve takıldığı yerlerde tekrara düşmesine sebep olur. Bu nedenle üretme ve ortaya yeni bir şeyler çıkarma çabasından ziyade çevresindeki kaynakları kullanma sömürme ve onları kendisininmiş gibi yansıtmaya çalışma teşebbüslerine girer.

Narsist kişiliğin en etkili silahları *“baştan çıkarma, istila etme ve yıkmadır.”* (Couderc, 2020: 113) İlk aşama olan baştan çıkarmada kendi kusursuz yanlarını sergileyen ve kendini eşsiz ve ideal ben olarak göstermeye çalışan manipülatörün adeta şov yaptığı yerdir. Burada kendini gösterirken yaratılıştan dahi gelen yabancı yanların tamamen refüze edilmiş halini kendi bünyesinde topladığını gösterme, yıkılmaz bir heybet ile inşa edilmiş ve sağlam kaleler ile çevrilmiş güven teriminin üstlenicisi olarak kendini aktarma, hoş ve etkili olan her türlü beceri ve maharetlere sahip olduğu hissini karşı tarafa verme rollerini sergiler. Baştan çıkarma evresinde sergilediği çekici ve etkileyici tavırların temelinde ise kendisine koşulsuz güven ve itaat duyulmasını sağlamaktır. Manipülatör bu noktada yabancı yanlarının üstünü örter sahte bir imaj gerçekleştirir ve avını yavaşça tanıyarak onun eksikliklerini nasıl kullanacağını belirlemeye başlar. Kendine hayran bırakma çabasında olan manipülatör bu şekilde egosunu tatmin eder ve bir doyuma erişir. İkinci aşama olan istila evresinde ise burada sunî bağımlılık algısı manipülatörce karşı tarafa empoze edilir. Bu bağımlılık ve vazgeçilmezlik algısı maddi ve manevi açıdan olabilir. Kendisinden vazgeçildiği takdirde tutunma direncinin azalacağı ve kabul edilip benimsenme ihtimalinin düşeceği sezdirilir. Buradaki amaç manipüle edilen kişiyi zayıflatmak ve onu güçsüzleştirmek böylece kişiyi kendine bağımlı hale getirmektir. Bu algı operasyonunda en etkili silah eleştiri faktörüdür. Karşı tarafa yapılan eleştiriler ve beğenmeme durumları ile kişiyi kendini beğenmez hale getirme ve bu nedenle de yetersizleştirmeye çalışma çabası vardır.

Böylece kendini güçsüz hisseden birey artık kendi içinde ve dış çevresine karşı bir soyutlanma onlardan kaçma gayretine girer. Bir nevi yoksun ve mahrum bırakma psikolojik şiddetine yönelerek hedef şahıs üzerinde yetersizlik ve değersizlik oluşturma girişimine girilir. Kişi böylelikle kendisine ve çevresine karşı yabancılaşır ve onlardan uzaklaşır. Tam bu noktada narsist manipülatör tek çıkış ve kurtuluş yolu olarak kendisini göstermeye başlar. Birinci aşamada belirtilen baştan çıkarıcı ve idealize benliğini psikolojik olarak zayıflattığı kurbanı üzerinde kurtarıcı güç kendisiymiş gibi kullanma teşebbüsüne girer. Onun amacı da zaten psikolojik olarak mahrum ve yoksun bıraktığı bireyi kendine muhtaç etmedir. Ancak bunu yaparken de böbürlenene ve kendini üstün gören bir tavırla değil yine hoşgörülü ve yardımsever kimliğinin arkasına sığınarak gerçekleştirir. Kendini adeta bu tükenmişliğin içinde bulunan bireye feda eder gibi gözükmeye çalışır. Bu çabasının nedeni ise avını kendisinin güçsüzleştirdiğini ifşa etmemekten gelir. Ancak asla gerçekte bir yardım veya o kişiyi zor durumdan çıkarma çabası manipülatör tarafından gerçekleşmeyecektir. Son seviye olan yıkım aşamasında ise artık manipüle edilen kişi tamamen psikolojik ve sosyolojik olarak tükenmişliği iliklerine kadar yaşıyor olur. İş işten geçmiş olmanın ve kendisinin manipüle edildiğinin geç farkına varmanın bataklığında bulunan ve denize düşen yılanı sarılır misali yine kurtuluşu kendi celladından bekleyen kurban artık tamamen bağımlı, hırpani ve bunların verdiği yoksunlukla perişan bir hale gelir. Artık kendisine yapılan suçlama, hakaret, hor görmeleri umursamaz hane gelen hedef birey bazı gerçekliklerin farkına ne yazık ki son aşamada farkına varıp böylelikle kendini bir kez daha değersiz ve yetersiz görür. Ancak tam bu noktada devreye giren manipülatör hiçbir şeyin zoraki ya da şiddete başvurularak yapılmadığını kurbanına aktarır ve kişiyi ele geçirmede sadece fiziksel şiddetin etkin rol üstlenmeyip aynı zamanda psikolojik şiddet ve yönlendirmelerle de başarılabilceğini söyler. Etkin bir operasyonda en etkili yöntemin kişinin kendi benliğine güvenmemesi ve gerçekliği tam olarak araştırmaması hedefin son aşamada öğrendiği acı bir tecrübe olur. Artık bu noktadan sonra bir geriye dönüş bulunmaz ve kendisini her yönden kuşatan manipülatöre hedef olan birey yine kendini teslim eder. Bu aşamadan sonra bir geriye dönüş ancak küllerinden yeniden doğmak için verilen üstün çabayla kendini ve karşı tarafı bağışlama erdemine sahip bir irade ile mümkün olabilir. Bunu başaranlar kendilerine kötü bir tecrübeyi fırsata çevirme olanağı sunarken başaramayanlar bundan sonraki hayatlarını kendi cellatlarına hizmet etme mecburiyetinde ve bağımlılığında geçirirler.

Narsist manipölatörün karşısındaki birey ya da kitleyi ele geçirmede kullandığı bazı teknikleri bulunur. Bu bazen aşırı ilgi ve sonunda mahrum bırakıp yok sayma bazen aşırı konuşarak etkilemeye çalışma ve sonrasında susarak kendini çekme bazen de öncesinde oldukça yüceltip ululaştırıp sonrasında aşağılama azarlama biçimdedir. Kişi alışkanlıkları ile vardır ve hayat düzenini bu rutinleri ile akışına sokar. Öncesinde ilahlaştırılan birey sonrasında aşağılanıyorsa aslında bu onun tavırları değiştiği için değil kasti bir şekilde manipölatör tarafından suçu kendisinin hissetmesini sağlamaya çalışmasından olduğu kurban tarafından her zaman görülmez. Birey bu şekilde suçu kendinde aramaya başlayacak ve kendisini yönetmeye çalışan narsist ruha kendinden ödün vererek tekrar kendisini yüceleştirmesi için onun isteği doğrultusunda tavırlar sergileyecektir. Manipölatörün amacı da budur. Bireyi avucuna aldıktan sonra bağışlanmayı bekleyen ruh misali kendisinin kölesi olmasıdır. Böylece hem kendini ululaştıracak hem de etrafındakilerin kendi yüce benini daha da yüceltmesi için onları istediği biçimde kullanacaktır. Manipölatör artık istediği kıvama getirdiğine inandığı bireye kendisinin vazgeçilmez olmadığı mesajını her defasında ona yükler. Ancak artık bağımlı olan birey bunu kabul edemez ve her defasında istenen başka ne varsa yapmaya hazır olduğunu manipölatörüne hissettirir bazen de doğrudan söyler. Kişinin kaygısından ve kaybetme korkusundan yararlanan manipölatör artık özne durumunda olan bireyi adeta nesneleştirir ve metalaştırır.

Narsist bir ruha sahip olan manipölatör her defasında yeni algı operasyonlarının yeni girişimlerin ve yeni hedef kitlelerin peşindedir. Bu durum da onu asla pasif olmamaya her defasında yeni kurgular oluşturmaya zorlar. Çünkü bir kerelik dahi pasif geçen bir günün ardından hedef seçtiği birey ya da grubun farkındalığının yerine gelebilecek olma hissi manipölatörü korkutur. Seçtiği kelimeler kullandığı eşyalar ve kendisine yardımcı seçtiği sembollerle bireyin tüm duyu ve bilinç dünyasından içeri sızmayı planlayan manipölatörün sergilediği tavırlar ve attığı adımlar fütursuzca, alelade ve bilinçsizce değildir. Her biri kendi içinde belirli bir algoritmaya sahip olan adımlar manipölatörün nasıl kurnaz bir tavır sergilediğinin göstergesidir. Duygusal bağımlılığın kendisine karşı oluşturulmasını isteyen narsist manipölatör duygularını hesaba katmadan planlarını oluşturur. Kendisine erişilmez hedefler koymak onun bu yoldaki haz ve arzusunu arttıracığından her defasında zirveyi daha bir üst noktaya taşıma çabasına girer. Karşı tarafı kendine bağımlı kılma onu bir umutsuzluk içine düşürme eğilimi de yine

kendini çıkış yolu olarak göstereceğinden erişilmezlik egosunu besleyici faktörler arasına girer.

İletişim dili olarak üstü kapalı bir üslup benimseyen sorulan sorular karşısında net ve açıklayıcı tavırlardan kaçınan manipülatörün amacı hem yarattığı algı operasyonu hakkında çok fazla konuşmak zorunda kalıp açık verme gafletine düşmemek hem de kendisinden ziyade karşı tarafı konuşturarak onu daha iyi tanımaktır. İletişimde etkili az ama öz istediğini karşı tarafa üstü kapalı da olsa net bir şekilde aktarma çabasına girer. Kelimelerle dansı onların birbiri ile ahengi ve uyumu nerede hangi sözlerin ve edebi faktörlerin kullanılacağı narsist manipülatörce önceden belirlenir. Bu iletişim dilini kullanan manipülatör edebiyatın cezbedici ve kendini büyüleyici özelliğinden de yararlanır. Yunus Emre'nin de dizelerinde dediği gibi "Söz ola kese savaşı/Söz ola kestire başı" felsefesiyle söz sanatları ve sözün kullanılışını manipüle etmede bir aracı olarak görür. Bir söz ile kendine çektiği, güveni kırılmış bir bireyi ayağa kaldırmayı başardığı gibi sahte koltuk değnekleri olarak kullandığı sözleri ile kişinin yeniden yerle bir olmasına da neden olabilir.

"Kişisel güdülerinin, değer yargılarının ve gizli gündeminin yani 'saklı ben'" (Hackney, Cormier, 2008: 163) inin farkına tam anlamıyla varmayan kişiler kendisini yüce bir ben ve değer olarak kabul eden bazen sapkın bazen takıntılı narsist manipülatörler tarafından yönetilmeye mahkumlardır. Kişi ancak bu narsist ruhların oynacağı olmaktan sağlam bir irade rasyonel bir düşünce ve tavır sonuç olarak da kendini tanıma ile kurtulabilirler.

2.2. Kişiliğin Aktarımı ve Benimsetilmesinde Tutum

Kişinin olaylar, nesneler ve yine kişiler üzerinde takındığı bir tavır olarak adlandırılan tutum bireyin o an içinde bulunduğu şart ve süreçlerden etkilenecek şekilde aktarılır. Her birey kendi mekanizması ve değerleri doğrultusunda ve yine kendi benliğini karşı tarafa benimsetmek isterken tutum ölçeğinden yararlanır. *"Birey toplumsal yaşamı içinde bir durum, olay, nesne veya objeye yönelirken kendisine ait bir tepki eğilimi"* (İnceoğlu, 2000: 1) gösterir. Her birey aynı olay veya durum karşısında kendi öz benliğinin çeşitliliği nedeniyle farklı etki-tepki tavırları sergiler. Tutum sadece metasal anlamda varlığını sürdüren nesnelere değil metafiziksel boyuttaki hayali veya soyut düşsel ifadelerle karşı da takınılabılır. Birey hayalini kurduğu, benimsetmek istediği veya elde etme çabasında

olduğu bir amaç doğrultusunda da her türlü tutumsal bir tavır sergileyebilir. “*Tutum herhangi bir şey karşısında olumlu veya olumsuz bir şekilde düşünme, hissetme veya davranmaya yol açan istikrarlı ve yargısal bir eğilim*” (S. Budak, 2017: 748) olarak varlığını sürdürür. Tutumların istikrarı karşı tarafı etkileme ve iknada caydırıcı bir güçtür. Çünkü birey tutumunda ısrarcı bir tavır sergileyebildiği takdirde iknasını kanıtlamış olur. Özellikle Servet-i Fünun dönemi romanlarının çerçevesini oluşturan baskın karakter durumundaki “*kadın, zevki ve şehveti için kuvvete, gençliğe, değişikliğe*” (Rauf, SY, 1927:93) olan düşkünlüğünü karşı tarafa benimsetme çabası içine girdiğinde tutumlarında bir süreklilik sergiler. Kendi kişiliğinin sert köşelerini yumuşatmak isteyenlere karşı sergilediği dik duruşta karşı tarafı ikna ederken ürkütmemek ve uyanmasını engellemek adına kendini evrilmiş ve dönüşmüş gibi gösterse de bu bir ters algı yöntemidir denebilir. Burada amaç göze batmadan ve benimsetme sürecini karşı tarafa belli etmeden yapılan bir teşebbüstür. Müteşebbis olan şahsın yargısal bir eğilim içinde olmasının sebebi ise kendi içinde kompoze ettiği bileşenleri uygulamak istemesidir. Ancak sorgulayarak ve karşı tarafa aktarmak istediğini sorgulatarak nihai bir sonuca ulaşacağını bilir. Buradaki amaç karşıdakine düşünme ve alımlama fırsatı tanımış gibi gösterip bir dayatma ve empoze yerine kendi istekleri doğrultusunda ve doğal bir seçimle kabul ederlermiş gibi görünmelerini sağlamaktır. Çünkü birey ancak dayatma değil kendi öz kabullenışı ile bir şeyleri tam anlamı ile benimseyebilir mantığı manipülatörce karşı tarafa aktarılır. Böylelikle elde edilen güven ve teslimiyet durumu manipülatörün takındığı tutumun kendi başarısına ulaşmasına katkıda bulunacaktır. Başarısı kanıtlayan manipülatör artık karşı tarafın tutumlarını istediği gibi yönetebilme yetisini elinde tutar.

“Beni deli ettiniz, hayatımı esastan sarstınız; nasıl oldu da size muvafakat ettim, nasıl oldu da mukavemet etmedim, anlamıyorum. Öyle beklemediğim bir yerden şedid bir darbe aldım, bütün hissiyatıma atalet geldi. Beni bir çocuk gibi, iradesini kaybetmiş bir mecnun gibi sürüklediniz; ben de kendimi teslim ettim. Beni öyle bir noktaya getirdiniz ki şimdi bir facia olmaksızın dönmek kabil değil.”
(Uşaklıgil, FŞ, 2017:175)

Kişi tutumlarının değiştiğinin ve yönlendirildiğinin farkına varmadan adeta bir bilinç tutulmasının etkisi altında kendisinden yapılması istenenlerinin peşi sıra sürüklenen bir kapılmaya göre ilerler hale gelir. İradenin ele geçirilmesi ile tutumsal paradoksun içine sürüklenen birey artık tamamen teslimiyetçi bir tavra bürünür. Artık bundan sonra sadece karşısındakinin çıkar ve isteklerini yerine getiren bir kukla görevi görür. Kendisine önceden sadece güven aşılama için koz niteliğinde yapılan ve tamamen fesat barındıran sözde iyilikler zamanı geldiğinde karşılığı alınmak istenen birer mecburiyetler olarak dayatılır.

“Bir kere şurasını zihninde takarrür ettirmelisin ki Ferdi, bu lütfu, bir lütuf olmak üzere yapmamıştır. Maksadı, mutlaka bir menfaat takip etmektir.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017:43)

Sonrasında kendine çıkar sağlayacak durumlar için öncesinde yapılan “mış” gibi iyilikler kişinin tutumlarını yönlendirmede kendilerine mecbur bırakmak için önemli araçlardır. Birey bu çıkarlarının bazen arkasına saklanırken bazen de çıkarlar gözettiğini aşikâr bir biçimde sergiler.

“Artık saklayamıyor, kendisine âdeta kendi menfaatine birçok güzide hisleri feda etmiş bir kötü mahlûk nefretiyle bakıyordu.” (Uşaklıgil, MS, 2016: 292)

Yönlendireceği bireye göre tavır takınan manipülatörün başat amacı çıkarlarını yürütebileceği bir ortam oluşturmaktır. Çünkü narsist ben/i onu yüce bir değer olarak yükseltmek istediğinden çevresini kullanma hakkını da ona sağlar gibi görünür.

İkna-denge uyumu tutumun önemli alt faktörleridir. Karşı tarafı ikna teşebbüsüne girmeden önce hem karşı tarafın fikir ve görüşlerine değer verildiği hissinin yaratılmaya çalışılması hem de kendi fikirlerini karşı tarafa benimsetmek için girilen çabanın bir ahenk içinde olması manipülatörün hem öz amacından sapmamasına hem de karşı tarafın da görüşlerine önem vermiş gibi görünmesine katkı sağlar. Çünkü yönlenme ve yönlendirilmeye müsait, eğilimli olan bireyler körü körüne o yoldan yürüme yerine kendilerini ikna eden ve onların açık kapılarından içeri girilmesine müsaade eden kişilerin

peşinden gitme eğilimine sahiptirler. Manipülatif ve propagandacı yönlendirmeler hep bu türden birey tutum ve algılarını yönetmek üzerine verilen çabalardır. Tutumsal tavır etkileyen başat faktörlerden olan inanç ve eğilim kişinin yönlendirilmesinde önemli direnç veya kırılma noktalarıdır denebilir. Çünkü manipülatör yönlendirmek istediği kurbanlarının belli değer yargılarını hiçe saymadan ve onları kabullenir gibi gözükmek bir tutum sergilediği takdirde amacına ulaşabilir. Yine kendi değer ve fikirlerini karşı tarafa aşlamak isteyen birey onların eğilimleri ve yönlendirmeleri doğrultusunda tutumlar sergileyerek cezbetme yetisine sahip olabilir.

Tutumlar, takınılan tavırların bir çıkarımı olduğundan bir tutum sergilendiğinde en önemli faktör bilişsel ve zihinsel tutarlılıktır denebilir. Bunu gerçekleştirirken de tekrarlı aralıklar tutarlılığın sapmaya uğramasına mani olur. Safveti Ziya'nın Salon Köşelerinde adlı eserinde kişinin aşığını kışkırtmak için belirli aralıklar takip etmesi ve onu derinlemesine tanıyarak sevmek istemesi tamamen bir aralıklı takip pekiştirecinden ibarettir. (Ziya, 2015) Ancak aksine istikrarsızlığın hâkim olduğu tutum ölçeklerinde hedeflenen amaca ulaşma ve karşı tarafı etkileyip ikna etme olasılığı alt düzeylere iner. Çünkü ne yapmak istediğini bilmeyen ve bu doğrultuda nasıl bir tavır sergileyeceğinden emin olamayan birey zaten en başta kendisini kontrol ve idare edemediğinden karşı tarafı yönlendirme gücüne sahip olması ondan beklenemez. *“Tutumlar zihinsel bir sistem oluşturarak bireyin birey-birey, birey-çevre ilişkilerinin tutarlı ve düzenli”* (İnceoğlu, 2000: 2) bir sistematik temele oturmasına katkıda bulunur. Bir adaptasyon ve benimseme sürecine tabii olan tutum aynı zamanda kişinin karşısındaki hedef kitlenin yönlendirme ve yönlendirilmesinde de dirençli bir etkiye sahip olan bir güçtür denebilir. Çünkü ancak istikrarlı bir düzen ve doğrultuda tavır ve tutum takınan bir birey karşısındakini etkileme ve onu yönlendirme gücüne sahip olabilir. Bu nedenle hedefe giden yoldan sapmamak ve caymamak bir istikrar örneği göstermek tutumların benimsetilmesinde yardımcı olur.

Psikolojik bir tavır ve tepki olarak ortaya çıkan tutum bireyin zihninde var olan algının uyarıcı ve dürtüsel itmelerle kişinin anlam yüklediği bir tepkidir. Bu *“tepkinin oluşumunda 3 öge bulunmaktadır: duygu, düşünce ve davranıştır.”* (Usal, Kuşluyan, 1999: 126) Duyguların hegemonyası ile beslenen benlik bir mantık süzgecinden geçer tam burada id ve egonun çatışması süper egonun yatıştırıcı etkileri devreye girer. Karşı tarafı kendi yönlendirme çemberine almak isteyen manipülatör duygu ve düşüncelerini

damıtıp kendisine göre en mantıklı ve başkasının asıl amacını anlamayacağı bir yol sergileyerek davranışta aktarım materyali olarak tutumunu sergiler. Bireyin kendi psikolojik iç dünyasında meydana gelen kaynamalar, hırs ve arzular narsist benliğini yüceltme çabaları uyaran ve uyarıcılar ile harekete geçme arzusu içinde bulunan bazı dışavurumlar tutumun ortaya çıkmasında ateşleyici faktörler arasındadır.

“Kadın değil mi?” diyordu. Sebep? Lâkin kadınlara hıyânet için sebep sormak kadar budalalık olur mu? Bu onlar için bir ihtiyaç; aldatmak, hıyânet etmek, bu bir vazife-i tabiiye-i hayatiye gibi değil midir?” (Rauf, EYL, 2005: 174)

Aynı olay veya olgu karşısındaki tutumlar zaman, mekân ve kişiler değiştikçe değişme potansiyeline sahiptir. Kişisel farklılıklar aynı uyaranlar karşısında farklı tepkilerin verilmesini zorunlu kılar. Kişi artık kafasında oluşturduğu kült senaryoyu farklı kişilere farklı tepkilere göre indirger. Ama sonuç tektir ve sadece sonuca giden yollar çatallaşarak farklı yapılardan evrilerek geçer. Birey karşısındaki her obje ve süjeye yönlendirilebilir mantığı ile yaklaşır. Bu nedenle *“Alport’a göre tutum, ussal ve sinirsel bir davranışta bulunmaya hazır olma halidir.”* (İnceoğlu, 2000: 3) Aklını ve aklının süzgecinden geçen davranışlarını bir sinir sistemi aracılığı ile aktaran manipülatörün burada mantık dışı veya tamamen duygusal yönlendirmeleri ile hareket etmesi durumu söz konusu değildir. Manipülatör kendi tecrübe ve edinimlerinden yararlanarak tutumlarını aktarır. Çünkü her tavrının karşı tarafta nasıl etki ve tepkiler yaratacağını hesaplaması zorunludur. Aksi takdirde kendisine çekmek istediği birey ya da gruplara karşı itici bir güç olarak görünür. Kendisinin ve karşısındakinin hazır bulunuşluluğunu hesaba katmadan harekete geçmeye çalışan birey beyhude bir çabanın içinde kendisini bulur. Çünkü yönlendirici ve yönlendirdikleri üzerindeki etkileyici tavrı gerçekleştirebilme durumu ancak hazır bulunuşluluğun tam olarak gerçekleştiği aşamada mümkündür. Bu süreçte doğru yaklaşım veya kaçınmalar hedefe giden yolda önemli güç kaynakları ve belirleyici faktörlerdir. Kişi tutumları ile karşı tarafı etkilemek isterken her zaman tavır ve davranış bazlı hareket etmeyip bazen bir jest, mimik hareketlerinin de yardımına ihtiyaç duyabilir.

“Onun lakırdı ederken sol dudağında, çirkin bir sırtkanlıkla dişlerini gösteren bir çekilişi vardı ki bütün bu mana-yı vechine iblisane bir hâl veriyordu, lakırdı dinlerken de ellerini kavuşturup parmaklarını kırarcasına birbirine kilitleyerek bir şedid ıstırapı zabtettmeye çalışıyorcasına kıvrıp kütletiyordu. Bu teferruata dikkat ettikten sonra demin bir canavardan başka bir şey olmayan bu adam şimdi nazarında öyle sefil ve zelil bir mahlûk derekesine indi ki bu mülakatı tahkir ile bitirmek için zor galebe çalınır bir arzu duydu.” (Uşaklıgil, NA, 2019: 126)

Her zaman her ortamda sadece sözel ve fiziksel temaslar zemini oluşmayabilirken bazen bir kokunun bir fısıltının dahi yönlendirici etkileri olduğu unutulmamalıdır. Burada önemli olan tam yerinde ve tam zamanında ortaya atılması gereken uyarıcılardır. Daha önceki yönlendirmeci tavırlarında bir başarı elde etmiş veya tam tersine çabaları boşa çıkmış olan manipülatör bundan sonraki etkilemecî tavırlarında geçmişteki tecrübelerinden faydalanır. Aracı bir faktör olan tutum yönlendirmecinin avlarına ulaşmasında belirleyici bir rol oyar. Kişinin şahsi çıkarlarının ön planda tutulduğu ancak bunu yaparken de karşı tarafa sezdirmenin minimize edildiği tutumsal tepkiler yoğun bir psikolojik süzgeçten geçip damıtılarak son halini alır. Çünkü burada kendinden ödün vermek istemeyen ve buna karşın muhatabının değer ve yargılarını önemser gibi görünmesi gereken bir yönlendirmeci bulunur.

Tutumun yapısı ve bileşenleri aktarılırken Muzaffer Şerif’e göre *“tutumlar doğuştan kazanılmayıp sonradan öğrenilir, geçicilik göstermez, bir etkilenme ve güdülenme sonucu ortaya çıkar, karşısında karşılaştırılabilecek birçok ögeyi ister, toplumsal yönelme ve yönlendirmelerden etkilenir.”* (İnceoğlu, 2000: 12,13) Bu açıklama doğrultusunda her yönlendirmeci kendi öz benliğini ve bu benliğinin sınırlarını belirlemeden bir tavır sergileme çabasına girmez çünkü birey önce kendini tanımalı ve kendini beslemesini istediği kaynakları iyi tespit etmelidir. Yine bu doğrultuda hedonizmi yaşayan birey bu kendini yüceltme sevdasından vazgeçmek istemeyeceğinden yönlendirmeci tavır ve tutumlarını belirli bir sayı ve ortamla sınırlamayıp hep daha fazlasını isteme çabasına girer.

“...o zamanın erkekleri, kadınları istedikleri gibi kullanmak için genç kızları bakir ve kadınları sadık kalmaya mecbur ettiler.” (Rauf, BZH, 2015: 22)

Bu da kendi öz benliğini okşayıcı yüceltmelerden etkilenme ve bunun verdiği haz ile güdülenmenin rekabetini oluşturur. Bu rekabet için de kendi kulvarında rakipler istemesi ve bu rakiplere karşı bir zafer kazanma arzusu onu daha çok tetikler çünkü bir yarışta kişi tek başına ise kazandığı bir zafer ya da kaybettiği bir yenilgi durumu söz konusu olamaz. Yine manipülatör çevresinde takdir edilen ve yüce değer olarak atfedilen kişilerin yerinde olma çabasına girmek istediğinden toplumsal yönlendirme ve etkilemelerden nasibini alır.

Bir üst beni yüceltme ve savunma mekanizması olarak kullanılan tutum, bireyin kendi yaratmak istediği algının zarar görmesini engelleyici tavırlardan beslenir. Çünkü her ne kadar çoğunluğu kendi yanına çekme arzusu ile hareket etmeye çalışsa da kendi öz benliğine zarar verecek tavır ve tepkilere karşı korunma, onlardan zarar görmeden hedefine ulaşmaya çalışma arzusu bulunur. Bu savunma mekanizması bireyin sadece kendi dış çevresine karşı geliştirdiği bir kalkan olmakla kalmayıp kendi iç dünyasında bulunan rijit ve keskin köşeli yeri geldiğinde amaçları ve çıkarları ile ters düşebilecek tepkilerine karşı da geliştirmek ve beslemek zorunda olduğu bir kalkandır.

Bir manipülatör farkı tavır ve tepkileri tek bir ortak paydada birleştirebilip farklı değişkenleri tek bir amaçta toplayabilir. Çünkü ulaşmak istediği hedef farklı yollardan geçerek ana kaynağa ulaşma gayesini içinde barındırır. Yine yönlendirmeci birey kendi çıkar ve hedefleri doğrultusunda gerçekten uzaklaşma ve sapma dış etkilemelerden kaçınma tavırlarına girebilir. Bu noktada kendisi ve idealleri ile çelişme ve çatışma yaşamak zorunda kalması onun asıl zayıflığını göstermezken bunlarla başa çıkamaması ve bunlara karşı savunma mekanizması gerçekleştirememesi kendinin ilerlemek zorunda hissettiği yolundaki büyük engeller ve baltalamalar olarak görülebilir. Amaç ve hedefleri doğrultusunda kendi öz kişiliğini oluşturmak isteyen manipülatör öz algısı, ihtiyaç ve dürtüleri, kazanımları, değer yargıları ve inançları ile nihai bir tutum/tavır sergileme çabasına girer. Bu süzgeçten geçmeden ortaya atma teşebbüsünde bulunduğu her tutumu temelsiz kalacağından amacına uzak bir yerde barınmak zorunda kalır.

“O vakit dirseklerine kadar üryan duran bu kolları tutmak, şedid bir raşe ile titreyen ellerimin arasında sıkılmak istedi. Sarhoş eden bu rayiha, bir anlık arzu bütün hissiyatımı tehyic etti, bir saniyelik zaaf beni bir cinayete sevk etmek üzere idi.” (Uşaklıgil, BÖD, 2009: 95)

Burada ise egonun yönlendirmeci tavrı baskındır. Ego arzularını doyurmak isterken haz ve tatmin faktörlerinden beslenir ve tutumlarının güç kaynağı olarak bunları görür. Bir koku bir arzu kişinin tutumlarını cezbederek onu entrik ve kurgusal bir yönelime sevk edebilir. Arzu, libido, tutku ve diğer yabanıl yanlar sergilenecek tutumlara hükmedecek bir üstünlüğe sahip olur. Bu da manipülatif bir çekimi ve yönlendirmeyi beraberinde getirir.

Tutumların takınılmasında zihinsel faktörler dış çevre ve iç ortamdaki uyaranların aşinalık veya farklılıkları ile değişken yapılar sergileyebilir. Birey aşına olduğu bir uyaran karşısında daha esnek bir tutum sergilerken ilk kez karşılaştığı bir durum karşısında daha tedbirli ve ön hazırlık gerektiren tutumlar sergilemesi kaçınılmaz olur. Bu da ampirik edinimlerle birlikte kendini destekler ve güçlendirir. Ampirik tecrübelerin yanı sıra rasyonel ve bilinçli yaklaşımlar ve daha realist tepkiler de tutumların şekillenmesinde rol oynar. Kişi rasyonalizmin yatağında beslediği tutumlarını belirlerken bilinçaltından ve geçmiş yaşantılarından da yararlanır. Çünkü zamanında kazandığı tecrübeler artık duygusal değil de zihinsel olarak tepkiler vermesini ona işaret eder. Her ne kadar tutumlarımız *“düşünce ve davranışlarımızın büyük bir bölümü mantık ve akıldan çok kendine değişik biçimde bağlı olduğumuz duygularımız tarafından”* (Kirschner, 2020: 122) şekillense de akılcı tutumlar sergilemek aç bir kurt edası ile bekleyen manipülatörlerin avına düşmeyi engellemeye veya önlemeye yardımcı olur.

İlgi ve ihtiyaçları sağlamak, yürütmek veya onları canlı tutmak adına sergilenen tutumlar, sabit kalıplardan sıyrılmalıyım düşüncesi gerçekleştirilmek istenirken yönlendirmecilerin açık hedefi haline de gelinmemelidir. Çünkü bunlar açık hedef haline gelen bireyin tutumlarını, gücünü ve direncini kırmak isteyen manipülatörlerin işini kolaylaştıracak nitelik sergiler. Bu nedenle kişiler arası ilişkilerde sergilenecek tutumlar ilgili olay karşısındaki aktif, bilinçli ve iddialı hâkimiyet ile mümkün olur.

2.3. Manipülasyonun Temeli Olarak Algı Ve Algının Yönetimi

Fiziksel, nörolojik, psikolojik, fizyolojik bir sürecin sentezlemesi sonucunda ortaya çıkan karşısındaki ileticiden kendisine gelen mesajı yorumlayıp idrak etmesi onu analiz ve sentez etmesi çabasıyla meydana gelen bir süreç olan algılama; uyarıcısından, ileticisine, verilen mesajından, içinde bulunan psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik faktörlere hatta aynı mesaja farklı kişiler tarafından verilen bazen farklı bazen de aynı cevaplara kadar olan kısmı kapsayan bir süreçtir. Verilmek istenen mesajı birey duyu organları aracılığı ile önce süzer daha sonra algılayarak tepki verir. *“Duyusal bilgilerin anlamlı tutarlı bir bütünlük oluşturacak şekilde örgütlenmesi, yorumlanması ve kavranması”* (S. Budak, 2017: 42) algısal yolun yapı taşlarını oluşturur. Kişi kendi ilgi, ihtiyaç ve merakları neticesinde kendisine gönderilen uyarıcıları alımlar, kavrar ve algılar. Aynı ortamda birden fazla bulunan bireye aynı mesaj gönderilse dahi o mesaja verilen tepkiler ve yönelimler farklılık arz eder. Aç bir insan için yapılan sanatsal faaliyetler bir anlam ifade etmezken aynı şekilde doyuma ulaşan bir kişi içinde avuç içi kadar yiyecek bir önem arz etmez. Algı her zaman tamamen doğal bir şekilde karşı tarafa iletilmez bazen algı yaratılmak istenir ve kişilerin yaratılmış olan bu sunî algıya kapılmaları hedeflenir.

“İstanbul’un seyranlıları takviminde ismi silinemeyen, hâlâ silinemeyecek gibi görünen, hayatından her sene geçtikçe gençliğe daha ziyade asılan bu kadın, beyazlığını saklamak için sarıya boyadığı saçlarıyla, taravetinin izmihlalini örtmek için düzgünlere sıvadığı simasıyla kendisini o kadar aldatmış, henüz tazeliği vehminin içine öyle bir fikir dalaletiyle nefsinin tevdi etmiş idi ki Peyker ile Bihter’in yaşlarını - birinin yirmi beş, ötekini yirmi iki senesini- unutarak onları bütün bu tebessümlerden, bu takiplerden hisse alamayacak kadar çocuk zannederdi.” (Uşaklıgil, AŞK, 2017: 19)

İşte tam bu noktada tamamen fason olarak yaratılan algı çabaları manipülatif bir havanın oluşmasına neden olur. Bu algı yönetim ve operasyonları bazen ajitasyon bazen göze sokma çabaları bazen umursamaz tavır takınma girişimleri bazen bir muhtaç hava

oluşturma gibi pek çok türde yapılabilir. Çünkü unutmamak gerekir ki “*algılar, gerçekliğin önündedir her zaman.*” (Karabulut, vd., 2017: 9)

Algı operasyonu ve algıyı iyi yönetebilme becerisi kişiyi istediği noktaya taşıyabilir. Doğası gereği sürekli bir iletişim halinde olan canlı istediğini kendisine çekme veya istediği şeyi yönetip yönlendirebilme çalışmalarını algı operasyonları ile gerçekleştirir. Sergilenen her tavır ve takınılan her tutumda kişinin kendini ifade edebilme ve karşı tarafta bir algı sağlama anlama ve anlaşılma istenme durumları söz konusudur. Manipülâtör etkilemek istediği hedef kitlesini ancak oluşturduğu ve yürüttüğü algı operasyonu ile gerçekleştirir. Roman karakterleri de yine hitap ettiği kitleye ve içinde bulunduğu topluma kendini tasarladığı gibi göstermek ister. Aşk-ı Memnu romanındaki Firdevs Hanımın da “*etrafındakilerce konuşulmak, her toplumda dikkate değer olmak yegâne amacıdır*” (Ariş, 2011: 10) ibaresi bunu kanıtlar niteliktedir. Buradaki hedef belirlediği kitleyi kendisine muhtaç ve bağımlı kılma kendisini de vazgeçilmez gösterme teşebbüsüdür. Algı yöneticileri kurbanlarını kendi üst değer olarak gördükleri benliklerine hizmet ettirmek için çeşitli propaganda ve yönlendirmelerden yararlanır. Uygun fırsat ve ortamı sağladığında algı operasyonunu başlatan manipülâtör etkilemek istediği zayıf iradeli kitleyi kendi yanına çeker o kitle de adeta Medusa’ya bakar gibi kaskatı kesildiğinden artık istenilen yöne çekilebilen bir ele geçirilmiş meta görevi görür. Bunu yaparken de iletişim unsurunu yönlendirmeci etkin bir şekilde kullanır. Ancak iletişimin tek bir boyutunu değil sosyal, fiziksel, bilişsel ve duyu(ş)sal yönlerini kullanır. *İşte bu noktada “iletişimin ‘kızıl elması’ iknadır.”* (Karabulut, vd., 2017: 16) Algının oluşturulabilmesi için sabır, güçlü bir irade, inatçı ve yılmaz bir duruş ve her şeyden önce etkileyebilme yetisi gerekmektedir. Bu etkileme ise ancak ikna ile mümkündür. İknanın mümkün kılınabilmesi için öncelikle kendi tarafına çekilmek istenen konunun içerik ve ayrıntıları, güçlü ve zayıf yönleri, hedef kitle üzerinde uygulanabilir olup olmadığı, gerekli uygun şart ve koşulların temini, karşıdaki bireylerin hazır bulunuşluluğunun yeterli düzeyde olup olmadığı iyice analiz edilmelidir. Ahmet Hikmet’in Çağlayanlar adlı eserinde bahsettiği gibi bir suçu kendi işlemeyen ama suç aletini kendi sunan birey algısal operasyonun en etkili yöntemini gerçekleştirmiş olur. (Müftüoğlu, 2012) Buradaki tek soru suçlu olan katil mi yoksa azmettiren midir? İşte bütün bu analiz sonucunda kişide yine sunî bir algı ortamı oluşturulur ihtiyacı olmasa bile bu yönlendirmeye muhtaçmış havası karşı tarafa önce sezdirilip sonra dayatılır. Başarılı bir ikna ancak bu süzgeçten

geçtikten sonra meydana gelebilir. Aslında algı yöneticisinin burada yapmaya çalıştığı şey kendini mağdur gösterip yaptıklarını haklı çıkarma girişimidir. Böylece etrafındakileri kendi yanına çekebilme başarısına erişecek ve böylece de her hareketini meşru bir temele dayalı gösterecektir. Bu tavra bürünürken dikkat etmek gereken aşırı ısrarcı veya oldukça umursamazlık eylemlerinden uzak durularak kişiyi kendi çekim alanına almayı başaran manipülatör iletişim sürecini sağlıklı yürütmek zorundadır. “*Algı yönetmenleri hedef kişiyi/kitleyi yönlendirmeye ve kendisine söyleneni yapmaya açık hale*” (Gültekin, 2020: 14) getirmeye çalışarak onların var olan gerçeklikten uzaklaşmalarını sağlamakta sağlıklı ve kendi zihinleriyle düşünmelerine engel olabilmektedirler. Tamamen kurgusal ve stratejik bir ikna becerisi ile oluşturulan algı yönetimi bir olay ve konunun yorumlanmasını engellemeye çalışıp onun tamamen benimsetilmek istenen şekilde koşulsuz kabulünün gerçekleşmesini ister. Aşk-ı Memnu roman karakterlerinden olan Firdevs Hanım evlendikten sonra yaşayacağı yalısına gittiğinde etrafındakilere benimsetme çabası içine girdiği yeni unvanı ile oluşturmaya çalıştığı algı çabası buna örnek sayılır. Çünkü Firdevs Hanım her zaman tek olmanın ve tek anılmanın çabasını verdiğinden etrafınca şekil almayı reddedip kendi algısını ve anılma isteğini empoze etmeye çalışan bir tip olarak karşımıza çıkar. “*O günden itibaren kocasının ismi silindi ve yerine Firdevs Hanım’ın Beyi denildi*” (Uşaklıgil, AŞK, 2017: 9) Özellikle de baskın olmayan karakterlerin yerini bu türden algı operasyoncuları rahatlıkla ele geçirebilir. Melih Bey eğer baskın bir tip olarak okurun karşısına çıkabilecek cürete sahip olsaydı asla ikinci plana atılmazdı. Yargılanma ve yorumlanma tam ve koşulsuz bir itaati yönlendirmeyi kabul edemeyeceğinden buradaki esnekliğin tamamen ortadan kalkması için manipülatör yüksek performanslı çaba ve eleştiriye yer vermeyecek bir ortam hazırlama gayretine girer. Bir bakıma “*kitlelerin hislerini ve güdülenmelerini, düşünce sistemlerini etkisi altına*” (Hügül, 2011: 1) almaya çalışarak hedef birey veya grubunu koşulsuz itaate zorlar.

Tam ve etkili bir ikna ile algı yönetiminin yapılabilmesi için karşımızdaki birey veya hedef grubun vereceği tepkiler önceden tahmin edilmeli, yorumlanmalı ve anlaşılmalı çalışılmalıdır. Unutulmamalıdır ki manipülatör ava giderken av olabileme tehdidi ile de her zaman karşı karşıyadır.

“Şüphesiz, bu murdar pis bir çapkından başka bir şey değildi. Nebile de kim bilir, bu adam için ne düşünüyordu? Hayatını ihata eden korkunç karanlığın ayaklarının önünde ağızlarını açan müthiş uçurumların şikâri, şiddetine mukavemet olunamayan bir cereyanla bir yerlerde tutunamayarak, hiçbir noktada ârâma vakit bulamayarak sürüklenirken ona necat ve felâh ümidi bahşeden eller uzanıyordu. Kâzib eller! Bunlardan kaç tanesine dokunmak, mini mini elini- ve bunu düşünürken Nebile’nin dirseklerine kadar sıyrılarak tombul bilekleriyle annesine ilaç hazırlayan ellerini görüyordu- mini mini elini kurtarılacak bir kuş teslimiyetiyle bırakmak istemişti. Fakat bu ellerde yalan vaatler altında çirkin kudurgan bir hırs ile dişleri görünen bir hıyanet vardı: Bekir Servet’in eli.” (Uşaklıgil, KH, 2016: 152)

Karşı taraftan gelebilecek tepkileri beklenmedik bir yönde olduğunda eskiyi unutturup yeni bir teknik ile yeniden nasıl manipüle edileceği ile ilgili durum tespiti önceden hazır bekletilmelidir. Aksi takdirde karşı tarafın hipnozdan uyanırcasına verdiği tepkilerin belirsizliği nedeniyle tüm çabanın boşa gidebilmesi durumu göz ardı edilmemelidir. Toplumun dayattığı sosyal norm ve değerler algısal yönetimde belirleyici bir diğer etkidir. Her toplumun yaşayış ve inanç biçimi değer verdiği süje veya objelerin farklılığı bulunulan toplum içinde kişinin tavırlarını belirleyici ölçüt niteliğindedir. Bunun en güzel örneği siyasetçilerin şehir şehir gezip yaptığı mitingler esnasında her yörenin alışkanlık ve değerlerine göre konuşmalarını seçmeleri oranın sembolik bazı materyal ya da şive/ağız farklılıklarını kullanmaları gösterilebilir. Aynı şekilde bir manipülatör de propagandasını gerçekleştirmek istediği grubun üzerinde çeşitli stratejik amaçlar işlemek durumundadır. Yönlendirilmek veya yürütülmek istenen algısal operasyonlarda en sık başvuru faktör sembollerdir. Unutulmamalıdır ki *“kavramların anlam alanları üzerinde derin düşünmek algı yönetimi sürecini daha iyi çözümlemeyi sağlar.”* (Gültekin, 2020: 118) Çünkü kavram ve sembollerin işaret ettiği kişi ve olaylar algısal yönelim ve yönetimin zeminini oluşturur. Böylelikle çok iyi bir şey çok kötü veya çok çirkin bir durum çok güzel gösterilebilir. Önemli olan burada nasıl bir etki ve iz bırakmak istenmesidir. Edebiyatımızdaki dönem eserlerinde de bazen bir mendil bazen

bir kadın bazen para bazen sağlık gibi sembolik faktörler algı yönetimini kolaylaştırıcı faktörlerdir. Edebiyatımızda sağlık problemlerini bahane eden veya hipokondriyazis gibi patolojik bulgular sergileyen karakterler kendi yanlarına çekmek istedikleri kişileri var olan veya kurgusal sağlık problemlerini öne sürerek onların merhamet ve acıma hissiyatlarını manipüle eder. Bir siyaset bilimci olan Lasswell'in de bahsettiği gibi sembollerin manipülasyonu ile tutumların yönlendirilebilir duruma getirilmesi aslında algı yönetiminde doğru faktörlerin kullanılmasının ne kadar etkili olduğunu bize kanıtlar. Tamamen kurmaca bir düzen neticesinde gerçeği aktarma amacından ziyade gerçeği manipülatörün istediği şekilde hedef kitleyi kendisine çekme olarak kullanma biçimi algı operasyonunun amacıdır. Algı operasyonunun temeli *"bilgi ver, ikna et, sürdür"* (Karabulut, vd., 2017: 30) üçgenine dayanır. Burada amaç öncelikle yönlendirilmek istenen konu ile ilgili yönlendirmecinin gerekli ve uygun gördüğü yerleri karşı tarafa aktararak bilgi vermesi, sonrasında aktardığı bu bilgilerin doğruluğuna ikna etme sürecini yönetme becerisi sergilemesi ve en sonunda da oluşturulan bu hayali algı havasının kendi belirlediği süreç veya zamana yayılmasıdır.

Bir tür gerçeğin yansıması olarak düşünülebilecek algı yönetimi Platon'un *"görüngüler ve idealar"* (Akbay, 2017: 152) evreninde olduğu gibi görünmeyen ama yansıyan şeyleri zihinlerinde canlandırmaya çalışanların esas gerçekliğin ne olduğunu bilmediklerinden yansıtılana inanmak ve onu esas görüngü olarak kabul etmek durumunda kalmalarından ibarettir. Etkili bir ikna ve başarılı bir algı yönetiminin gerçekleşebilmesinde ünlü düşünür Sokrates'e göre *"kişinin önce kendisini sonra başkasını kandırması"* (Anık, 2016: 10) gerekmektedir. Öncelikle benimsetmek istediğine kendisi ikna olmamış kişinin karşı tarafı yanına çekmesi pek kolay olmayacaktır. Burada zihin kontrolü ve kontrol edilmeye çalışılan zihne gönderilen subliminal mesajlar oldukça önemlidir. Zihne gönderilen bu mesajlar bilinçaltı denen noktada yer edinerek farkında olmadan başlanan bir iknanın ilk adımını oluşturur. Açıkça verilen göze sokulmak istenen mesajların aksine sezdirme yolu ile aktarılan ve gönderilen mesajlar daha derin etkiler bırakır. Yine bu mesajlar da bazen sözel bazen de sembolik niteliktedir. Burada verilen mesajlarda aktarılacak istenenlerin kolektif bir bütünlükte olması daha derin ve yankı uyandıracak etkiler bırakmada önemlidir. Konu ile ilgili olan iletiler arasındaki kopukluk ve zamansal açıklık unutulmaya aktarılacak ve benimsetilmek istenen şeyden uzaklaşmaya neden olur. Verilen mesajların niteliği ve kalıcılığı az, orta

ve uzun vadede bırakacak etkilere göre belirlenmelidir. En büyük koz en başta oynandığında ondan sonra yapılacak hamlelerin cıvıllığı yönlendirmenin sönmesine neden olacak bu da ikna teşebbüsünü baltalayacaktır. İkna ve algısal yönetim, manipülatif tavır ve bunlarla verilen subliminal mesajlar ne bunaltacak kadar sık ne de kendisini unutturacak kadar seyrek olmalıdır. Belirli zaman aralıklarına sahip olan bir periyod belirlenip nihai zafer gerçekleştirilmelidir. Bireysel hırs, haz ve entrikalar esas amacın önüne geçtiğinde yönlendirilen kitlenin farkındalığının artmasına bu nedenle de geri çekilmesine neden olacağından her ne kadar başat faktör kişinin kendisiyse de bu zihniyeti karşı tarafın okumasının önüne geçilmeli ben yerine biz ya da siz gibi yaklaşımlarla adım atılmalıdır.

Algı operasyonunu etkili ve cazip bir şekilde yönlendirme ve oluşturma görevi Servet-i Fünun dönemi romanlarında genellikle kadın karakterlere verilir. Çünkü kadın ilk yaratılışından itibaren her zaman bünyesinde mahremi, haramı ve helali, aşkı, şehveti, tutkuyu, ihtirası, cesareti, günahı ve sevabı, anne karakterini, vatanı, üremeyi, masumiyeti ve bunun gibi pek çok faktörü bünyesinde eş zamanlı ya da farklı zaman dilimlerinde barındırır. Kadın cezbeden cesaretlendirip istediklerini ve istenileni yaptırabilecek etkiye sahip bir rol üstlenirken bunu bazen direkt kendi isteği ile bazen de başka bir yaptırıcı gücün etkisi ile icra ettirir. Eylül romanında görüldüğü gibi bir çift eldivenin teki ile dahi karşısındaki erkeği etkileme gücüne sahip olan kadın algısal operasyonların istemli ya da istemsiz etkin karakterlerindendir. Yine aynı romanda bir tını, tonlama ve nota ile de etkileyici güce sahip olan karakterler algısal bir yönlendirmede önemli rol üstlenirler.

“Ve gözlerin, dudakların söylemekten, anlatmaktan o kadar titredikleri kalpten taşıp gelen şeyleri takrir için musiki kendilerine yardım ediyor, sanki ruhları için bir vesile-i telâki oluyordu.” (Rauf, E, 2005: 270)

Ayrıca kadının özellikle dış görünüşü itibari ile çekici bir yapıya sahip olması onu her zaman manipülatör yapmaz kendisini pazarlamayı (anlatmayı) iyi bilen kadın ancak istediği zaman zafere ulaşabilir. Aksi halde kişinin aklında olan başka bir kadın her ne kadar kendisinden daha alt düzeyde bir cazibeye sahip olsa da her zaman işgal gücü elinde tutar.

“Zihnini Nemide ile o kadar işgal etmişlerdi ki, vakit vakit gözlerinin önünden geçen bu vücudu düşünmeye fırsat bulamamıştı.”
(Uşaklıgil, N, 2005: 128)

Kadın karakterler üzerinden genellikle insanların zihinlerinde oturtulmak istenen ya hafif meşrep algısı ya da namus abidesi tabirleri yine kişilerin dış görünüşleri ile ilgili yapılan betimlemelerle kurgu içinde verilmeye çalışılır. *“Bu güzel saçlar siyah olsaydı hiçbir şeye yaramazdı.”* (Uşaklıgil, N, 2005: 68) Çünkü giyim kuşamdan örtünme tipi ya da saç rengi şekline kadar kadının fitrat özellikleri bu tabular içine yerleştirilir. Kadının giydiğinden giydiğinin renk seçimine kadar ona atfedilen özellikler yine kişilerin kadına yönelmesi ve onu algılamasında farkların olmasına neden olur. *“...şu kızın elbisesine bakın. Yumurta içi gibi sarılara boyanmış...”* (Uşaklıgil, N, 2005: 68) Makyavelist tutumların aktarımı olarak sergilenen bu tutumların tarih boyunca bir obje niteliğinde atfedilişi kadın temi üzerinden yürütülür. Çünkü kadın her defasında ya şehvet uyandıran bir obje ya fitneci bir tipleme ya da makyavelist tavır sergileyen bir entrikacı olarak kurgulara dâhil edilir. Her ne kadar bu algı ile kurgunun nabzının canlı tutulması amaçlansa da bir çeşit ayırma ve ayırtırmaya neden olur. Görülmesi pek mümkün olmayan gerdanının beyazlığı ile dikkat çeken bir erkek, kokusu ya da herhangi bir uzvu ile öne çıkarılmayan adam tiplerleri, genellikle manipülasyon ve algı yönetiminin cinsi içeriklerinde erkek figürü kendisine pek yer bulamaz. Kadın dört faktörlü benzetme unsurlarının kullanıldığı kurgusal içeriklerde herhangi bir alanında benzeyen ve kendisine benzetilen faktörleriyle istenilen olay örgüsüne entegre edilir benzetildiği yönü ile de çeşitli şekillere bürünür.

“İşte Müjgân Hanımı hiç tanımadan dün gece salondaki vaz ve hâletle birdenbire görünce, bana öyle geldi. Evvelâ hiç nazar-ı dikkati celbetmeyen, fakat sonra keşf edilince pek derin nefasetlere, pek müstesna lezzetlere malik olduğu anlaşılan bir çiçeğe, bir yemişe, meselâ, meselâ, ben pek severim, bir böğürtlene benzettim.”
(Rauf, B, 2012: 32-33).”

Metinde de görüldüğü üzere bir “*koku bile kişinin duygu durumunu*” (Hackney, Cormier, 2008: 209) karşısındaki kişinin algısını ve tutumunu değiştirebilecek güce sahip olur. Algısal operasyonları harekete geçirecek şeylerin büyük çaplı birer etkiye sahip olması her zaman beklenmezken küçük bir kıvılcımın dahi derin etkiler bırakması ve ciddi yönlendirmelere maruz bırakması şaşırtıcı değildir.

Aklın rasyonel tutumuna karşı bir tutulma olarak etki eden manipülasyon kişinin duygusal ve sezgisel varlık alanına müdahaleden ibarettir. Algı yönetiminde artık kişi kendi beyni ile değil başkasının beyni ile düşünmek zorunda bırakılır. Algı oluşumunda hedef alınan ilk yer zihindir zihin kontrolünün sağlanması ile birlikte kişi istenilen yöne duygusal veya rasyonel bir şekilde kanalize edilebilir. Zihne gönderilen her mesajın ayrı bir kategorisi bulunmakta ve bu kategoriler uygun şart ve koşullarda algı yöneticisi tarafından verilen uyarıcılar ile ortaya çıkarılmaktadır. Artık zihin ve onun kontrolü tamamen elde edilmiş birey manipülatörün her istediğini koşulsuz ve yargısız yapabilme zayıflığına sahip olur. Etkin bir algı operasyonunda “*hedef kitlenin değerlerine yaslanmak*” (Gültekin, 2020: 106) bir güven ortamının oluşmasına ve kitlenin istenilen biçimde yönlendirilmesine katkı sağlar. Kişinin yaşadığı sosyolojik ortamdaki tutum ve tepkileri ve bu tepkilerin yönlendirilebilir olması güçlü bir iletişim, çıkarsızmış gibi görünen bir yaklaşım, etkin bir ikna metodu ile mümkün kılınabilir. Hakikat ne olursa olsun başarılı bir yönlendirme hedef grubun yapı ve işlevini tam bilmekle gerçekleşebilir. Aldatma, kandırma ve hile, algı operasyonun temeli gibi görünse de verilen uyarıcıyı doğrulatabilme de bunun vazgeçilmez parçasıdır. Hayali gerçekliğe inandırma doğrulamanın özünü oluşturur. Genel geçer bilgilerin temelini sarsmak için ortaya atılan antitezler sağlam kaynak ve gerekçelere dayandırılmazsa bir anlam belirsizliği ve nihayetince beyhude çabayı beraberinde getirir.

Algı yönetiminde “*haz ya da acı verici ya da ben/i tehdit eden*” (Freud, 2004: 48) kişisel benlik ya da bütünlüğe saldırıda bulunan davranışlardan kaçınılmalı ve aynı şekilde hedef kitleye de benzer tehditler yöneltilmelidir. Çünkü kendi kişisel varlık ve bütünlüğünün tehdit unsuru olduğu hissine kapılan bireyin tam teslimiyet ve güven duygusunun zedeleneceği unutulmamalıdır. İletilen veya verilmek istenen mesaj ne kadar çok kişiye yayılır ya da aktarılırsa güven ortamı o oranda sağlanmış olur. Tek bir kulak dolgunluğu ile yöneleceğimiz şeyleri araştırma eğilimine girerken aksine herkes tarafından genel geçer kabul görmüş şeylere yönelip kendimizi teslim ederken bir

sorgulama ya da analiz etme teşebbüsünde bulunmayız. Bu da ben/i tehdit eden faktör ve etkenlerden koşulsuz güvenle kaçınma ve uzaklaşmayı bize verir. Burada duygulara ve duyumlara olan bağ(ım)lılık ile şahsi çıkar ve onun tehdidi ile onu koruma çabası algısal yönelimlerin belirleyicisi durumundadır. Etkin bir algı operasyonunda tevazu takınarak ilerleme samimiyet ortamının oluşmasını sağlayacağından koşulsuz güven ve itaati de beraberinde getirecektir felsefesi unutulmamalıdır. Burada mağdur felsefesi yapabilmek ve onu manipüle edebilmek için hedef kitleye *“kendini olduğundan daha zayıf göster, yapacaklarını yapamıyormuş gibi davran, ona bir fırsat ver üzerine gelince şaşırt ve yakala, senden kuvvetliyse kaç”* (Kirschner, 2020: 137) taktikleri uygulanmalı bu şekilde karşı tarafın güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmelidir. Kendini güçsüz gibi gösterip her defasında etrafındakinin yardımı ile hayatını idame ettirebilen biri gibi görünmek karşı tarafın kendisini yüce görmesini sağlayacak ve böylece kendisini avcı zanneden birey esasen av olduğunun farkına varmayacaktır. Yine sözde bir tevazu tavrı takınarak yaklaşmak da algının yönetilip yönlendirilmesinde işi kolaylaştırıcı bir faktördür. Çünkü karşı tarafa ben yetersizim sen yeterlisin hissi vermek karşı tarafın egosunu okşayacak ve bu şekilde birkaç defa üstünlük hissiyatına kapılan birey kendini başka yöne doğru çekmek isteyen kişinin peşinden yine kendisini yüceltecekmiş düşüncesi ile koşulsuzca gidecektir. Algısal yönlendirme ve manipülasyon *“duygusal müdahaleleri, içsel korkuları, duyguları, acıları, dargınlık ve hayal kırıklıklarını”* (Hackney, Cormier, 2008: 171) kendi isteğine göre evriltme çabasıdır. Böylece kişinin en zayıf olduğu anında onun yanındaymış gibi görünür ve ona destek gibi tavırlar sergiler sonunda bu iyiliklerinin karşılığı olarak kişi veya grubu artık kendi yanına çekmek ve zamanında yaptığı iyiliklerin karşılığında kendine koşulsuz güven duyulmasını ister. Kişiye arzu etmediği halde ona muhtaçmış gibi bir algı oluşturarak kendisini vazgeçilmez kılar. Bunu yaparken de canlandırmadan yararlanır. Varsayımlar ve olasılıklar üzerine tamamen içi boş ama görüntüsü cezbedici farz etmeler sunarak algısal yönetimini zaaflarını kullanarak ele geçirir. Kendini ve karşı tarafı ayarlamamanın psikolojisi ile öncelikle dönüştürülmek ve yönlendirilmek istenen davranışlar tespit edilir ve bu tespit ile ilgili ön değerlendirme yapılıp ve metotlar belirlenir nihayetinde ise davranışı değiştirip dönüştürmek ve kişiyi kendi tarafına çekmek için manipülatif tavır ortaya konur. Burada etkili ikna oldukça önemlidir ancak etkin bir ikna yöntemi ile hedef kitle değişim ve dönüşümün kaçınılmaz yol olduğunu kabul edecektir. Algısal müdahaledeki önemli aşamalar kişilerin düşünce

ve hislerine etki etmiyor gibi davranarak onların tutumları ile ilgili tüm bilgileri derinlemesine öğrenmek, farklı uyaranlara karşı verdikleri tepkileri ilk başlarda müdahalesiz gözlemleyerek onların tepkileri hakkında fikir sahibi olabilmek, farklı olaylar karşısında değişen duygusal ve algısal durumlarını olduğu gibi kabul ediyor görünmek ve en sonunda bu duygusal, sezgisel, algısal ve zihinsel tepkilerine müdahalede bulunarak onları değiştirip istenildiği doğrultuda şekillendirmektir. Burada ise kullanılan araç sözlü veya sözsüz iletişim unsurları olacaktır. Bunların yoğunluğu ve etkililiği istenilen hedefe ulaşmada belirleyici kıstaslardır.

Ahmet Hikmet'in Çağlayanlar kitabında da var olduğu gibi bir ses ve kokunun dahi algısal yönlendirmeye tabi olduğu bir kurguda algının yönetilerek hedef grubun manipüle edilmesi esas amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstlenir. (Müftüoğlu, 2012) Böylece hedef kitleye istenilen davranışlar zaman ve mekân fark etmeksizin yaptırılabilir.

2.4. Yönlendirme ve İknanın Aracısı Olarak Manipülasyon

İnsan doğası gereği beğenilmek takdir edilmek ve arayan değil de aranan insan olmak ister. Bu ülkü değer doğrultusunda hareket eden birey çevresi tarafından kabul edilmek ister. Kendisini gerçekleştirmek ve varlığını sürdürmek için de çevresindekileri etkilemek, onları kullanmak, yine onları yönlendirmek ve kendi fikirlerini kabul ettirmek için manipülasyon yöntemini etkin bir biçimde kullanır. *“Bir insan diğer bir insanla konuşmak için ağzını açtığı anda bilin ki aklında tek bir şey vardır: onu etkilemek ve kullanmak.”* (Kirschner, 2020: 13) Bunu bir sergilenen rol haline dönüştüren birey bu rolünü sergilerken hem senaryosunu kendi yazar hem de dekor ve oyuncularını da kendi belirler. Çünkü etkilenmek istenen birey ya da kitle kurguladığı senaryo ile örtüşmezse etkin bir manipülasyon gerçekleştirmiş olamaz. Rolünü oynayan ve oynadığı rolü seyircisine inandırmak ve seyircisini etkilemek için çaba sarf eden birey kullandığı etkin ikna kalıpları, jest ve mimikleri ile cezbedici vücut hareketleri, tonajlama ve gerçeği yansıtan tavırları ile sahnede adeta devleşir. Bunun için oyuncunun seyircini iyi tanıması ve kurgusunu sergilediği ortamın alt yapısını derinlemesine bilmesi oyunun içine seyircisini çekmeye çalışırken oyunu asıl kurgulayanın kendisi olduğunu aleni bir şekilde söylemeden sezdirmesi gerekir. Manipülatörün çıkar ve arzularını kendisinden başka kimsenin gerçekleştiremeyeceğini bilmesi de yine sergilediği rol içinde seyirciye

koşulsuz güven duymaması gerektiğini kendisine hatırlatır. Her çiçeğin her saksıda yetismeyeceği gibi her oyun da her toplum, grup ya da bireyde aynı etki ve izlenimi oluşturmaz bu nedenle hedef grup veya kişi üzerinde rol sergilenmeden önce onlar hakkında derinlemesine bir sondaj çalışması yapılmalı değer yargılar, psikolojik direnç gibi faktörler önceden iyice tespit edilmelidir. Çünkü bir kitleyi etkilemek isterken toplum dışı edilmek yüce bir benlik algısına sahip olan manipülatörü olumsuz yönde etkiler. Sergilenen rol neticesinde ulaşılmak istenen amaç karşı tarafı yüceltir gibi görünüp daha sonra olayları kendi lehine çevirmektir. Bunu yaparken bazen manipülatör beklenmedik olumsuz ve ters durumlarla karşı karşıya kalabilir, kendini dışlanmış bulabilir, amacı ifşa olmuş olabilir ve ezilmeye başlanabilir. Tam bu noktada manipülatör olayları kendi lehine çevirerek aldatıldığını ve yanlışının farkına vardığını karşı tarafa beyan ederek yeniden güven tazeleme yoluna gider. Olumsuzdan kendine pay biçerek sanki bir daha aynı yanlışlara düşmeyeceği hissini karşı tarafa aşılır ve tam güven gerçekleştirdiğinde yeniden farklı bir yol ve yöntemle manipülasyonunu gerçekleştirir. Burada önemli olan arzuların ve ikna edilmesi gereken konuların sunulmuş biçimidir. Sunumu etkileyici olan her ürün içeriğine olan dikkat oranını minimize eder. İhtiyacı olmayan bir kişiye dahi yüklenmek istenen algılar sunulmuş şekli ile o kişinin kendini muhtaçmış gibi hissetmesine sebep olur. Etkin bir ikna yöntemi manipülenin gerçekleştirilmesinde değerli bir rol üstlenir.

Bireylerin çoğu hayatlarının hemen her aşamasında büyük ya da küçük ölçekli manipülasyonlara maruz kalır. Hatta bazen kendisi dahi manipüle edildiğinin farkına varmayabilir. Ancak farkındalığın olduğu durumlarda kişiler başlarına gelenlerden ders almalı ve bunun kendisine tekrarlı bir dayatma olarak sunulmasına fırsat vermemelidir. Bunun için de açık bir algı farkındalığı, yüksek bir bilinç ve sağlam bir psikoloji gerekir. Manipüle edilen bireyler bunun veryansını ile ha bire kendini içine çeken bir bataklığa sürüklenmek yerine bunu kendi lehine ve avantajına çevirerek etkin bir kovuşturma tekniği öğrenmesine katkı sağlayabilir.

Bir manipülatör kendisinin öne sürdüğü iddiayı öncelikle sürekli ve aralıklı tekrarlar halinde kendisine kabul ettirip daha sonra karşı tarafa aktarır. Bu sürekli iddia durumu ısrarcı bir hava oluşturur ve karşısındaki bireylerinde kendisine karşı koyamaz duruma gelmelerini sağlar. Manipülatör her ne kadar yönlendirme ve iknasını göze batmamak adına daha belirsiz yamaya çalışsa da karşı tarafta istediği tahribatı açtığını

görünce kendisine olan güveni gelir ve böylece her defasında daha fazlasını arzular. Artık zafere ulaşan manipülatör karşısındakinde açtığı tahribattan çok tahribatın nitelik ve niceliği ile kendisini daha da yüce bir değer olarak görür. Çünkü burada kazanılmış bir zafer elde edilmiş bir başarı vardır. Bu süreçte manipülatörün kendine güvenmesi ve her defasında daha da iyi bir seviyeye geleceğini düşünmesi onu kamçılar. Etkilediği kişilerin niceliksel anlamdaki çokluğu kendi başarısını arttıracak düşüncesi onda hâkimdir. Manipülatör tüm hedef kitlesini ikna yoluyla etkisi altına almadan gereksiz bir rahatlamaya kapılmamalı aksi takdirde bu alanının yıkılacağını unutmamalıdır.

Bir manipölasyonun esiri olmamak için bireyler kavrayamadığı veya hâkim olmadığı konular hakkında kendilerine beyanlar sunulduğunda bunların doğruluk ve gerçeklik paylarını araştırmalı bilmedikleri konular hakkında kulaktan dolma bilgilerle yorumlar yapmamalıdır. Aksi takdirde zaafalarını ve eksikliklerini gören manipülatör bunu kullanmak ve yönlendirmekten kendini alıkoymayacaktır. Yetersiz ve tam öğrenilmemiş bilgiler bize sunulanı olduğu gibi kabul etmeye neden olur bu da açık hedef konumunda olmaktan başka bir seçenek bırakmaz. Yine aşırı tevazu göstermek ve aldatıldığını bildiği halde her defasında sineye çekmek ya da büyük veya küçük ölçekli hataları zahmetsiz bir şekilde bağışlamak da kendini vazgeçilmez hissetmesine neden olacak manipülatörün işlerini kolaylaştırır. Affedildiğini ne hata yaparsa yapsın bağışlanacağını bildiğini düşünen manipülatör bunu kendi öz çıkarları doğrultusunda kullanır ve her defasında kendisini mağdur gibi gösterir. Güzel bir söz ile veya herhangi bir materyal aracılığı ile gönül alabileceğini düşünen veya tersi durumda psikolojik, ekonomik veya fiziksel şiddet yardımı ile kendisini zorbalıkla affettirebileceğini düşünen manipülatör karşısındakinin özgür iradesi ile düşünüp karar verebilme yeteneklerini baltalamış olur. Bunun için verilen her fırsat kişinin kendi öz saygısını yitirmesinden başka bir sonuç doğurmaz. Burada korku unsuru kişinin affedilmesinde belirleyici unsur görevi görür. Çünkü korku (yalnızlık, terk edilme, mahrum bırakma...) alınabilecek her kararın karşı kefesinde duran ağırlık görevindedir. Burada ne için neden vazgeçileceğini belirlemek alınacak ve iletilecek kararlardaki belirleyicilerdir. Bir de eğer manipülatör bu gücü ve etkisinin farkındaysa karşısındaki birey de bunun yoksunluk ve tedirginliğindeyse yönetilebilecek tavırlar daha da kolaylaşır duruma gelir. Oluşan veya oluşturulan korku faktörü kişinin kendi öz yetersizliklerinden, belirsizlik ve imkânsızlıklarından, bağımlılık ve mecburiyetlerinden beslenir. Birey kurguladığı ve zihninde oluşturduğu korku faktörü ile

bazen isteyerek bazen istemeden kendini zoraki bir iknanın içinde bulabilir. Kendini her yönden tam ve eksiksiz geliştirmiş bireyler bu korku faktörünün etkisini en aza indirebilirken gerekli yetkinlik ve erginliğe ulaşmamış bireyler bu faktörden etkilerini derin darbelerle alırlar. Belirsizlikler ve geleceğe dair bilinmezlik korku faktörünün bireyi ele geçirmesine bu nedenle de kendisine en mantıklı gelen açıklamayı yapanın peşinden gitmesine neden olur. Kişinin korkularını kullanarak yapılan manipülasyonlar kişinin yetenek ve sezgisel dünyasına yönelik olabilir. Örneğin kendi öz yeteneklerinden biri olan edebi çalışmalara yatkınlığı olan bir hedef verdiği herhangi bir açık doğrultusunda manipülatörlerce edebi hayatını bitirmeye yönelik tehditlere maruz kalırsa bundan vazgeçmemek uğruna onların her türlü yönlendirmelerine boyun eğmek zorunda kalır. Ancak birey hayatının merkezine değerlerini değil de kendisini bırakırsa öz benliğinin varlığının değerlerinden daha önemli olduğunun bilincine erişebilir.

Hedef çemberine aldığı birey ya da kitlenin, aldığı kararları yönlendirmek isteyen manipülatör onu geniş bir çerçeveden bakmaktan ve çok boyutlu bakış açısından uzak tutmaya çalışır. Kişiye yönlendirilen sığ ve altı dolu olmayan bilgiler onun anlam, düşünce ve bütünsellik açısından derinlik kurmamasını sağlayacak böylece de birey daha kolay yönlendirilebilir bir hal alacaktır. Manipülatör her zaman yapmak istediğini ikna, dayatma, benimsetme, kabul ettirme yoluyla değil bazen de o kişiye görev ve sorumluluk veriyormuşçasına bir tavra girerek de yaptırabilir. Bu yöntemi kullanan manipülatör asıl hedefine ulaşmak için başvurduğu yardımcı düşünce ve sorumlulukları da direkt bireye yükleyerek daha az zahmet çekip amacına ulaşır. Manipüle edilen birey ise kendisi bir iş yüklenmiş ve bir başarı elde edecek düşüncesinde olup sorumluluk yüklenmenin verdiği gururla bunları kendi aleyhine yaptığının farkına varmadan çalışır. Bu noktada bir kişinin kararını etkilemek için şu 3 kuraldan yararlanılır:

“1. Onun olaylara eleştirel bakmasını engellemek

2. Onu tek yönlü bilgi ve enformasyonla doldurmak

3. Ona başka alternatif arayacak zaman ve fırsat vermemek” (Kirschner, 2020: 184)

bu aşamaları planları doğrultusunda yöneten kişi hedefine ulaşmış olur. Çünkü kişinin kendi zihni ile değil de başkalarının fikirleri ile düşünmesi onun yönlendirilmede açık hedef durumuna gelmesine neden olur. Yine farklı bakış açılarını köreltip sadece düşündürülmek ve ikna edilmek istenen konu hakkında kişiye bilgiler ve gereksiz

ayrıntılar yüklemen zihninin dolmasına bu nedenle de yeni fikirler ortaya atmasına engel olur. Son olarak daha iyisini ve kendisine yükleme yapandan ziyade kendisine yeni yollar açacak kişiyi aramayı engelleme teşebbüsü de elinde olanla mecburen yetinmek zorunda kalacak olan hedefin özgür adımlar atmasının önünü keser. Kendi zihni ile düşünmesi engellenmek istenen birey için onun zihin ve düşünce yapısının nasıl ve hangi yönde çalıştığını bilmek gerekir. Rasyonel bir yapıya sahip olan bir hedefin yönlendirilip ikna edilmesi duygusal düşünme becerisine sahip olan bir bireye göre farklılık gösterir. Birinin çok boyutlu düşünme yapısına sahip olması onu zor kılarken diğerinin duygusal yönden küçük bir kıvılcımla dahi cezbedilmesi daha kolay olur. Yine yönlendirilmek istenen konu ile ilgili derinlikli ve ayrıntılı bilgi sahibi olan kişileri manipüle etmek sıradan bilgi seviyesindeki kişilere göre zordur. İşte bu konuda ısrarcı davranmaktan ziyade izlenecek etkili ve mantıklı yöntemlerle sadece kolay hedef kitleyi değil zor olanı da yanına çekmek isteyen manipülatör bunu sunup servis ederken karşı tarafta bir ihtiyaç bir eksiklik algısı oluşturmalıdır. Diğer türlü kendi etrafına çekeceği birey ya da gruplar nicelik yönünden kolay olacağından kendisini bu sonuç tatmin etmez. Ölçülü, kararında kendini unutturmadan ama çok sık hatırlatarak da bunaltmadan atılacak olan adımlar manipülatörün zafere ulaşmasında izlediği tekniklerdendir. Atılan her bir adımda önceki adımını ölçen ve onda istediği sonucu alıp almadığını saptayan ve bir sonraki adımını da buna göre planlayan manipülatörün hedefine ulaşması daha yakındır. Yine manipüle edilecek olan bireylerin hangi konu ve olaylarla manipüle edileceği onun özelliklerine en uygun ikna yolunu belirleme teşebbüsleri de etkin bir manipülasyonda belirleyici kıstaslardandır. Karşı tarafı bunaltan daha yapmacık tavırlarla yapılan etkilemelerden bazen kaçak dövüşerek bazen peşinden sürükleyerek bazen de tam karşısında yer alarak yapılan müdahaleler daha kalıcı olur ve istenilen sonucu verir.

Sözcüklerin uygun yerde dizilimi ve kullanılmasıyla oluşan, “*manipülasyonun en etkili ve en önemli silahı konuşmadır.*” (Kirschner, 2020: 194) Birey konuştuğu ve kendini anlattığı ölçüde vardır. Uygun şart ve ortamın oluşturulmasından sonra etkili sözcüklerin seçimi ile gerçekleştirilecek konuşma derin izler bırakabilir. Aktarmak ve sunmak istediklerimizi ikna aracı olarak kullandığımız konuşmada söylenecek sözlerin niceliğinden çok karşı tarafta etki yaratacak niteliği daha önemlidir. Etkili iletişim yöntemlerinden olan konuşma, karşı tarafa iletilmek istenen duygu ve düşüncenin aracısız değeridir. Kişi konuşmasında seçtiği kelimeler bahsettiği içeriklerle karşı tarafı

etkileyebilme becerisine sahiptir. Bir kişi her defasında benmerkezci bir tavırla konuşmasına devam ediyorsa kendisine duyulan güveni azaltmış olur. Çünkü karşısındaki kişiler sadece kendisini öven ve kendisinden bahseden kişileri dinlemekten sıkılır ve böylece manipölatör de etkilemek istediğı hedef kitlenin itibarından düşmüş olur. Ancak buna karşın karşı tarafı da işin içine çekecek özellikle de onun da yüce değerlerini övecek bir konuşma kişinin kendisini daha fazla açmasına bu şekilde de manipölatörün kişinin zihninde ilerlemesine ortam hazırlar. Konuşmada seçilecek olan içerik verilecek olan mesaj ikna edilecek konular önceden tespit edilip bununla ilerleme gerçekleştirilirse etkili bir algı operasyonu gerçekleştirilmiş olur. Konuşmaya başlamadan önce konuşacağımız kitleden talep ettiklerimizi onları konuşmamızın hangi yönüne çekmek istediğimizi dikkati ve algıyı hep açık tutmayı, çevreden merkeze yönelik bir etki bırakmayı hesaplama teşebbüsü manipölatörün etkin bir konuşma öncesindeki ön hazırlıklarıdır. Etkili bir iletişimde konuşma tek yönlü olmayacağından alıcı iletilen mesaj ve verici arasında sürekli bir sirkülasyonun olması manipölatörün kendi öz benliğini ortaya çıkarmak istediğı amacını perdeleyebilecektir. Konuşmada oluşabilecek monotonluğun önüne geçebilmek için konunun tek bir yönüne odaklanılmamalı yan kollarından da beslenilerek ikna teşebbüsüne girilmek istediğı algısı dağıtılmalıdır. Zihinde tasarlanan ve aktarılacak istenen arasındaki farklılıklar sadece manipölatör tarafından bilinmeli aksi halde karşı tarafın bunu sezmesi ile bir yönlendirme oluşabileceğı durumu bertaraf edilmelidir. Kişiyi konuşma alanına çekmek ve fark ettirmeden onu etkilemek için hem beden dilinden hem konu seçiminden hem de tonajlamadan yararlanılır.

Her manipölasyon sadece kişisel fayda ve haz ile ilintili olmayıp aynı zamanda bir başarma arzusu ve tatminle de ilintilidir. Bu nedenle sergilenen her rolde amaç öncelikle karşı tarafı cezbedip onun algı çemberine dahil olmaktır. Bu da ona yaptırılmak istenen şeyin ona hitap ettiğini göstermekle ve onu kabul ettirmekle mümkün olur. Aşırı ısrarcılık yerine çekinik bir blöf merak duygusunu canlı tutacağından istenen kişileri cezbetmede daha baskın rol üstlenir. Her ne kadar kartlar açık oynanmasa da sergilenmek istenen düşünce kişinin görüş alanına girilerek daha fazla etkinin yaratılmasına katkıda bulunur. Burada canlandırma tekniğı oldukça önemlidir. Kişi çekilmek istenen alana alındığında ona yansıtılacak olan şeyler düşüncelerle desteklenir ve bu düşüncelerin gerçekte büyük etkisi olmasa da önemli ve gerekli şartlar gibi gösterilirse karşı tarafı

etkilemek kolay olur. Bunun için atılacak adımlar her iki tarafın da çıkarımaymış gibi gösterilir ancak gerçekte olan durum sadece manipülatörün lehine gelişecek bir durumdan ibaret olur. Burada “*hayal edilen senaryoyu desteklemek için çeşitli ifadeler*” (Hackney, Cormier, 2008: 215) ve yönlendirmelerden manipülatör yararlanır. Kurgusal bir senaryoyu desteklemek için oluşturulan algısal ve zihinsel yönlendirme araçları manipülatörün amacına ulaşabilmesindeki yardımcı elemanlardandır. “*Aşırı özen, aşırı yardımseverlik, kendini vazgeçilmez kılma*” (Couderc, 2020: 44) kişinin kurgusal senaryosunda kullanabileceği temel faktörlerdir. Karşı taraf üzerinde oluşturulan koşulsuz güven duygusunun oluşumu için sergilenen sözde yardımseverlik manipüle edilecek kişiyi kendine bağımlı kılmada büyük rol üstlenir. Çünkü herkes kendine yapılan iyiliğin bir şekilde karşılığını vermek gerektiği sorumluluğuna kapılır. Yüksek özen ile oluşturulan bu kurgusal bağımlılık kişiye istediğini yaptırabilme avantajını manipülatörün eline geçmesini sağlar. Böylece yetkiyi elinde barındıran yönlendirmeci artık kurgusal senaryosunu istediği gibi sahneleme ortamını yaratır.

Manipüle eden ile manipüle edilen arasında mağdur olan tarafın bunun farkına varmasından itibaren köprüsel bir bağlantının sağlam kalması durumu pek mümkün değildir. Çünkü farkındalığın devreye girmesi ile başlayan darbeler düzenli bir hale gelen sömürü ve yönlendirmelerle artık tamamen yıkılma noktasına gelir. Kullanıldığını anlayan birey her ne kadar bu durumdan bir defada kurtulma gayretine girmek için çabalasa da manipülatör tarafından dayatılan tehdit, şantaj ve kendinden mahrum bırakma gibi psikolojik ele alışı bu durumun kolay sonuçlanmayacağını ortaya koyar. Burada sistematik bir düzende seyreden tekrarlı manipülasyon bunun şiddeti ve zamansal sıklığı bireyin özgürleşmesi için kurtulma çabasıyla ters bir orantıya sahiptir. Manipüle eden taraf bunun tutkusuna kapıldığını anladığı andan itibaren belirlediği hedef grubu üzerinde daha fazla etkin olma çabasına girer. Bu arzu ve ihtiras durumu sadece bir süjeden değil bazen bir objeden de kendini besleyebilir.

Kişinin kendisini kusurlu görmesine neden olacak suçluluk duygusunun karşı tarafa empoze edilmesi ile birlikte bir olayın beklenmedik şekilde gitmesinde kurban seçilen tarafın aksaklık, eksiklik ya da yetersizlikleri kusur olarak dayatılır. Çünkü böylece kişi artı istemediği bir olayın gerçekleşmesi durumunda rahatlıkla suçlayabileceği bir kurbanı suçu yüklemeyi kolay yol görür. Gerçeklik algısını kendi istediği yönde evriltmeyi başaran yönlendirmeci kurbanlarını yapmadığı şeylerle

suçlayarak onları da bu duruma inandırmaya çalışır. Etkili bir ikna yöntemi olan bu kişinin kendisinden dahi şüphe duymasına zemin hazırlar. Megaloman tavırlarıyla birlikte karşı tarafta kendisini değersiz görme algısı yaratan manipülatör kendisinden vazgeçilip dediklerinden çıkıldığı taktirde her şeyin daha da olumsuz bir hal alacağı duygusunu empoze eder. Bunu da bağımlılık oluşturma'nın bir diğer yöntemi olarak görür. Kendisi ilahlaştıran manipülatör artık yargıyı, cezayı dağıtanı ve de af edip bağışlayıcı merkez olmayı kendisine meşru görür. Kendi tarafında olmayanları bertaraf etmeye çalışıp kendisini destekleyenleri ise az bir şekilde ödüllendirip tamamen özgürlüğünü vermeden yönlendirmeye devam eder. Baskın gücün çekinik olana hükmü olarak tabir edilecek bu durumun süreç ve süresini de belirleyen yine kendisidir. Ses / söz ve suskunluğu ile dahi etkilemeyi başarabilen manipülatörün becerisi kurduğu etkili iletişimin gücünden doğru ve etkili yerlerde kendini geri çekebilme tavrı gösterebilmesinden söz ve tavırlarına etkili anlam yükleyebilmesinden böylece kendisini doğru bir şekilde pazarlayabilmesinden gelir.

“Dört temel bileşenle oluşturulan bir manipülasyon sürecinde: kandıran, kandırılan, kandırma konusu ve bağlam” (Gültekin, 2020: 21) bulunur. Kişinin duygu dünyasına bir saldırı olarak gerçekleştirilen manipülasyonda karşı tarafta panik ve korku yaratma, onu saldırganlaştırma gibi teşebbüslerle istediğini yaptırabilme başarısını elde eder. Yine cazibe ve onun etkileyici yönünü kullanma da kişiyi kendine bağımlı kılacağından özellikle edebi metinlerde kullanılan temel manipülasyon araçlarından gösterilebilir. Kişi kendi üstün cazibesini bir arzu temi üzerinden karşısındakine dayatarak kendine bağımlı hale getirmeye çalıştığı kurbanını kendini kaybetmemesi için onun üzerinde kullanır. Çünkü kaybetme korkusu taşıyan kurban yönlendirilme ve yönlendirilmeye açık hedef haline gelir. Yine yönlendirilmek istenen konu hakkında önceden etki edilmiş kitlenin nicel fazlalığı da yeni hedefleri kendi yanına çekmede önemli bir çeldiricidir. Bir nevi sürü psikolojisi adı altında bu kadar kişi belirli bir noktaya yöneliyorsa o taraf doğru taraftır algısı her zaman kişileri kendi tarafına çekmek isteyenlerin etkili bir silahıdır. Burada ise kullanılacak etkin ve süslü dil önemli bir yardımcıdır. Derin anlam ve etkilere sahip olacak olan söylemler kişilerin olayları çözümleyip analiz etmesine gerek bırakmadan koşulsuz bir akışa bırakmaya gitmelerini sağlar. Bu nedenle kişi çevrenmek isteniyorsa tek boyutluluktan kaçınılır ve onun

sosyolojik, fizyolojik, psikolojik ve ekonomik yönden ele alınması hedeflenir. Dört bir taraftan kuşatılan bireyin kaçışı böylelikle manipülatörce daha zorlaştırılmış olur.

Gerçek her ne kadar bir tane olsa da gerçeğin içindeki doğrular kişiden kişiye farklılık gösterir. Manipülatörün asıl amacı ise tek gerçek altında dallanan doğrularla esas olan gerçeği yıkmaya yönelik girişimlerdir. Burada hedef amacından çıkmış ve çarpıtılmış gerçekliği farklı köklerden besleyen doğrularla dayatma çabasıdır. Temel gerçekliği yıkmaya çalışan ve kişinin inanç ve değerlerini baltalamak isteyen bireyler her zaman dış güçler olmayıp bazen en güvenilen hiç yapmaz denilen kişiler de olabilir. Bu görevi bir siyasi lider bazen bir eş bazen evlat bazen de en güvenilen kişiler üstlenebilir. Burada manipülatör kendi üstünlüğünü kurmak için kendisine koşulsuz itaat edenleri görevlendirerek daha fazla kitleye hitap edebilme çabasına girer. Bunun için ödül ve ceza yönteminden yararlanan manipülatör *“güçlü ve hedef davranışlara ulaşılması halinde”* (Hackney, Cormier, 2008: 239) etrafındakileri kendisine daha da bağımlı kılacak ve onların alternatif seçimine gitmesini engelleyecek yüksek çeldiricili ödüllerden yararlanır. Hedef başarıya ulaşmak için her yolu meşru kılan birey her defasında ödül ve cezayı arttırarak daha fazla taraftar toplayabilme çabasına girer. Kendisine aktarılan bilgi ve görüşün doğruluğunu sorgulayamayacak kadar çok zayıflatılan fikirler böylelikle sadece ödül ve cezanın cazibesi ile hareket eder duruma gelir. Artık kendi zihni ile düşünemeyip yönlendirilen birey *“özgür hiç kimse”* (Gültekin, 2020: 222) başlığı altında robotlaşmış sadece itaat ve emre kurgulanmış kişiler olarak hayatlarını devam ettirir hale gelir.

Edebi eserlere konu olan manipülasyonun temel bazı üstlenicileri mevcuttur. Bunlar:

- “1. Karşı Cins
2. İlerleme ve Kendimizi Kabul Ettirmede Bize Engel Olanlar
3. Otoriteler ve Bunları Çıkarları Doğrultusunda Kullananlar
4. İçinde Yaşanılan Toplum
5. Kitle İletişim Araçları
6. Aile” (Kirschner, 2020: 20)

Edebi eserlerde manipülasyonlar daha çok kişi çevresinde şekillenir. Özellikle elde etme arzusu içinde olan saplantılı bir âşık, dağılma ve bölünmenin ötesine geçmek isteyen otoriter bir aile lideri, elindekinin alınmasını istemeyen bunun için savaşıma

yanlısı olan gelişme ve dönüşmenin önünü tıkama yolunda çabalar sergileyen bir kart karakter temeli oluşturur. Bunun yanı sıra toplumsal dönüşümleri benimsetmeye çalışanlar ve bunu yaparken de nitelikli bir çoğunluğa ulaşmak için iletişim araçlarını kullananlar da manipülasyonun yürütücüleri arasında eserlerde okura sunulur. Aşk, hırs, entrik kurgu, saplantılı sevgiler, ideal ve ülkü değerler, bunları aktarmada kullanılan materyaller anlatımın yardımcı elamanları görevini eser içinde üstlenir. Birey burada kararlarını yürürlüğe koyarken fikir alışverişi yapmak yerine kendi bildiğini sergileme yolunu tercih eder. Bunun için de her etkiye aynı yönlü bir tepki vererek kendi baskın gücünü kaybetmemeye çalışır. Bilir ki bunu kaybettiği anda karşısında etkisi altına alabileceği bir kitle olmaz. Kurulmak istenen otorite etkisi altına alınabilecek kişilerin çokluğu ile hayat bulur. Bu noktada manipülatör hedef kitlesinin tutumları ile paralel tavırlar sergileyip kendisine bir yandaş takım oluşturma yoluna gider. Kendi zekâsını önemseyen ve kendine saygı duyan bir birey ise bu yönlendirmelere kendini kapatarak kendi hedef seçtiği yolda ilerlemeye devam eder ve böylece başkalarının gölgesi altında himayesini sürdürmeye devam etmez. Diğer taraftan kendini adanmış olan birey ise kendisinin yaşam kaynağı olarak gördüğü manipülatörü hoşnut etme arzusu ile yaşamını devam ettirir. Ters giden bir durum karşısında da artık tamamen tek boyutlu bakış açısına sahip olan birey kendini suçlar ve bu nedenle agresif tavırlar sergiler.

Karşılıklı bir ilişkide ilişkinin seyri derinlik kazanmamışken bile “*gerçek olamayacak kadar güzel*” (Couderc, 2020: 159) bir izlenim veriyorsa tam bir kusursuzluğun koşulsuz gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı durumu göz önüne alınarak bunun sunî bir tozpembe atmosferi olup olmadığı araştırılmalıdır. Her olaya tamamen septik bir tavırla yaklaşarak onun akışını bozmaktan ziyade alt yapısının olup olmadığı araştırılırsa kişi kendisini kollarına bırakacağı bir algı operasyonundan sıyrılmış olur. Sürdürülecek olan ilişkide taraflar eşitlik ilkesine göre iletişimlerini yürütmüyor baskın-çekinik bir ortam oluşturulma çabasına giriyorsa burada mutlaka manipülatif bir yönlendirmenin temelleri atılıyor düşüncesi göz ardı edilmemelidir. Bu ilişkide dezavantajlı taraf olamamak için karşıdaki kişinin yapacağı her hamleye karşı geliştirilecek paralel ya da zıt hamleler bir üstünlük ortamının oluşmasını engeller. Kişi eğer burada sağlam bir irade ile hayatını idame ettirmez ve tav olunabilecek söz ve yönlendirmelere kendini kaptırırsa uzun vadede sürececek olan bir yönlendirilmenin esiri olur. Evetçi olarak bilinen kurban kesim iradesinin kabul etmeyeceği durumlar karşısında

hayırcı tavrını takınabildiği, istemediği şeyleri yapmayacağını ifade edebildiği, aşağılama ve küçük düşürmelere karşı durabildiği ölçüde manipüleden uzak kalabilir. Bunun için de maddi ve manevi bir özgürlük ve doyuma ulaşabilmiş olmak gerekir. Ancak maddi ve manevi bağımsızlığını ispat edebilen birey kendisini bu çekime karşı koruyabilir. Kendisini herhangi bir duruma karşı ispat etmeye gerek duymaz.

“Boş” sözcüğü gerek zaman olarak gerek kişilerin yerlerini doldurmak istedikleriyle ilgili olarak olsun manipülatörün doğru yönetmesi gereken bir kavramdır. Çünkü boş kavramı zamana entegre edildiğinde kişilerin sorgulama, analiz ve çözümleme vakitleri artacağından manipülatör için negatif bir içeriğe sahip olur. Bunun dışında boş sözcüğü bir yoksunluk bir yandaş eksikliği olarak kullanıldığında manipülatör iki yolu seçer ya kendine muhtaç bırakarak boşluğu dolduranın sadece kendisi olduğunu dayatır ya da etrafında fazla kişiler olanları yalnız bırakmaya çalışır ki onları uyaran/uyandıran ve yönlendirilmesini engelleyenler olmasın. Kişi fitratı itibariyle kalabalıklar içindeki yalnızlıktan ziyade tek kalmamaya sosyalleşmeye ihtiyaç duyar. İhtiyaçlarını doyuran birey kendisine uygun olmayan kişilerle boşluğunu doldurmaya kalkıştığında bu sadece çıkarsal bir ilişkiye dönüşeceğinden gerçek bağlar kuramaz ve kendisine fikir veremeyen insanlarla yoluna devam edip kendisini uyaracak veya doğruya yönlendirecek kişilerden uzaklaşmış olur. Burada manipülatörün amacı kişiyi tek bırakmak ve sadece merkez nokta olma vasfına kendisi erişmektir. Modern tarihin büyüğü olarak kullanılan manipülasyon kişiyi ifke (“*eğrilik, sapma, gerçekleri olduğu gibi göstermeyip saptırma*”) (Gültekin, 2020: 236) iter bu da kişinin doğru olandan yanlışa yönelmesine neden olur. Özünde kanma ve kandırılmaya meyil bulunan âdemoğlunun bu zayıflığını kendisine yapıları ve başkasına yaptıkları hatırlamama, rasyonellikten ziyade duygusal zekâ ile hareket etme, her defasında düşünceleri çerçevesinde sıkışıp kalma durumları besler. Âdem ve Havva’dan itibaren yasak olana meyiletme onu arzulama ve ona ulaşma kişinin istenmeyene yönelmesine neden olur. Bunu kullanan manipülatör de kişinin içinde bulunan bu asi ve yasak olana meyilli olma durumunu kendi fırsatına çevirir. Böylece gerçekte olmasa da bireye özgür ruhlu bir yaşam alanı açar gibi gösterip onu kendi çerçevesine çeker. Arzusal tatminsizlik, hırs ve en iyiye kolay yoldan ulaşma sevdası kişinin kolay yönlendirilebilir olmasına neden olur. Kişi burada her zaman şanslı olup kandırıldığının farkına varmayabilir. Burada vahim olan farkına varamaması değil kendisine fark ettiren olsa dahi bu aldanışa hala daha devam etme çabasıdır. Esas tehlike

bu durumda başlar. Kişi hırs ve arzularının esiri olduğu andan itibaren daha açık bir hedef konumuna gelir. Burada kendisine yönelecek tehditler en yakın zannettiği kişiler tarafından dahi gelebilir. Sağlam olmayan bir irade ise bunu kovuşturmaya engeldir. Kişinin içinde bulunduğu sosyoekonomik durum, fiziksel ve psikolojik yeterlilik yönlendirmelerin boyut, tür ve derecesini belirler.

Kendisini karşı tarafa benimsetip fikirlerini kabul ettirmeye çalışan manipülatörün ikna sürecinde kendini en etkin bir biçimde pazarlaması gerekir. Bu pazarlamanın aşamaları ise şunlardır:

- “1. *Kitlenin dikkatini çekmek*
2. *Sağladığı ya da sağlayacağı en az bir avantaj göstermek*
3. *Avantajı kanıtlamak*
4. *Alıcıda avantajdan yararlanma isteğini uyandırmak*
5. *Alıcıyı teşvik etmek.*” (Kirschner, 2020: 63)

İkna edeceği konunun popülerliği ve karşı tarafı cezbediciliği ikna sürecini basitleştirir. Yine bu konunun kişinin lehine olduğunu aslında kişinin buna gereksinim duyduğunu ona benimsetmesi de etkili bir iknada önemlidir. Bu gereksinimin avantajları ön plana çıkarılır ve bu avantajlara aslında ihtiyaç duyuluyor algısı yaratılırsa artık manipüle edilecek kişi bunlarla ilgili desteklenmiş olur ve ikna süreci kolay bir aşamadan geçerek tamamlanma sürecine girer. Burada önemli olan manipülatörün kendisinin ve manipüle edeceği kişinin ne istediğini bilmesidir. Rakibini tanıyan ve kendi isteklerini iyi bilen bir oyuncu oyunu kazanmaya yakın olan taraftır. Buna karşın ne istediğini bilmeyen bir rakip oyunda sadece göstermelik bir rol üstlenir ki bu da manipülatörün oyunu zahmetsiz kazanması için en büyük avantajdır. Halbuki eleştirel bir düşünce sistemine sahip olan kişiler her zaman hakikatin arama ve onun peşinden gitme çabası içindedirler, düşüncelerini ifade ederken netlikten yanadırlar, tabu niteliğinde yıkılmaz görüşlerden kaçınırlar, çevrelerine ve kendilerine karşı farkındalıkla yaklaşırlar, körü körüne inanmak yerine açık uçlar bırakarak bir görüş veya delili ispatlama çabasına girerler, zaman, mekan ve şahıslara göre fikirlerini şekillendirmez stabilizasyonu tercih ederler, her türlü eleştiriye açıktırlar. Çünkü bilirler ki körü körüne peşinden gidilen herhangi bir eleştiri ve yargılama süzgecinden geçmeden kabul edilen “*en tehlikeli yanlış doğruya en yakın yanlıştır.*” (Gültekin, 2020: 257)

Sonuç olarak “*insanlık tarihinin başlangıcı bir kandırma hadisesine*” (Gültekin, 2020: 285) dayandığı unutulmamalıdır. Önemli olan kanmanın ve kandırılmanın psikolojik yönlendirmesine karşı sağlam bir irade ile bunu bertaraf edebilmektir. Güçlü çeldiricilere karşı dik durabilmek ve bunları aklın ve hislerin doğrultusunda kovuşturabilmektir. Unutulmamalıdır ki “*kötülüğün arzını talep meşru kılar.*” (Gültekin, 2020: 125) Türk yazın ve edebiyat tarihinde kaleme alınan eserler kanmanın ve kandırmanın psikolojisine de değinir. Bu sembol ya da kişi üzerinden yürütülen algı operasyonu ve manipölasyonlar kahramanların içinde bulunduğu duygu durumlarından yararlanılarak, içinde bulunduğu gerçek ya da sahte olaylar zincirinden beslenerek, duygusal tepkilerini içselleştirerek yaşıyor/muş gibi göstererek olay örgüsü içindeki kişiler dünyasına entegre edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SERVET-İ FÜNUN ROMANINDAKİ KARAKTERLERİN MANİPÜLASYON PERDESİ ARDINDAKİ GÖLGELERİNİN DIŞAVURUMU

3.1. Manipülasyonun Roman Karakterleri ve Onların Eylemleri Üzerindeki Etkisi

İnsan santimentalizmin etkisi ile davranışlarına yön veren bir varlıktır. Bu nedenle “övgü sözcükleri, ikramiyeler, madalyalar ve nişanlar. Bunların hepsi içimizde bir türlü dinmeyen bir ihtiyaç halindeki iltifat ve övülme duygularını tatmine yarayan şeylerdir. Ve bunların bilinçli olarak kullanılmasını bilenler bizleri dilediklerince yönlendirip etkileyebilirler.” (Kirschner, 2020: 51) Manipülasyon, farklı tekniklerin birleşimi ya da bağımsız kullanımı ile ortaya çıkan bir algı operasyonu olup Türk edebiyatında da ilk dönem romana geçiş denemesi olan uzun öykülerde ve roman karakter ve vaka örgüsünde de kendisini hissettirir. Etkili manipülasyon teknikleri olarak:

“1. Dayatma Yoluyla Manipüle Etmek (İtaat, Boyun Eğme, İkna, Baştan Çıkarma, Uysallık, Karşılıklılık)

2. Yalan Yoluyla Manipüle Etme
3. Duygusal Yatırımlardan Avantaj Sağlama
4. Provokasyon ve Aşağılama Yoluyla Egoyu Uyandırma
5. Yanlış Yönlendirme
6. Beyin Yıkama
7. Egoyu Okşama ve Kibri Ön Plana Çıkarma
8. İncelikli Duygusal Şiddet ve Manipülasyon
9. Öz Güven Eksikliğini Kullanma
10. Tek Çare Yöntemi
11. Daha Fazlasını İsteme Tekniği
12. Müttefik Duruş Tekniği
13. Benjamin Franklin Tekniği
14. Korkut ve Rahatlat Tekniği
15. Planlı Yönlendirme Tekniği

16. *Provokasyon ve Ego Yoluyla Karşılama*
17. *Yanlış Ayartma Tekniği*
18. *Salt Beyin Yıkama Tekniği*
19. *Oltaya Takma Tekniği-Giderek Artan Ricalar*
20. *Sıra Dışı İstek Tekniği*
21. *Borçlu Hissettirme Tekniği Yanlışlanamaz Bilgi Manipülasyonu*
22. *Gürültü Tekniği- Dikkati Başka Yöne Çekme*
23. *Kurban Rolü Oynama*
24. *Hizmetkar Rolünü Üstlenme*
25. *Mahrum Bırakma*
26. *Ebeveynler ve Finansal Olarak Bağımlılık*
27. *Finansal Olarak Bağımlı Bırakmak” (Çetin, 2020: 7-46)*

sıralanabilir. Bu çeşitlilik yönetilecek olan duygu durumuna, algı yönlendirmesine, ikna edilmek istenen düşünceye göre farklılık sergiler.

Gerçekleştirilecek her manipülasyon hamlesi karşıdaki rakibe uydurularak yürütüldüğünde başarılı olur. Ahmet Hikmet’in Çağlayanlar adlı eserinde kişinin kendisini karşısındakine beğendirme arzusu ile konuşması, yazması, ona yaranma çabası tamamen zayıf bir iradenin yakılacak tek bir yeşil ışıktaki koşulsuz ve sorgulamasız gitmenin bedensel ve ruhsal bir teslimiyetin sonucudur denir. (Müftüoğlu, 2012) Bu doğrultuda hareket eden bireyin manipülatörce kendisi ile işi bittikten sonra köşeye atılması kişinin bedensel ve ruhsal sonuna/ölümüne neden olur. Etkilenmek istenen kişiye göre kendini ayarlayan birey artık tamamen karşı tarafı cezbedtiğinde onu istediği şekilde yönlendirir ve beden ruh bütünlüğünün kontrolünü ona verir. Artık etkisi altına alınan birey tamamen aldığı nefesten sergilediği tavra kadar tüm icralarını kendini beğendirme üzerine yapar. Adeta bir hizmeti yerine getirmek için çalışırcasına sergilenen hizmetkâr rolüne bürünerek gerçekleştirilen manipülasyonda sadece karşı taraf ön planda tutularak bedensel ve ruhsal varlıktan vazgeçilerek karşı tarafa kendini adama durumu mevcudiyetini sürdürür.

Ye kürküm ye mottosundan hareketle Salon Köşelerinde romanındaki karakterlerden olan Şekip’in kılık kıyafeti ile önemli bir imaj bırakacağını ve karşısındakileri bu şekilde etkileyeceğini ve yönlendireceğini düşünmesi de

manipülasyonun sadece sözel etkilemelerle gerçekleşmeyeceğinin göstergesidir. (Ziya, 2015)

“Paltomu çıkardım, göğsümün çiçeği, parlak gömleğim inci düğmelerim beyaz boyun bağı...’ zavallı kadın bu kıyafetle karşılaşınca bir “Şikâr-ı Mühim” karşısında bulunduğunu zannederek önünde diz çöker, ayakkabılarını temizlemeye çalıştı.”
(Tekşan, 1993: 76)

Kişi dış görünüşü ve imajı ile insan kıyafeti ile ağırlanır söyledikleri ile uğurlanır aşamasının ilk bölümünü ilk intibada kullanır. Bir ambalaj misali kendisini ilk kez sunacak kişi içeriği eksikse dış görünüşünü heybetli gösterme teşebbüsünde bulunur. Tarih boyunca kılık kıyafetlerdeki kıyaslama girişimleri kişileri yönlendiren ve algısal bir operasyon girişimine neden olan etmenlerden olmuştur. Gönül Hanım romanında *“Batı etkisi altındaki ‘Osmanlı kadınının giyim-kuşamı’ meselesine yine bu topraklardaki ‘Orta Asya kadınının giyim-kuşamı’”* (Güngüder, 2019: 112) ibaresiyle de dünya üzerindeki farklı grup ya da kültürlerin sembolik bir anlam taşıyan geleneksel giysilerinin yönlendirme ve algısal değişime neden olduğu görülür. Manipülatörün esas amacı burada daha öncesinden kurgusunu yaptığı metasal ve sembolik bir algı imajına dikkatleri çekmektir. Çünkü bunu başardığı takdirde eksikliklerini bertaraf edebilir saygın ve itibarlı bir imaj oluşturur devamında güven duygusunu kendi bünyesinde yükseltir ve koşulsuz ikna ile peşinden sürüklenme başarısına ulaşabilir. Dış görünüş ve itibarın destekleyicisi olan ve adeta kişiyi finansal olarak bağımlı, muhtaç bırakan ya da kişiyi ya da kitleleri peşinden sürükleyebilme yetisine sahip olan para faktörü de bu manipülasyonun devamını destekler.

“Sefalet, bir türlü zapt edilemeyen bir mesmum (zehirleyici) gaz nüfuzuyla (etkisiyle) gelir, yine burnunuzu tıkar, ciğerlerinizi zehirler.” (Uşaklıgil, NA, 2019: 76)

Burada yoksulluk ve buna neden olan finansal kıtlığın kişilerin olaylara olduğu gibi yaklaşmasını engelleyiciliğinden bahsedilir. Yine sefalet ve yoksunluğun bireyi aşağı

çekici yanına değinir. Bu yoksunluk ise her defasından bu nedenlerden dolayı itibarsızlaşan kişinin alt seviyelere çekilmesine neden olur buna bağlı olarak da ya güçlü olanın himayesine ve yönlendirmesine girmeyi kabul eder ya da kendisi de güçlü olabilmek uğruna öz değerlerinden vazgeçer. Yine:

“Para! Çünkü para çalınacak. Ah, o mülevves para! O çalına çalına memleketi bir harabeye çeviren, milleti bir mariz-i kahta benzeten, sonra bütün bizleri, bu bîçare evlâd-ı vatani kahr ü ye’s’e mahkûm eden o menhus şey!” (Uşaklıgil, NA, 2019: 100)”

ifadesiyle de finansal faktörün yönlendiriciliğinden ve kişiyi yapmak zorunda olması gerektiklerine bağımlı kılmasından söz edilir.

Maddi açıdan kişinin kendisine öz saygı ve güven duymasını engelleyecek ve kendisine mecbur bırakacak güce sahip olan satın alma metası olarak nitelendirilen para, kişinin toplum ve ailesi içinde konumunu belirleyici bir etkiye sahiptir. Çünkü kişinin satın alma yetisi ile iş yaptırabilme, yönetebilme ve yönlendirebilme gücü arasında bir doğru orantı mevcuttur.

“Zavallı insanları seyyiesine kurban eden o iblis, boş sofrasının üzerinde ağlayan aç bir aileyi gördüğü vakit bu gözlerle, bu dudaklarla gülen” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 28)

Kişinin ahlaki değer ve yargılarını yönetebilme ve yönlendirme gücünü elinde bulunduran para aslında canlı bir yapıya sahip olmayan bir katil olarak manipülatif yönlendirmede adlandırılır. Çünkü o maktulünün bedenine değil ruhuna yönelik bir saldırı gerçekleştirerek onu öldürür. Yine bu katil, kişinin ruhunu sancısız ve tek hamlede elde etme teşebbüsüne girişmezken bunu ruhunu yavaş yavaş ele geçirecek bir zehirleme yöntemi ile yapar.

“Dünyada paranın sebep olduğu felâketleri, faciaları düşününüz. Hayatın en muzır, en katil ve en zehirli mikrobu değil mi? ... parayı kazanmak için insanlıktan ne kadar feda etmek lâzım değil mi? Bütün

namus, bütün necabet, şeref hep parayla feda ediliyor. Kadınlar namuslarını, erkekler şereflerini hep para için çamura atıyorlar.”

(Rauf, B, 2012: 66)

Manipulator her zaman yönlendirmesini kendi fiziksel girişimleri ve yürüttüğü algı operasyonları ile yapmayıp kişinin eksik ve muhtaç olduğu yanları ve yönlerinin üzerine giderek yapma eğilimine girer. Çünkü kişiler en çok güçsüz olan yönlerinden yara alırlar. Kişi eksik olduğu yön ve yanlarını karşısındaki kişiye sergilediğinde bu yönlerinin üzerine gidilmesi ve bu noktadan aşağı bir seviyeye çekilmek istenmesi kaçınılmaz olur.

Kişinin bazen saf ve vasıfsız görünmesine bazen güçsüz olarak algılanmasına bazen de aşağılanmasına neden olan satın alma aracı para yine kişiye kendi gurur ve öz saygısını hiçe saydırtacak şeyler yaptırır. Çünkü herhangi bir maddi yetiye sahip olmayan birey bilir ki hayatını idame ettirmek için bu kirli aracıya ihtiyacı vardır.

“Allah aşkına bak, oyun oynarlarken nasıl bazen aptal gibi fikirsiz kalıyor, nasıl eliyle burnunu kaşıyarak donuyor” derdi. ... Sonra devam ederek bunun hep ona hoş görünmek için yapıldığını söylüyor, “ Param gitmesin diye... Ah bilsen kardeşim, hep para için... Babamla hoş geçinmek için ondan dayak yese yine sırtacağına eminim...” diyerek, bir kere bir şey için onu teşvik ederken onun, “ Ne, sonra beni evden kovsun da sokakta mı kalayım?” dediğini anlatarak yüzüne bakıyordu.” (Rauf, E, 2005: 227)

Mecburiyet ve mahkumiyetin sembolü olan finansal bağımlılığı mecbur kılan para kişinin her türlü davranış ve tavırlarını etkileyebilecek kendi öz saygı ve değerlerini çiğnetebilecek güce sahip olur.

Aşk, tutku, hırs, ihtiras ve entrikanın yönlendiricisi olarak kullanılan manipülasyon, roman karakterlerinin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olarak olay örgülerinde yerini alır.

“Neyyir’e göre hayat ihtirasların gerçekleştirileceği bir mekândır. Ayrıntıları düşünmek gereksizdir, Neyyir için ihtirasın yeni kurbanı Ömer Behiç’tir. Ömer Behiç Neyyir’in karşısında hislerine yenik düşer: “Böyle ihtiras dolu bir dakikayı hayatının hiçbir deminde yaşamadığına kâildi. Ne gençliğinin âteşin saatlerinde, ne daha sonraları kendisine bir garam cinnetinin mestlikleriyle sersemlendiren buhranlarda bu dakikanın kuvvetine muadil bir şeye tesadüf etmediğine karar veriyordu. Demek sevda ihtiyacına mevûd olan aşk havası, kendi fenni nazariyelerine göre bir tabir bularak, cildinin redifi olan cilt, işte şurada ellerinin altında şebabın en taravetli cazibeleriyle titreyen vücuttaydı.” (Uşaklıgil, KH, 2016: 184)

Artan cazibe ve ilgi sonucu ortaya çıkan bir baştan çıkarma yöntemiyle manipüle edilen kişi okşanan egosu ve ayartmanın psikolojisini benliğinde hissetmeye başladığında bu tutkunun içinden ayrılamaz. Böylece artık kendini tamamen karşı tarafın kollarına teslim eden birey bir mağdur bir kurban rolünü kaçınmasız üstlenir. Neyyir’in baştan çıkarıcılığına yenik düşen Ömer Behiç artık bir teslimiyetin pençesindedir. Kendisini koşulsuz bir kişiye ya da duruma bırakan birey onun verdiği komutlar ve onun yönlendirmeleri ile yoluna devam eder. Bu durum manipülatörün kurbanından kurtulmak istediği zamana kadar devam eder. Artık bir bataklığın içine düşmüş varlık misali çırpınan kurban, kendisi bu bağımlılıktan kurtulmak istemediği zaman karşı tarafın her defasında artan taleplerini karşılamaktan kendisini çekemez duruma gelir. Oltaya takma tekniği ile tuzağa düşürülen birey öncelikle manipülatörün küçük isteklerini yaparken kendini bulur ancak tatminsiz ve doyumsuz olan yönlendirmecinin giderek artan ricaları ve bitmek bilmeyen talepleri kurbanını her geçen zaman zarfında daha da savunmasız hale getirir. Bu hali alan kişi artık güçsüz bir iradeye sahip olacağından her gönderilen telkine veya uyarana karşı kendisini hazırlar. Hayatını bu bağımlılık çemberinde sürdürür. *“Kendilerine kötü davranılsa bile çoğunlukla gidecek yerleri olmadığından hallerinden memnun olan”* (Çıkla, 2004: 339) veya gidecek yerleri olsa da bağımlılıkları onları engelleyen bireyler manipülatörün yönlendirmeyi en etkili ve rahat yapabildiği avlarıdır. Kendinden ödün veren birey her ne kadar bu fedakârlığa devam etme çabası içinde olsa

da manipölatör yeteri kadar kendi öz faydasını sağladığı kurbanından yeni kurbanlara yönelme arzusu ile bağlarını kesme teşebbüsüne girişir.

“Sizi mesut etmek için onu sevmeye bilseniz ne kadar çalıştım... Bu beni ne kadar mustarip etti... Oh! Ne kadar muzdaribim.” (Uşaklıgil, N, 2005: 156-157)

Burada tamamen başkalarının yönlendirmeleri doğrultusunda kendi benliğinden kendinden vazgeçme durumu mevcuttur. Manipölatör amacına ulaşır ulaşmaz artık kendisi için yapılan fedakârlıkların bir anlamı olmadığını itiraf eder ve kişinin parçalanmış duygu dünyası ile baş başa kalmasına neden olur.

Öğrenilmiş çaresizlik ya da dayatılmış korku yoluyla gerçekleştirilen manipölasyonlar kişinin artık şüphe duygusunu ve farkındalık algısını körleştirir. Çünkü manipölatör düşünen ve sorgulayan değil kati bir itaatle kendisini benimsetmek ister.

“Ferdî Efendi, bana bu lütfunu tebşir ettiği sırada kalbimde tuhaf bir korku vardı. Bu korku el’ân devam ediyor. Bir şey olacak, bir fenalık gelecek, bunun altında bir mefsedet var da o meydana çıkacak zannediyorum.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 43)

Düşünen, sorgulayan ve farkındalığı yüksek olan bir birey kendisinin güçsüz yanlarını sergilemez bu da manipölatörün açık bulamamasına ve bu noktadan algı yönlendirmesi yapamamasına neden olur.

Servet-i Fünun dönem romanları özellikle kadın manipölatif tavrı bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir ancak erkek kahramanların manipölasyonları ise daha sert geçişli ve derinden etki bırakan bir pozisyona sahiptir. Kadın kahramanlar istediklerini yaptırma ve karşısındakini yönlendirme konusunda karşısındaki bireyin aç olan yönüne göre aklını, cazibesini ya da sözde güçsüzlüğünü kullanarak yönlendirme teşebbüslerinde bulunabilirken erkek karakterler ise bu türden manipölasyonları daha çok hor görme, küçük düşürme, gücüne ve maddiyatına muhtaç bırakma şeklinde gerçekleştirir. Sözde Adnan Beyi hala daha arzuluyormuş gibi görünen Bihter’e karşı Adnan Bey kendisine kondurduğu samimiyetsiz buseler karşısında:

“Bihter’i omzundan silkmek, bileklerinden tutmak, sarsmak, vahşi bir kıskançlıkla büsbütün kendisinin olamayan bu kadını hırpalamak arzuları duyardı. Arada bir isyan etmek isterdi, acı bir kelime ile onu tahkir ederek intikamını almaya lüzum görürdü, kaç kereler ağlatmış idi.” (Uşaklıgil, AŞK, 2017: 366)

Çünkü dönemin şartları ve yaşam standartları itibariyle dışı olan her insan eril kişiliğe sahip olanlara karşı bir mecburiyet hissediyormuş gibi lanse ettirilir.

Kadın, genellikle ev içinde yaşamını sürdüren, bir memuriyet veya çalışma hayatına aktif şekilde dâhil olmayan, erkeğinin rızasını yerine getirmek zorunda olan, zengin bir kocaya veya babaya sahipse onun maddi gücü ile hayatını idame ettiren ve itibar elde edebilen eğer bu türden bir maddi güce sahip değilse de yine erkeğinin azı ile yetinmek zorunda kalan bir canlı görevinde görülürdü. Bu da erkeğine mecbur olan bir kadın algısı yarattığından erkek birey kadının hissiyatları doğrultusunda istediği ortamda manipüle edebilme hakkına sahip olduğuna inanmasına neden olur.

“İsmail Tayfur, istihkâr ile memlu bir nigâh-ı hazin ile baktı, omuzları, o yüz bin lirayı tahkir ediyormuş gibi bir hareket-i müstehiffâne ile yükseldi; kararındaki kuvveti gösterir, metin bir sesle dedi ki – sizi temin ederim Hacer’i almayacağım.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 47)

Kadını gerek dış görünüşü ile gerek eğitim düzeyi ile gerek becerisi ve zekası ile her ortamda aşılanabilecek bir varlık olduğu algısına sahip olan erkek karşısındakinin hislerine önem vermeden öncelikli olanın kendi üst benliği olduğu inancını hep ön planda tutar. Her ne kadar kadının erkek üzerindeki manipülesi veya erkeğin kadın üzerindeki manipülesinden bahsedilse de aynı cinse sahip olan bireylerin de birbiri üzerindeki manipülatif tavırları bulunur.

“Sâniha, elbisesi, tavrı, edası, sözü her şeyi kendisine karşı iddia-yı galibiyet eden bu kız karşısında, Hacer Hanım’ın halâyığı karşısında ezildi.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 47)

Çünkü manipölasyon sadece farklı cinslerin sömürüsü olarak değil aynı cinse sahip olan bireylerinde birbirleri üzerindeki etkileri kapsar. Bu eserde görünen küçümseyici ve alaycı tavır aslında manipölleyi yapanın kendi yüce benini ön planda tutma arzusu, kendisine mecbur bıraktıracak onu istediğı yönde kullanabilme gücüne erişme çabası ve aşağılama yoluyla ego tatminidir.

Kişiyi sadece bir köle ya da etrafında çalıştıracağı bir bireyden başkası olarak görmeyen manipölator kişiyi kendisine hizmet etmesi için etrafında tutar ve kullanmaya başlar. Öğrenilmiş çaresizlik algısına kapılan birey artık hizmetçi rolünü mecburi öğrenme yoluna gitmek zorunda kalmaktan başka kendisine yeni alternatif bulamaz hale gelir.

“O, yatacak bir yatak, oturacak bir sofra, elbisesini süpürecek bir mahlûk bulmak, bunları mümkün mertebe ucuz satın almak için evlenmişti. Her gün bir huysuzluğuna, bir kabalığın tesadüf olunuyordu; iyi ütülenmemiş bir yakalık, gömleğinde unutulmuş bir düğme İkbâl’i ağlatmak için kifayet eden sebeplerdi.”
(Uşaklıgil, MS, 2016: 166)

Tek çare olarak karşısındakini gören kurban yine karşısındakinin yaptırdıklarına ve yaptırımlarına karşı koymaz ve bunları memnuniyetsiz bir şekilde de olsa yapar.

Aldatma ve kandırmanın psikolojisi olarak karşımıza çıkan manipölasyon muhtelif istek ve arzuların ihtirasın gölgesinde de kendisini gerçekleştirebilir. İhanet yoluyla karşısındaki kişiyi zamanında oltaya takma tekniğı ile elde etmiş olan kişi aldattığı kişi üzerinden sıra dışı isteklerini gerçekleştirme arzusu içine girebilir. Ancak öncelikle manipölator bu arzusunu gerçekleştirmek istediğı süreçte karşısındakini kendisine o kadar kuvvetli bağlarla bağlar ki ihanetin sonucunda kendisinden vazgeçilemeyecek bir algıyı öncesinde oluşturur.

“Bir gün kendi kocası da, ... benzer bir hıyanetle ona artık bir daha altından kalkılamayacak, artık yaşamak için bir nefes daha almaya kuvvet bırakmayacak, kemiklerini hurdahaş ederek hemen oraya yıkıverecek bir darbe vuracaktı.” (Uşaklıgil, KH, 2016: 79)

Manipölatör karşısındaki bireyi onun en beklemediği anda ihanete uğratarak aslında başından beri kendisini kullandığı hissini ona son anda belli eder. Bu da kurbanında daha derinden yaralar açmaya neden olur. Kurban olan birey bundan tamamen kurtularak Zümrüdüanka misali küllerinden yeniden doğma mı yoksa tamamen ortadan kaybolup gitme mi arasında bir gel git yaşar. İrade ve karakterin direnç biçimine göre kurbanın seçeceği yol ya tamamen onu özgürlüğüne götürür ya da tamamen bataklığın en dibine çeker.

Saplantılı manipölatör bazen karşısındakini aldatmayı seçmek isterken tuzağa kendisi de düşebilir bu durum ise manipüle etmeye çalışırken zayıf bir alt yapısı olması neticesinde kendisini adatmaktan öteye gitmez.

“Beni aldatmak istiyorsun, yahut kendin aldanıyorsun kardeşim. ... Onu babasının evinden bile esirgiyorsun. İstiyorsun ki onun üzerinde hiç kimsenin, hatta babasının bile tasarruf hakkı olmasın, o sana, ancak sana ait olsun. Sonra bu hodgâm aşkın tahammül edemeyeceği ufak bir şey gördüğün zaman ona adavet etmeye başlıyorsun, düşman oluyorsun.” (Uşaklıgil, MS, 2016: 302)

Tamamen bencil ve saplantılı ruh yapısına sahip olan ve narsist benini paylaşmaya tahammül edemeyen manipölatör bu türden kendisinden uzaklaşan kişilere yönelik daha sadist içerikli fiziksel ve psikolojik manipülatif alt yapılar hazırlama teşebbüsüne başvurur. Yine dönem romanlarında kadın faktörünün şıpsevdi kişilik yapısı olduğu lanse ettirilerek kadının gönlünün tek bir erkek için çarptığı durumuna da etrafındakileri pek inandıramaz.

“Samimî olarak bir erkeği seven bir kadın hiçbir zaman görülmemiştir. Kadın aşkın künhünde mutlak bir zarar tohumu vardır. Cinsler arasındaki münasebette erkek ne kadar uluv-i cenab, ne derece necabet gösterirse göstereyin, kadın şefken, cinsen, mizacen yalancı, gaddar ve haindir.” (Rauf, K, 2018: 2)

Çünkü hafifmeşrep bir gönle sahip olduğu iddia edilen kadın her defasında erkeği elde etme ve onu istediği gibi yönlendirebilme arzusu için çeşitli hile ve oyunlara başvurarak onu elde etme çabası verir. Bunu bazen dişiliğini bazen de kişiliğini kullanarak yapan romanlardaki kadın karakterler manipülatör olarak adlandırılır.

Arzusu her zaman bir erkeğin bedenini elde etmek olmayan kadın karakter karşısındaki erkeğin itibarını ve parasını elde etmek için ya da tam tersine onu itibarsız ya da peş parasız bırakmak için kullanabilir. Ağına düşürdüğü erkeği kendi cinsinden olan kişilere zarar vereceğini bile bile kullanmak isteyen kadın karakter bazen bunu sadece zevk almak için de yapabilir.

“Kocam girdiğimiz bu yeni hayatta kendisini şaşırmış Beyoğlu kadınlarının aguşuna düşmüştü. Artık ben evde yapıyalmız bir hayat içinde yaşıyordum.” (Rauf, SY, 1927: 484)

Böylece kendisini geri çeken erkek kendisine mahrum bıraktığı kadını ilgisizlik ve görmezden gelmeyle birlikte manipüle eder böylece aradaki bağ artık bir mecburiyete dönüşür. Çünkü artık kendi kadınına ilgisini azaltan erkek hayatı başka kadınların kollarında yaşama teşebbüsüne girer ve hileli bir aldatma ile zamanında belki de vaatler vererek yanına çektiği kadınına yeryüzünde azabı yaşatır.

“Ah o erkeklerin o kadınlara atfettikleri baygın nazarlar ve o kadınların o beylere karşı aldıkları tavr-ı naz ve cilve...” (Rauf, GKK, 2019: 85)

Kendi kadınına gerekli ilgiyi göstermeyerek kendisini başka kadınların kollarına atan erkek özgüven eksikliğini giderme ve kendisine muhtaç bıraktığı kişiyi korkutup daha sonrasında onu terk etmeyeceğini beyan ederek rahatlatma amacı güder. Aldatan aldanır mantığından uzak bir amaçla manipüle teşebbüsünde bulunan birey kurbanlarını bu yollarla manipüle ederken esas olarak kendisinin vazgeçilmez olduğu fikrini kurbanına empoze etme amacı güder.

Kişi karşısındaki olmadan yapamayacağını yine karşısındakine hissettirdiği anda manipülasyon ve yönlendirme çabalarını kolay kılar hale getirir.

“Bugünden sonra ondan ayrı yaşayamayacağını görüyor, kendini ona zincirli gibi, ölümlerin bile ayıramayacağı vücut, kalp, zevk bağlarıyla bağlı buluyordu.” (Rauf, SY, 1927: 259)

Kendisine olan düşkünlüğün farkına varan manipülatör kurbanını istediği yönde sömürmek için hiçbir fırsattan yararlanmaktan kaçınmayarak onu istek ve arzularını yerine getirebilecek bir köle olarak görür.

Aşk ve sevgi yoluyla yani kişinin kendisine olan arzularını fark eden bireyin ona istediğini yaptırabilecek güce sahip olduğu inancını kullanarak yapılan manipülasyonlarda saf duygu ve hislerin tarumar olup olmayacağı manipülatörün pek önem vereceği konulardan olmaz. Çünkü onun tek arzusu yüce bir değer olan kendi üst benini hep zirvede ve vazgeçilmez olarak tutmak olur. Sevgisini uç boyutlarda yaşayan kendisi sevse dahi en çok sevilenin yine kendisi olması arzusunu bünyesinde barındıran kişi duygusal gerçekliklerinin önüne hep kendisinin ön planda olması arzusunu koyar.

“ ‘Seviyorum! Seviyorum!’ diye haykırsam! Beni dinlese de üzgün üzgün ağlasa! Benim için ağlayacağını hayal ettikçe ne tuhaf bir tat duyuyorum.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 38-39)

Sadist, narsist ve histerikli kişilik yapısına sahip olan birey her ne kadar kendisi duygusal reaksiyonlar yaşasa da karşısındakinin bu reaksiyonları kendi lehine coşkun ve tutkulu olarak yaşamasını arzular. Seven sevse dahi en çok seven tarafın kendisini arzulayacak olan karşı taraf olmasını ister. Bunun içinde sevgide sadece romantizm ve masumane duyguları değil bazen de sadist ve tehlikeli tutkulu hisleri tercih eder.

Aşk ve tutku bünyesinde günah ve sevap zıtlığını barındırır. Sevginin helalinin önüne geçen arzunun günahı kişiyi aşk gibi güzel bir duygunun çatısı altında dahi yanlışa sürükleyebilir.

“Nevhiz, yanı başında koltuğunda, onun beynini fırtınalarla tarumar eden bu hissiyattan haberdarmış da onu daha ziyade tahrik etmekten zevk duyuyormuş, lâhutî nağmelerle salonda temevvüc eden Şuman’ın neşidesiyle aşı oluyormuş gibi vücudunu dalgalandırıyor, siyah şehvet halkalarıyla muhat gözlerinin süzgün, baygın

nazarlarıyla onu sanki vahşî bir günaha davet ediyordu.” (Rauf, KY, 2002: 64)

Freud’a göre hayvani ve vahşî yanımızı temsil eden cinsellik kişinin yanlış ve istenmeyene yönelmesine neden olabilecek en olası yoldur. Bedensel ve ruhani arzularını doyurup tatmin etmek isteyen kişiler içinde bulunulan toplumsal, çevresel ve aile içi değerler sınırlarını tamamen yok sayabilecek bir cesaretle adımlarını atarlar. Bunun en kült örneklerinden biri sayılan yenge Bihter ile yeğen Behlül’ün tamamen aile içi değer yargılarından uzak yasak aşkıdır. Annesinin anıldığı gibi anılmak istemeyen Bihter kendisini öz evladı gibi yetiştiren amcasına ihaneti ile gündeme gelen Behlül arzuların yabanıl yanlarının pençesine düşen en belirgin örneklerdendir.

Aşkın pençesine düşen kişi karşısındakinin her türlü yaptırım ve yönlendirmelerinin istemli ya da istemsiz şekilde peşinden gitme mecburiyetinden kendini alıkoyamaz.

“Bir kızın gülümsemesine yeniliyorsun, mutluluğu yalnız ondan oluşmuş sanıyorsun. Şimdi seni, şu aşk sarhoşluğu içinde görüyorum, bir de o sarhoşluğun ayıklığını düşünüyorum; ne büyük bir başkalık... Şimdi Saniha’nın bir bakışında bin mutluluk dünyası görüyorsun, bir gülümsemesinde bin umut buluyorsun... Nihayet her yenilgi kalbinde bir yara bırakacak, sonunda bir gün gelecek ki; artık aldığı yaralara dayanamayıp da son çabalama ateşini umutsuzluk yaşlarına dönüştüren bir kahraman gibi yıkılacaksın.” (Uşaklıgil, FŞ, 2017: 112)

Sabahattin Ali’nin de söylediği gibi insanlar karşısındakileri severken deli gibi değil de gayet akli başında bir şekilde sevdikleri taktirde ancak kendilerini manipülasyonun kurbanı olmaktan alıkoyabilirler. Aksi halde aklının iplerini ve dizginlerini sevdasına gönül verdiği kişinin ellerine bırakan birey kurban rolünden başka bir görev üstlenemez. Çünkü benliğinden ve kendisinden bile vazgeçecek kadar çok sevdiğini karşısındakine hissettiren kişi artık karşısındakinin her türlü isteğini yapma

noktasına gelir ve bu da onun belirli bir süre sonra kendisi olması durumdan çıkmasına ve başkalaşmasına neden olur.

Kendisine âşık olduğunu hisseden manipülatör ses tonlamasından kokusuna bakışındaki ahudan bedensel hareketlerindeki işvesine kadar karşısındakini yönlendirme amacı ile hareket eder.

“...gözleri baygın bir parıltı ile alevleniyor, kenarında dalgalanan şuh ve müphem gamzelerle ağzında öyle zengin bir tebessüm hattı gölgeleniyordu ki, Samim’i buseden daha leziz, buseden daha kuvvetli bir rehavetle sarhoş ediyordu. Gerdanı simin harelerle ipekleniyor, memeleri Samim’i çıldırtan bir galeyanla telâtüm ediyordu. ... Söz söylerken, ellerinin, parmaklarının öyle hareketleri oluyordu ki başka kadınların gözlerinde, dudaklarında o kadar manalı cilveler olamazdı. Sözlerini derin işvelerle ihata eden sesi ile mevcudiyetini sıcak nazarlarla canlandıran gözleri şuh deraguşlarla birbiriyle yekmeal oluyordu. Bilhassa bazı kelimeleri söylerken, tekellüm ve tasavvut cilveleri Samim’in ruhunu en nefis bir beste gibi üstadane bir hulûl ile zapt ediyordu.” (Rauf, KY, 2002: 180)

Dişil gücünün ve fiziki özelliklerindeki üstünlüğün farkında olan kadın karakterler roman içinde karşı tarafı baştan çıkarmak ve isteklerini yaptırabilmek adına kadın yanlarını/yönlerini sergilemekten kaçınmaz. Çünkü erkeklerin özellikle tuzağa düştüğü bu nokta kadınların istek ve arzularını gerçekleştirebilmelerinde en etkili silahlarıdır.

“...üstündeki blûzun göğsünde, memelerinin hizasına denk gelen ciheti o kadar dikkat ve tahrik edici kıvrımlara sahip, o kadar güzel çiçeksi bir resim çiziyordu ki; yürürken, büyük iki krizantem şekliyle göğsünü sarıp sarmalamış olan iki inci meme o kadar akılları baştan çıkarırcasına deviniyordu ki, bir anda bu taze, dipdiri zambak vücudun akılları baştan alıcı sarhoşluğuyla susamış, bu gonca dudakların davetkâr renk ve buhuruyla divane, bütün varlığını, bu

dipdiri ve ihtirasla dolu bedeninin hâkimi olmak fırtınalarının şimşek ve gök gürüldeyişlerine tutulmuş” (Rauf, BZH, 2015: 14)

olan kişi ihtirasının ve arzularının davetkarlığına çoktan kendisini kaptırmış olur. Ancak istediklerini elde eden ve artık kendisinden faydalanmak suretli bir amaç göremeyen kişi kendisini geri çekerek bazen kurbanına kendisi ile alay ettiğini bazen de hevesinin bittiğini söyler. İlk başta karşısındakinin vazgeçilmez olduğu sahtekârlığına onu inandırır ancak sonrasında bu hamlenin tamamen bilinçli yapıldığını belirtir veya hiç kimsenin vazgeçilmez olduğunu anladığını ifade eder. Bu yıkıma uğrayan kurban ise artık kaybettiklerinin ve vazgeçtiklerinin pişmanlığı ile baş başa kalarak yoluna devam etmek zorunda kalır.

“Bir kadın ki, seni rabt ve bend için günlerce türlü hokkabazlıkla, türlü işvelerle çalışmış, zevk duyduğu müddetçe seni kendine esir etmek için her türlü müsaadede bulunmuş, artık şimdi bir zevk duymamaya başladığı için bugün senin kahır ve elemine lakayt, şimdi başka zevklere, başka aşklara müteveccih, kendisini kurtarmak istiyor.” (Rauf, BAT, 2010: 60)

Dış görünüşün gücü kullanılarak yapılan manipülasyonlarda karşı tarafı etkilemek ve cezbetmek için gerekli ve vazgeçilmez unsurlar birleşenlerin kusursuzluğu, uyumu ve ahengi, ön hazırlığı ve sergilenme aşamasıdır. Bunların kusursuzluğu etkin bir cezbetme çabasının sağlam temellerini oluşturur.

“Sermed’de güzel giyinmemin sanatı değil, dehâsı vardı. Bir düğün, bir ziyafet, bir kabul, her ne vesile ile olursa olsun, odasında bir müddet gaybûttan sonra meydana çıktığı zaman bütün nazarları hayran bırakırdı. O zaman her şeyde, saçlarının bir kıvrımında, yakasının bir hattında, omuzlarının bir dalgasında, her şeyde nâdir, nefis, hiçten bir zerâfet görülürdü. Kimi zaman, bunlar pek fark edilmeden geçerdi; ama sonra bütün bu zarifliklerin bütün şiirlerini

okuma inceliğine sahip olanlar rast gelirdi; o zaman tebrikler, övgüler dolu sözler yağırdı.” (Rauf, FG, 2012: 39)

Bu şekilde dikkatleri ve ilgiyi kendisine çekebilme gücüne erişen manipülatör kendisine ulaşılmasına izin vermesi karşılığında etrafındakilere istediğini yaptırabilme ve onları yönlendirebilme gücüne sahip olur. Yıldızı en çok parlamayın yanında yer almak istenmesi arzusu belki yıldız tozlarından kendi üstlerine de bulaşarak az da olsa yüce bir ben/e ulaşabilme isteğinin aciz beklentisidir. Kendisini tam ve etkin manada gerçekleştirememiş olan birey lamba etrafında biriken sineklerden farksızdır. Çünkü onların unuttuğu en önemli şey lamba söndüğünde kendilerinin de görünmez birer varlık olacaklarıdır.

Masumane gibi görünen ya da şeytani yöntemlerle karşısındaki etkileme ve onu ikna etme çabasına bürünen manipülatör küçük bir kıvılcımla dahi harekete geçebilecek olan kurbanlarını çevresine çekme gayreti verir. Onun asıl arzusu uyarıcıyı gönderdiği anda kurbanını tesiri altına almaktır.

“...biraz kalınca ve gayet tatlı kırmızı dudaklar en küçük bir telmih ile birden pespembe oluveren şeffaf çehrenin, yavru masumiyetiyle parlayan canlı gözlerin yanında o kadar şuh, o kadar fitneengiz tebessümlerle ateşleniyordu ki insan saffetle şeytanetin bu bariz zıddiyeti arasında mütehayyir kalıyor, harap oluyordu.”
(Rauf, KY, 2002: 9-10)

Kişi yapmamakla yapmak, doğru ile yanlış gibi zıtlıklar ve araflarda bırakan ve onu bu çelişkiye sürükleyen tavırlar manipülatörün arzuları gerçekleştirme hırsının şiddetine göre karşı tarafı etkisi altına alır ve yönlendirir.

Eski dönem uzun hikâyeleri, masallar ve destanlarda da görülen fitne kadın, ya da tuzığa düşüren kadın rolleri olağanüstülüklerden sıyrılarak Servet-i Fünun dönem romanlarının içinde de kendisini gösterir. Artık kendisine muhtaç ettiği erkeğine istediğini yaptırabilme gücüne erişen kadın, yeri geldiğinde daha büyük ve tehlikeli işler için de bu başarısını kullanabilir. *“Anlıyorsunuz ya, sizi sevmeye âdeta mahkûmum”* sözünü karşısındakine söyletebilir. (Rauf, KH, 2010: 311) Gerek devlet yönetiminde

gerek dini ve manevi değer ve gizlilik arz eden bilgilerin ifşa edilmesinde bunları manipölatör kişi kullanır. Karşılıklı taraflardan biri algı operasyonunu istediği yönde tamamladığında bu onun zaferi diğer tarafın ise felaketi ve tükenmişliği olarak neticelenir. Kuralları önceden belirlenen bu hileli oyunun tek bir kazananı tek bir mutlu tarafı bulunur.

“Senin saadetinin yanında bir hayatın melal içinde, nekbet içinde geçtiğini sana göstermek istedim. Oh... Hüsam! Senin saadetin benim için ne müthiş bir felaket oldu, bunu asla takdir edemeyeceksin.” (Uşaklıgil, BÖD, 2009: 24)

Manipölatör başkasının hüznü, acısı ve eksikliklerinden kendisini besleyerek yine kendine kaos beslentili bir saadet inşa eder. O saadetin alt yapısını kırık kalpler, hüznün, gözyaşı, yönlendirmeler ve daha pek çok kandırmalar oluşturur. Her zaman iknasında başarılı olamayan manipölatör aksi ve beklenmedik bir sonuçla karşılaştığında yerle yeksan olmuş bir psikoloji yerine sağlam irade ile yeniden doğuşlarla karşı karşıya geldiğinde yine de kendi üst benliğini alçaltmamak adına karşısındakinin yeniden kendisini toparlamış olmasına sevinir gibi görünür ve bunu istemli olarak yapmadığını ifade ederek yine bu duruma düşmüş olmasından karşısındakini suçlar.

“Seni böyle görmek beni kederlendirmede, tersine üzüntüne vurulduktan sonra neşenden çok büyük haz duydum. Senin bende uyandırdığın etkilerin aynını ben de sende uyandırıyordum.” (Uşaklıgil, BÖD, 2009: 31)

İçten içe öfke duyan manipölatör yenilmiş olduğunu kabullenmemek ve yara aldığını karşısındakine belli etmemek adına güçlü görünmeye ve tavırlarını bilinçli şekilde icra ettirdiğini karşı tarafa benimsetmeye çalışır.

Dönem romanlarının kurgusal yapısına bakıldığında daha çok karakterlerin manipüle edildiği hassas noktalar: incelikli duygusal şiddet, mecbur ve mahrum bırakma, borçlu hissettirmedir. Kendisini karşısındakinin isteklerini yapmak zorunda gören gerek bir minnet borcu gerek yaşamını devam ettirebilmek için tek çare gören kurban,

manipülâtörün kendisini istediği yöne çekmesine gönüllü ya da gönülsüz olarak izin verir. Kendisine mecbur bırakan manipülâtör de adeta bir kukla misali kurbanını istediği şekilde hareket ettirir.

“Mihriban’a mukavemet (direnmekten), arzularına tebaiyetten imtina edebilmek için kalbimde kâfi bir kuvvet bulamıyordum. Ben onun elinde bir baziçe hükmünde idim.” (Uşaklıgil, S, 2016: 46)

Kendisini borçlu hisseden birey duygusal celladının isteklerini gerçekleştirirken bu memnuniyetsiz duruma maruz kaldığı için her defasında bir mutsuzluk hisseder.

Bir hayatın temellerinin ilk atıldığı yer olan aile kurumunda anne ve babanın koruyucu ve kollayıcı gücü taraflardan birinin veya her ikisinin de vefatı sonucunda ortadan kalkarsa aile içinde bulunan diğer bireyler kendi nüfuzuna geçirdiği üyeleri kendi istek ve çıkarları doğrultusunda kullanma hakkını kendilerinde daha fazla bulurlar. Bu da savunmasızlığından yararlanılan bireyin manipülesini kaçınılmaz kılar.

“Validem vefat ettiği zaman artık evde bulundukça her fırsatta beni haşlayan ve geceleri ekseriya sokaklarda, başka kadınların yanında geçirerek beni yarı aç, yarı tok sürükleyen bir koca oldu. Beş sene, beş uzun felâket, mihnet senesi böyle geçti. Ben, genç kalbimin bütün emellerini artık gömmüş, gözümlü dünyaya kapamış, âdeta bir rahibe hayatı sürüyordum. Sefalet, mahrumiyet, yalnızlık beni soldurmuş, zayıflatmış, harap etmişti.” (Rauf, SY, 1927: 482)

Bazen fiziki yeterliliği tam olarak koruyucu bir etkiye sahip olmasa da varlığı ve gölgesi ile dahi evlatlarını koruyucu kollayıcı bir role sahip olan ebeveynlerinin birinin ya da her ikisinin de yokluğu onların güçsüz kalmasına etrafındakilerce aşağılanıp manipüle edilmesine neden olur. Bu yoksunluktan faydalanmaktan kaçınmayan manipülâtör bunu bazen zevk bazen düşük ego tatmini bazen dayatma bazen psikolojik şiddet şeklinde sergiler.

Aşk sevgi sadakat gibi bazı duygularla kişiyi kendisine bağlamaya çalışan ve bunları sadece bir aracı faktör olarak kullanan manipülâtör ağına düşürdüğü hedefine

yaklaşırken bunların haz veren yönlerini ortadan kaldırarak ıstırap veren yönlerini karşı tarafa benimsetme yoluyla aktarmaya çalışır.

“Aşk nedir, nedir bu, bu nasıl şeydir? ... Yüz binlerce emsali, ihtimal daha parlak, daha nazlı daha perestişe şayan numunesi mevcut olan tek bir mahlûk, sizi nasıl kendine çözülemez zincirlerle bağlıyor ve kendinizi niçin, nasıl kurtarıp silkinemiyor, silkinip kurtaramıyorsunuz? Bu ele geçmez, anlaşılmaz, hal olunamaz sihr ü sır neden ibarettir?” (Rauf, b, 2012: 83)

Aşkın pençesine takılan ve bunu gerçek bir duygu olarak hissedenden birey aldandığının farkına vardığında artık sahtelik ve hakikatin ne olduğunu ayırt edebilecek yetisini kaybetmiş olur. Çünkü kendisine aktarılan ve kendisinin hissetmesinin sağlandığı aşk ile karşında sadece bir aldatmanın maskesi olan aşk arasında duygusal ve canilik noktasında keskin bir yapı mevcuttur. Gözleri bağlayan, mantıklı düşünme yetisini elinden alan, büyüüne kapıldığında adeta aklın ve kalbin rotasını kendisine çekmeye başlayan aşk, bir manipülatörün elinde duygusal bir his yerine adeta bir cinayet aracına dönüşür. Safveti Ziya’nın da Salon Köşelerinde adlı eserinde belirttiği gibi kişiyi soğuk bir kış gecesinde dahi kalbinin hissi yönlendirmesi ile tahrik ve arzu gücünü kullanarak kişiye istediğini yaptırabilme gücüne eriştiren aşk tamamen aklın dizginlerinin kalbin eline geçtiğinin göstergesidir denebilir. (Ziya, 2015)

Hastalık, ajitasyon ve duygu sömürüsü yolları ile gerçekleştirilen manipülasyonlarda tek çarenin karşı taraf olduğu algısı empoze edilmeye çalışılır. Buradaki hastalıklar bazen gerçeklik arz etmese de bazı zamanlar gerçek bir temel üzerine dayanır. Manipülatör son zamanlarını istek ve arzuları doğrultusunda yaşamak istediğinden kendisine yakın olmasını istediği kişileri hastalığını kullanarak yakınına çeker. Bu da son zamanlarını yaşayan bir bireyin son arzusu olarak eserlerdeki vaka örgülerinde aktarılır. Aşk-ı Memnu romanındaki Beşir, imkansız aşkın tek tesellisi olarak gördüğü kısa zaman dilimlerini sevdiği kişi olan Nihal’in yanında geçirmek istemesi buna örnektir. Kendi yanına çekmeye çalıştığı Nihal’i merhametine ve ilgisine sığınarak cezbetme yolunu seçer. Kişi derdine derman olarak seçtiği bireyi hastalığının devası kendisindeymiş algısı ile etkilemeye çalışır.

“Muhtelif hastalıklara dair ondan şifa çaresi soran bu adamcıkların haberi yoktu ki asıl orada bulan, hastalığın müthiş bir buhranını teskine vesile bulmuş olan o, kendisiydi.” (Uşaklıgil, KH, 2016: 190)

Kendini acındırmanın ve karşısındakini kendi yanına çekmenin psikolojisi olan manipülasyonda tek çare yöntemi tekniği kullanılarak karşı tarafa bu fikri benimsetme çabası mevcuttur.

3.2 Manipülasyon ve Tekniklerinin Etkisi ve İçeriği

Servet-i Fünun dönem romanlarında kahramanlar kurgusal yapıya dahil olmanın ve *“birey olmanın gereklerini; mekanı içselleştirme, kimlik/kişilik sahibi olma, düş-gerçek bağdaşımını algılama, sosyalleşme/iletişim kurma, ait olma, dilsel varlığını bulma, burada’lığını kurma, güven duyma, yaşamdan vazgeçmeyerek anlamlı sorgulamalarla şekillendirme yönelimiyle”* (Deveci, 2012: 409)” oluşturur. Bu algı, idrak ve kurgusal yapıya dahil olma sürecinde kahramanlar çeşitli yollardan geçerek kendi serüveninin tiplemesini oluşturur. Kişilik özelliği ve iradesinin mukavemet gücü kahramanın gidişatını belirlemede önemli bir rol üstlenir. Bunun için roman kahramanları kendilerinin farkına varılmasını sağlamak ve dikkat çekmek için konuşma ve ifade tekniklerinden yararlanır. Kendini kabul ettirebilen ve dinletebilen bir kahramanın en etkili gücü kullandığı dil ve o dilin inceliklerini aktarma biçimleridir. Tamamen bir psikolojik algı yaratma yöntemi olan dilin kullanılış şekli ve biçimi karşıdaki kişiyi cezbetmede başat role sahiptir. Karşısında bulunanları beden dili ve konuşmaları ile etkilemeyi başarabilen manipülatör olay kurgusunun yönünü değiştirebilecek güce sahip olduğundan ve kurgunun içinde kendisini gerçekleştirip bir dönüşüm yaşadığından genellikle başkişi rolü ile okuyucunun karşısına çıkar. Çünkü rakiplerini egale edebilecek ve başrolü kapacak olan kahraman odak noktası olmayı başarabilen bir kişilik yapısına sahiptir. Gücünün farkına varan ve bu gücü kullanabilecek yetiyi kendisinde gören manipülatör artık karşısındakileri etkilemek ve yönlendirmekten çekinmez. Bu süreçte kendisini iyi tanıyan yenmeyi de yenilmeyi de kabul edebilen ama sonuç ne olursa olsun pes etmemeyi bilen manipülatör istediği hedef kitleyi etkileyebilecek güce sahip olur. Olay kurgusu içinde kurguya yön verecek olan manipülatör kendi gerçeklerinin

doğruluğuna herkesi inandırma ve onları ikna etme çabası içine girer. Bunu yapabilecek güce sahip olan roman kahramanı sönük bir kimliğe sahip olmayan sıradanlaşmış davranış kalıplarını ve ikna yöntemlerini kullanmayıp onlardan uzak duran tipler olarak karşımıza çıkar. Ancak her ne kadar kendi kurgusunu oluşturmak istese de karşısında olan kart karakterler ya da diğer rolleri üstlenen karakterler onun bu oyununu önceden sezip buna engel olma teşebbüsünde bulunabilir veya oyun içinde yeni bir oyun kurgulayarak aynaların karşılıklı birbirine tutulduğu an misali sonsuz bir döngüde kaybolup gitmenin önünü açabilirler. Bu nedenle olay kahramanı başına gelebilecek kendisi açısından her türlü olumsuz etkileri yok edebilecek sağlam bir iradeye sahip olmalıdır. Birey kendi doğrularını karşı tarafa benimsetirken tek taraflı bir haklılıktan sıyrılarak onlara da bir haklılık verir gibi görünüp “ *biz onlara izin verdiğimiz sürece haklıdırlar*” (Kırschner, 2020: 33) felsefesini uygulamaya çalışır.

Manipülatif bir kurgu yapısını kendi etrafında şekillendirmeye çalışan roman kahramanı karşı tarafı etkileme ve cezbetmede bazı ikna yöntemlerine başvurur. Bunlardan bazıları olan “*‘üstün bilgi’ ile ‘dikkati üzerine çekme’*, *‘bilinçli olarak iltifat etme’* ve *‘kendinden beklenilenin tam tersini yapma’*” (Kırschner, 2020: 58) karşıdaki kişide hayret, merak, güven duygusu ve algısı oluşturacağından en sık başvurularlardandır. Bu teknik ve yöntemlere başvuran manipülatör aslında karşısında etkilemek istediği kişilerin verdiği uyarıcıya karşılık ne türden tepkiler vereceğini önceden tahmin edebilme gücüne sahiptir. Çünkü iyi bir manipülasyonda önemli olanın rakibini iyi bir şekilde tanımak olduğunu bilen kahraman kurguların sıralanış ve dizilişini karşısındakinin tepkilerine göre şekillendirir. Kurbanlarının duygu ve hislerini nasıl yöneteceğini bilme gücü ya da benzer durumlara karşı benzer tepkileri verebileceklerine karşı bir ön tahmin kahramanın işini kolaylaştırır. Ya da korku faktörü veya baskı gücü ile iradenin zoraki ele geçirilerek kurgunun akışını değiştirebilme yetisine sahip olmak da yine dikkatleri üzerine çekmeyi amaçlayan roman kahramanından beklenen tepkilerdir. Derinlemesine etki bırakan teknikleri uygun zaman ve koşullarda yürürlüğe koyan manipülatif tipler roman yapısını ve akışını kendi elinde tuttuğu dizginlerle yönetir.

Baş kahraman “*özel olarak sahneye koyduğu*” (Couderc, 2020: 45) kişiliğini sergilerken bu rolünü daha önce kurguladığı bir sisteme göre yürütür. Yansıtmak istediği ve karşısındakinin anlamasını istediği şekle göre rolünü sergileyen baş kahraman sahte tavırlar, duygudan uzak tamamen samimiyetsiz ve tatminsiz edalarla karşı tarafı kendine

çekmeyi bu şekilde yüce beninin açlığını manipülasyon perdesi ardından doyurmayı hedefler. Düzenli bir duygu durumundan uzak tamamen olayların gidişat ve alışına göre şekillenen inişli çıkışlı içinde gelgitleri barındıran tavırlarla karşısındaki diğer kişilik tiplerini kendi çevresine toplamaya çalışır. Dikkat çekmeyi ve fark edilme arzusunu bünyesinde taşıyan roman kahramanı gerek karşı tarafın zaaflarını gerekse de kendi ön plana çıkışını kullanır. Kendi varlığına karşılık nihilist değerleri felsefesi ile başkalarının varoluşunu kendi yüce ve üst benlik değerine dayandıran roman kahramanı kurgunun kendi etrafında dönebilmesi için karşı tarafın risk altına girmesine ya da tamamen yok olup gitmesine göz yumar. Narsist bir roman kahramanı her defasında kendi masumiyetine inandırma ve suçlunun daima karşı taraf olduğunu ispat etme çabasına girer. Olayların böyle olmasını istemediğini ama kendisinin bu furyaya zoraki çekildiğini vurgulama amacı güder. Aşk-ı Memnu romanında Behlül'ün aslında amcasına olan ihanetten uzak durmak istemesi ancak aşkın ve aşkın ardındaki şeytani gücün kendisini zoraki buna çektiğini iddia etmesi ve aslında kendisinin istemeden bu yola girdiğini belirtmesi söylenen kurguya delil niteliğindedir. Diğer roman kahramanlarında da karşı tarafı vasıfsız, zalim, bencil... olarak nitelendiren ve her defasında kanmanın ve kandırmanın psikolojisine kendilerinin de kapıldığını bu şekilde manipüle edildiklerini savunan kahramanlar bir kaçış ve üstünden suç atabilme belki de günah çıkarabilme dayanağı olarak karşı tarafı suçlar. Bir sorun olduğu zaman bunun sorumluluğunu üstlenmeyerek 'zaten böyle olacağını daha önce de belirtmiştim' diyerek hatayı karşı tarafa yükleme girişiminde bulunur. Çünkü narsist kişiliğe sahip olan manipülatör her defasında övgü ile kutsanmış çevresi tarafından zoraki de olsa benimsenmiş kabul edilmiştir. Narsist manipülatif roman kahramanında "*kendini sevme yokluğu onu ilişkiyi üst belirlemeye ve ötekini idealleştirmeye*" (Couderc, 2020: 155) yönelik olan ve kurbanını kendine mahrum ve mecbur bırakmayı amaçlayan bir tavır niteliği taşır. Çünkü onun tehditvari ve cüretkâr tavırları karşısında zayıf bir gücü olan kurbanın çok fazla seçeneği yoktur.

Dönem romanları içindeki kurgusal "*çarpıtılmış gerçeklik, gerçeğin yerini*" (Gültekin, 2020: 180) olarak okura aktarılır. Buradaki çarpıtılmış gerçeklik kurgusu kurmaca bir söylem ya da olay örgüsünün sır perdesi olarak okurun karşısına çıkar. Derinlemesine bir analiz ile ancak ortaya çıkabilecek olan bu perde ardındaki manipülatif kurguya algı operasyonu görevini üstlenen kahraman farkına varılmasını istemez. Bilir ki

farkına varıldığı andan itibaren kendi düzmece ve kurmacası ortaya çıkacak ve artık idealize kişi olmak yerine toplumdan soyutlanmış bir kişi olarak anılacaktır. Fikrini ve bununla ilgili olarak zikrini aleni bir şekilde sergilemekten kaçınan manipülatör kendi ideallerini gerçekleştirmek için her türlü ispat ve kanıtlardan uzak olan bilgileri kurbanlarına gerçek bilgi olarak empoze eder ve bu hayali kurmaca gerçeklik etrafında onları peşinden sürükler.

Kandırma temelli bir vaka örgüsünde yararlanılan durumlar:

“1. İnsanoğlunun Kanmaya Olan Yatkınlığı

2. Unutkanlık

3. Şeytani Unsurlar

4. Arzu ve Korkuların Gerçeği Görmemizi Engellemesi

5. Düşmanın Düşman Olduğunu Unutmak

6. Bulunulan Koşullar İçinde Şekillenen Yalanlar

7. Eleştirel Soru Sormadaki Uzaklık

8. Kanmaya Sebep Olan Eylemi Rasyonalize Ederek Nefsi Temize Çıkarmak”

(Gültekin, 2020: 258)

İnsanoğlu kendisine gösterilen yakınlık veya kişinin kendisini ona açıyormuş algısı ile yaklaşımı her defasında kendisinin de karşısındaki kişiye bir çözülme eğilimi ile sonuçlanır. İnsan konuşarak sorunlarını ve sıkıntılarını halletmeye çalışan bir *“eşref-i mahlukat”* (İsrâ Suresi 70. Ayet) olmasından ötürü konuşmaya ve anlatmaya meyilli/muhtaç bir canlı türüdür. Konuştukça karşısındakine acıyan yönlerini gösterdiğinden kandırılmanın zeminini ilk başta kendi hazırlar. Yine konuştukça etkilenen ve algı yönetimi yapılan insanlar belirli bir zaman geçtikten sonra kendisine yapılan kötülükleri ve yönlendirmeleri unuttur ve yeni/etkili bir konuşma ile tekrar tekrar unutkanlıklardan faydalanılarak manipüle edilir. Kendi çevresindekileri aynı yolla farklı zamanlarda manipüle eder. Çünkü zaman kavramını ve unut(tur)ma avantajını kullanarak kendi yaptıklarını hafızalardan silip yine kendini daha iyi göstererek bu defa da farklı bir yolla manipüle eder. Unutma gafletine düşen kurbanların kaçınılmaz sonu her defasında kendilerinin tekrar tekrar kandırılma durumları ile karşı karşıya kalmalarıdır. Olay örgüsünde de genellikle aldanan kahramanlar etrafında olup biten hakikatleri göremeyecek kadar başka konularla ilgili olmalarındandır. Bu bazen karşısındakine aşırı güven ve kendini tam teslim etme ile ortaya çıkarken bazen de odaklarının tamamen

ortam dışına kaymalarıyla kendini gösterir. Algı operasyonları yürütülürken genellikle kurbanların objektif bir şekilde düşünmelerini engelleyecek biçimde bazen zevk ve gece hayatları ile süslemeler bazen gerçeği unutturacak sarhoşluklar ya da dikkati başka yöne çekecek alternatifler kullanılır. Sonunda kurbanlarını gerçeği algılayamayacak kıvama getiren manipölatörler artık istekleri doğrultusunda yönlendirme yapabilme başarısına erişirler. Her ne kadar kandırıldığının farkına varma olgunluğuna erişebilen bir kurban sonradan ortaya çıksa da bunu kandırılmış olduğunu kendisine ve çevresine ifade edebilecek cesaret ve gücü kendisinde bulamaz. Psikolojik bir çatışma türü olan kaçınma kaçınma durumu içine sıkışıp kalır. Kandıran ve kandırılan kişinin ortak olarak kullandığı veya yanılgıya düştüğü bir diğer durum olan duygusal yönüyle hareket etme çabası kandıran için duyguların kullanılması ve sömürülmesi kandırılan için ise rasyonel değil duygusal olarak hareket etme ile açıklanabilir. Duygusal yönde hareket etmek isteyenlerin ortak noktası yine arzularının peşinden gitme ve kontrolün merkezini onun ellerine bırakmadır. Duygusal hareket edip düşünmeden davranma davrandıktan sonra düşünmeye mahkum etmeyi doğurur. Bu nedenle bir manipölasyona maruz kalmamak adına akıl ve duygu dengesi kefelere eşit dağıtılmalıdır. Yine kendi fikirleri olmayan başkalarının ağzı ile konuşup başkalarının beyni ile düşünerek hayatlarını idame ettirme yolunu seçenler manipölatörlerin açık bir hedefi olmaktan kaçınamazlar. Toplumsal çevre içinde bulunan fiziki koşullar daha önceki tecrübelerimiz adeta “*tabula rasa*” (Kırlı, 2013: 101) olarak nitelendirilen boş levha olan zihni dolduran bazı yaşanmışlıklar hareket merkezimizi ve tepki noktamızı belirler niteliktedir. Bu nedenle olay kurgusu eserde verilirken manipölasyonun sadece şahıs üzerinden değil zaman, mekan, anlatıcı üzerinden de aktarılmaya çalışıldığı görülür. Eleştirel düşünceden uzaklık, kişinin tek gerçek olarak kendi doğrularına inanma ve onları dayatma arzusu, kurbanların koşulsuz teslimiyetçiliği olay örgüsünün yapısı ve işleyişini belirler.

Diktatör bir kişilik veya güçler korku psikolojisinin yaratılma arzusu tehditler ve kaybetme endişesi üzerinden de verilmeye çalışılan algı yönetimleri manipölatörün amaç ve arzularına ulaşırken kullandığı araçlardır. Kişiler her ne kadar zihinleri ile düşünseler de duyguları ile hareket eder ve bu doğrultuda tavır sergilerler. Duygusal yargılar, toplumsal dayatmalar, çevresel değer yargılar ve kurallar kişilerin manipüle edileceği açıklar olarak manipölatörler tarafından değerlendirilir. Gerçekler yerine sahtelik ve yalanların kişinin gerçek bakış açısını kör etmesi acı bir gerçek yerine sahte bir mutluluğa

sığınma çabaları reel sancılardansa sahte bir sükûn durumunun cazibesi insanların gerçeklerden uzaklaşarak manipüle edilmesine zemin hazırlar. Romanlardaki kurgular ve manipölasyon temelli durumlarda her defasında bu kaçış-yanılış-aldanış üçgeninin kısır döngüsü etrafında şekillenir.

Vaka örgülerinde de değinilen:

“1. *Namus*

2. *Sadakat*

3. *Cesaret*

4. *Adalet*

5. *İtaat*

6. *Düzen*

7. *Disiplin*

8. *Dürüstlük*

9. *Erkeklik vd.*” (Kırschner, 2020: 118-119)

gibi durumlar manipülenin gerçekleştirilebileceği başlıklar olarak değerlendirilir. Olay örgülerinde işlenen genellikle aşk, vatan ve sevgi üzerine şekillenen kurgular yukarıdaki maddelerden herhangi birinin kahramanlarca dayatılmak istenmesi ya da karşı tarafa aktarılmak istenmesi sonucu manipölasyon kapısının aralanmasına neden olur.

Olay örgüsü içinde yer alan kişiyi itibarsızlaştırma ve fazla ölçüde olumsuz eleştirme manipölator tarafından karşıdaki hedef kitleyi değersizleştirmek için kullanılan etkin bir silahtır. Yine cebren ve hile ile zapt edilmeye çalışılan benlikler, yaşam biçimleri, bedenler ve ruhlar da öncelikle sahte bir biçimde oluşturulmuş bir tuzak niteliği taşıyan zemine yayılarak gerçekleştirilme çabasına girilen durumlardır. Kişi yalnızlaştırılmak ve kendi paradoksal çatışmalarının bulunduğu bir zihne sürgülenmek istendiğinde onu verilen türlü uyarıcılarla zapt edip artık tamamen teslimiyetçi bir duruma getirilmek amaçlanır.

İdeal olana yönelme ve ulaşma arzusu daima gücün ve itibarın yanında olma isteği içe yönelimdense dışın cazibesinin peşinden sürüklenme isteği kendisini sahte güçlü gösteren manipölatorün peşinden sürüklediği kurban tiplerin düştüğü tuzaklardır. Çünkü sadece kol değnekleri ile ayakta kalabilmeyi bilen aksi bir yaşam tarzınsa ben olarak varlığını sürdüremeyen asalak ve bağımlı karakterler yönlendirilmeye en müsait tiplerdir. Manipüle edici bir kurguya bakıldığında taraflardan biri “*güç edinmek isteği*

doğrultusunda davrandığında, ödüllendirmek kendi yarasını dayatmak için diğer tarafı cezalandırmak veya cezalandırır gibi yapmak için karşısındakine nöbetçi perhiz dayatma” (Couderc, 2020: 64-65) arzusuna girmek istemesi bundandır. Çünkü Erving Goffman’a göre “*kişilerarası etkileşim, hatta daha geniş bir perspektif içinde dünya herkesin kendi rolünü oynadığı bir tiyatro sahnesi (Bacanlı, 1997: 9)*” veya herkesin kendi kurgusunu üstlendiği bir edebi metin niteliğini taşır.

“Olay örgüsüne dayalı metinlerden ziyade sembolik dille aktarılan metinlerle bireyin iç dünyasına önem verilen ve roman kişilerinin yaşadıkları varoluşsal bunalımlar, travmalar eksenli karakter çözümleyici metinler” (Korkmaz, vd., 2020: 9) Batı medeniyeti ve Batı edebiyatının yaşam tarzını kendi kurgusuna çekmeye çalışan yeni bir edebi akım türü olan Servet-i Fünun dönemi romanlarında etkisini hissettirir ve bu kurgu üzerinden kişiler kendi varoluşsal çabalarını ispat etmek için türlü psikolojik saldırı ve yönlendirmelere başvururlar. Bunlardan biri olan kanma ve kandırmanın sanatı, algı yönetiminin temeli olan psikolojik manipülasyon roman kahramanlarının adeta isteklerini gerçekleştirebilme çabalarına bir yardımcı elemandır. Özellikle Halit Ziya Uşaklıgil’in roman denemeleri ve romanlarında eserlerinde de bahsedildiği gibi kırılmış hayatlar, memnun etme çabası ile yürütülen aşk ilişkileri, parçalanmış benlik ve psikolojiler ve yine her şeye rağmen bunları kendi yüce benini yüceltmek adına kullanan kahramanlar sıkça görülür. Yine Halit Ziya’nı Aşk-ı Memnu romanında Nihal’in annesiz büyüyen ve bir yanı eksik gelişmiş bunu da babası ile doldurmaya çalışan tavrı her defasında ilgi ve dikkati kendi üstüne çekmek için hastalıklı ve şımarık edası hırpani ve huysuz tepkileri kendini yüceltme adına ve dikkat çekmek uğruna yaptığı manipülasyonlardır. Çünkü o hayatının hiçbir aşamasında yardım almadan kendisini var kılamamış eksikliklerini giderebilmek ve onları kapatabilmek adına her defasında duygu sömürüsü tekniğini kullanarak var olmuş bir karakterdir.

Halit Ziya’nın bir diğer eseri olan Ferdi ve Şürekasında da yine Nihal’e benzer tarzda sadece babasını desteği ile varlığını sürdürebilme gayretinde olan Hacer de gücünü başkalarının varlığı ile alan ve ancak onları birer aracı olarak kullanan bir tiptedir. Paranın ve maddiyatın gücüne o kadar alışmıştır ki sevgiyi dahi parası ile satın alabileceğini başkalarını yanında bununla tutabileceğini düşünür. Ancak gerçeklerin daha sonradan suratına adeta sert bir tokat misali çarpması sonucunda tamamen tökezleyen ve etrafındakileri de buna sürüklemeye çabasına giren Hacer adeta bir sömürücü tiptedir.

Yine paranın arkasına saklanan ve itibarın para ile geleceğine inanan Ferdi Efendi de manipülasyon aracı olarak finansal güç ve bu güçle gelen bağımlılığı kullanır. Hasta ruhlu olan ve zayıf karaktere sahip olan kızını bu şekilde ekonomik yollarla pohpohlayacağını düşünmesi aslında istemeden dahi olsa kızı üzerinde bir algı operasyonu yaptığı gerçeğini gözler önüne serer. İsmail Tayfur'un annesi olan Nesime Hanımın da paranın gücü felsefesinden yola çıkarak oğlunu Hacer ile evlenmeye ikna etme çabaları kişiyi korkutma, mahrum bırakma, borçlu hissettirme, beyin yıkama, planlı yönlendirme, tek çare yöntemi gibi türlerle manipüle etme girişiminden başkası değildir. Adeta yücelten ve yerin dibine sokan manipülasyon aracı olan para yine Melekzat üzerinde de etkili bir rol üstlenir. Çünkü Hacer'in Melekzat'ı bir kuklaya çevirdiği ister sever ister döver tavrı sergileme özgürlüğünü elinde bulundurmasını sağladığı para kişilik özelliklerini sergileyen bir mihenk taşı olarak okuyucunun olay kurgusu içinde karşısına çıkar.

Mehmet Rauf'un, Genç Kız Kalbinde Amca Beyin her defasında kendisini çağdaş göstermek adına giyim kuşamını dış sosyal ortam ve ev içindeki uçurumsal farklarla ortaya koyması da çevresindekileri kendi yanına çekme ve onları manipüle etme yolundaki araçlardanır denebilir.

Eylül romanında Süreyya'nın yalı sevdası yüzünden sadece ben merkezli tavırlar takınması ve hayali uğruna diğer şeyler için herhangi bir çaba ve gayret göstermemesi hayaline giden yolda yanındakiler mahrum bırakma yollu manipüle etmesi yüce beninden başka bir şey düşünmediğinin göstergesidir. Yine yüce benine zarar gelmesinden çekinerek alevler içinde kalan Suat'ın yanına gitmeye tereddüt etmesi aslında başlarda onu yaşamının kaynağı olarak tanımladığı eşini sadece kendi benliği için yüceltip manipüle ettiğinin nedenini açıklar niteliktedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in bir diğer romanı olan Sefile'de de Benjamin Franklin teknikli manipülasyon örneğine rastlanır. Yani *"karşı taraf ile yeni tanışılmış olunmasına rağmen ona hayır diyemeyeceği bir iyilik yaparak kendisinden hoşlanmasa dahi onu kendisine bağlama"* (Çetin, 2020: 25-26) yoluna gidilir. Burada Mihriban Hanım'ın Mazlume'ye bir ev ortamı sağlaması ancak sonrasında bu sıcak ev ortamının sıcaklığının içindeki cehennemden sıcak olduğunu anlaması ve Mazlume'nin Sefile olma yolunda manipüle edilerek evrilmesi bu tekniğin uygulandığını gösterir. Çünkü Mazlume yani yeni dönüşümü ile Sefile aslında bir iyiliğin ve merhametin kurbanı olmuş yanlış ayartma tekniği ile manipüle edilmiş borçlu hissettirme tekniği ile bedenini ve ruhunu

teslim etmiş bir dönüşümün timsalidir. Yanlışın içindeki yanlış ile hayatına devam eden ve bu yanlışla başkasının ve kendisinin bedensel varlığının son bulmasına neden olan bu yaşayış manipülasyonun facialar doğuracağına ve facialarla sonuçlanacağına delalet eder. Yine Mazlume'nin İhsan Bey'in ilgisizliğinden bezerek onu kışkandırmak ve ilgisini üzerinde çekebilmek için her defasında dışarı çıkarak algısının kendine doğru yönelmesini sağlaması da manipülasyon örneğidir.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayal içinde adlı romanında Matmazel Diypulo ve kardeşlerinin zengin biri ile evlenme hayalleri doğrultusunda yaptıkları kandırma ve ikna yöntemlerini kullanırlarken daha rasyonalist ve materyalist açıdan tavırlarını sergilemeleri duygusallıktan uzak durup hedefleri doğrultusunda hareket etmeleri bir satın alma metası olan para uğruna yaptıkları algı operasyonları manipülasyonun yanlış ayartma ve yönlendirme teknikleri arasında yer alır. (Yalçın, 2019)

Ferdâ-yı Garâm'da Macid'in erken yaşlarındaki acı ve yaralardan beslenen kadın nefreti ve öfkesi ileri yaşlarında kadınlara olan yönelimini ve onlara olan davranış biçimini belirler. Bu doğrultuda attığı adımlar ve takındığı tutumlar onu kadınlara zihnindeki kurguya oturarak davranmaya başlamaya iter.

Sonuç olarak roman içinde bulunan olay örgüsü ve olay örgüsünü oluşturan kahramanların kullandığı manipülasyon teknikleri kurgunun işleyişi doğrultusunda şekillenmekte ve bu yönde olay örgüsünün kurulmasını sağlamaktadır.

SONUÇ

Son dönem Osmanlısının gelişen ve değişen dünya düzenine ayak uyduramaması eski güçlü ve hakimiyeti tek elde toplayan yapısının darbe alıp zarar görmesi iç ve dış etkileme ve etkilenmelerle bünyesinde bazı pürüz ve sorunların oluşması yeni bir devlet içerik ve düzenine geçmesini zorunlu kılar. İdari, siyasi, askeri, kültürel ve toplumsal bu değişim ve dönüşümler imparatorluğun sanat ve edebiyat alanına da etki eder. Dönemin olaylarından soyutlanarak sanatlarını icra ettirmeleri pek mümkün olmayan sanatçılar da bu değişim ve dönüşümleri sanat eserlerine aksettirir. Osmanlının kuruluşundan yükselişine yükselişinden duraklama, gerileme ve yıkılışına kadar her dönemde edebi faaliyetlerini icra ettiren sanatçılar zaman zaman değişim ve ilerlemelere ayak uydurmuş zaman zaman da bunları benimsemeyerek bu değişimlere direnmiştir. Direniş ve kabullenişler edebi eserlerin biçim ve içeriğini şekillendirirken Batı toplumlarındaki yeni edebi türleri deneme çabaları da edebi ve kültürel hayata yön verir niteliktedir. Efsanelerin şekillendirdiği destanlar olağanüstü nitelikleri bünyesinde barındırırken artık yeni dünya görüşü ile realizme yaklaşma ve yakınlaşma çabaları yavaş yavaş destan geleneğinden uzaklaşılarak yerini hikâyelere, öykülere, uzun öykülere, küçürek öykülere ve romanlara bırakmaya başlar. Yeni dünya düzeni ile birlikte ufkunu ve algısını geliştirmek yenilemek isteyen birey araştırma keşfetme ve yeni bilgiler edinme arzusu taşır. Çeşitli konu başlıklarını içinde barındıran aşk, tutku, hırs ve entrikasından; dram, macera, polisiye ve tarih içeriklerine kadar şekillenen yazma serüveni devletin içinde bulunduğu durum ve şartlardan etkilenecek şekillenir. Eskiden kopamama veya yeniyi keşfetme arzusu edebi kişiliğe sahip olan sanatçılar tarafından bir çatışma ve fikrini karşı tarafa kabul ettirebilme tutkusuna yerini bırakır. Aynı dönem içinde bulunan sanatçılarda dahi farklı dünya görüşü ve algısı bulunması nedeniyle çatışan fikirlerin türemesi hem edebi yelpazeyi genişletmek de hem de sabote edebilme ihtimalleri nedeni ile ilerleme, yenileşme ve gelişmeyi baltalayabilmektedir.

19. yüzyılda meydana gelen köklü değişimlerin kökenini oluşturan 18. yüzyıl son dönem Osmanlısı ve yapısı edebi hayatın şekillenmesi ve yönlenmesinde etkin rol oynar. Tanzimat Fermanının ilanı ile de kendisini etkili bir biçimde hissettirmeye başlayan yenileşme hareketleri aşamalı bir biçimde dönüşümün temellerini oluşturur. Matbaanın icadı ile kağıdın etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması düşünürlerin ifadelerini artık

özgür ve istedikleri gibi ifade edebilme teşebbüslerine girişmeleri edebi formlara yön verir hale gelir. Kişinin artık kendisinin farkına varması bir üst değer olarak öncelikle kendini görmeye başlaması eserlerin içeriklerinin hangi yönde şekilleneceğinin kaderini belirler hale gelir. Dıştan kopuş dıştan kaçış ile iç'e yöneliş ve iç'e kaçış kişinin kendisinin farkına varmasına bu nedenle de kurgusal olay örgülerinin kendi etraflarında şekillenmesine yol açar. Cemil Meriç'in ifadesi ile yeni dünya düzeninde ortaya çıkan kaosu bir sebebi olarak eşyaların değil insanların kullanılmış olunmaya başlanması beraberinde kandırma, algısal yönetme ve yönlendirme son basamak olarak da manipülasyonu kaçınılmaz kılar. Yeni dünya algısına sahip olan birey artık biz'den sıyrılarak biz'i kendi varlığını yüceltmede bir aracı olarak görmeye başlar. Bu nedenle de etrafındakilere istediklerini yaptırabilme hırsıyla tutum ve algılarını yönetme kendi tutum ve algılarını da bu doğrultuda şekillendirme çabasına girer. Yeni dünya düzenini Batı seyahatleri ve yurt dışında aldıkları eğitimlerle yakinen tanıma şansına erişen sanatçılar bunları Türk toplumunun bağrında büyüyen yetişen ve gelişen eserlere nakletmeye çalışır. Bu çaba sonucunda eserlerin kurgularında, karakter ve zaman yapılarında meydana gelen revizyonlar içeriğin yeni bir biçimde şekillenmesine yol açar. Toplumsal kurumlar ve bu kurumlardaki zorunlu değişimler sanatın ve sanatçının eserlerini şekillendirir niteliğe sahip olur.

Temellerinin ilk atıldığı zaman dilimi olarak Tanzimat'tan söz edilebilecek Servet-i Fünun topluluğu yenilikçi bir bakış açısı ve düşünce temelli davranış sergileyerek cedid hareketini başlatır. Yeni ve yenileşme anlamına gelen cedid hareketi ile birlikte eserlerine şekil veren dönem sanatçıları kaleme aldıkları eserlerinde bazen içinde bulunduğu toplumun bazen yansıttığı bazen de yansıtamadığı kimliğinin gölgesine saklanarak eserlerini sunar. Artık baskılanmayan ve adeta kendisini zorla davet ettiren yenileşme kültürü bu şekilde sanatçının eserlerinde hayat bulur. Servet-i Fünun dönem sanatçıları da kendi öz kültüründe Giritli Aziz Efendinin Muhayyematından Batı tarzında da Fenelon'un Telemak adlı eserinin çevirisinden itibaren şekillenen roman örneklerinde manipülasyon, algı yönetimi ve tutumun şekillenmesi gibi faktörleri eserlerine yansıtır. Son dönem Osmanlısından Kurtuluş Savaşına, savaş sonrasında yeni bir ülke kurulma sürecine tanıklık eden dönem sanatçıları eserlerini kaleme alırken hem ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumdan hem de siyasi durumun şekillendirdiği sosyolojik ve psikolojik etmenlerden etkilenecek yazma serüvenlerini devam ettirir. Modernleşme,

Batılılaşma ve ideal olana erişme sürecinde kişinin evrilişini ve yönelişini kaleme alan sanatçılar yönelme ve yönlendirilmenin temelini oluşturan manipülatif tavırlara bürünürken bazen kendi öz ben'lerini yüceltme amaçlı ego ve süper egolarına başvurur bazen Mata Hari Sendromu misali vatan uğruna kandırarak karşılarındakini istedikleri yöne çeker bazen de karşı tarafı yüceltir gibi yaparak kendilerine koşulsuz teslim olmalarını sağlarlar. Bir geçiş neslinin temsili olan Servet-i Fünun dönemi ve dönemin sanatçıları artık romanda psikolojik tahlil ve analizlere yönelmeye başlar. İlk psikolojik roman örneği olan Mehmet Rauf'un Eylül'ünün bu dönemde yazılmış olması altyapısız bir tesadüfün değil içi doldurulmuş ve bireysele yönelişin temelini oluşturduğu bilinçli bir atılımın timsalidir. Kendinin farkına varmaya başlayan birey sanatçıları etkilediği gibi sanatçının kaleme aldığı roman kahramanlarını da etkiler. Roman karakterleri bu karakterlerin analiz ve tasnifinin yapıldığı olay örgülerinde kişiler ve kişilerin oluşturduğu dünya tutum, algı ve psikolojik yönlendirmeyi kendini hissettirir şekilde bünyesinde barındırır. Geleneksellik ile modernitenin kısılcacında ele alınan romanlar karakterleri aracılığı ile kendisine taraftar bulmak istedikleri veya yaptırmak istediklerini gerçekleştirebilecek olan gücü bu kısılcacın kaosundan yararlanarak yapmaya çalışır. Uzun öykü denemelerinden romana geçişte etkin bir rol oynayan Halit Ziya Uşaklıgil de romanların gerek kadın gerekse de erkek karakterlerinde bir algı yönetimi, kendini hissettirme, manipüle etme havasını karşı tarafa verir. Sanatçılar yaşadıkları çevre, yetiştikleri ve eğitim aldıkları ortam, içinde bulundukları edebi topluluk, etkisinde kaldıkları fikir ve düşünce akımları neticesinde kaleme aldıkları eserlerinde sadece edebi haz ve kaygı ile beslenmeyip psikolojik ve sosyolojik faktörlerden de yararlanmaya başlar.

Anlatma ve anlaşma aracı olan dil ve dilin kullanım şekli psikolojik tahlil ve analizlerde etkileme ve etkilenme güçlerinde edebi çevre açısından etkin olarak kullanılmaya başlar. Anlaşıldığın kadar anlatabilirsin sloganıyla dil ve düşünce gücünün etkisi birleştirilerek hedef grubu (bu bazen bir okur kitlesi bazen de olay örgüsündeki kahramanların kendisine hedef seçtiği kurbanları olabilir) etkileme başat amaç olarak ortaya çıkar. Sözcüklerle dans etme sanatı olan edebiyat, kahramanların belirlediği adımlarla kurgusal örgüyü oluşturur. Dil ile gerçekleştirilen algısal yönlendirmeler tutumların değişimine de zemin hazırlar. Narsist bir ruha sahip olan ve üst ben/ini her zaman yüceltmek ve yücelttiği yerde muhafaza etmek isteyen roman kahramanı roman

kurgusu içinde bulunan diğer kahramanları çıkarları doğrultusunda manipüle etmekten çekinmez. Birden fazla tekniği içinde barındıran bir kandırma sanatı olan manipülasyon dönem romanı içinde kişilerin kendi farkına varmaları, çevresince taraftar toplamaları, toplum içinde bir yer edinme çabaları vatan ve millet muhafazası ile çıkarlarını ön planda tutmaları, arzu ve hislerini haz boyutunda yaşama çabaları gibi pek çok çeşitli nedenle olay örgüsü içinde yerini alır.

Algıların tutuma dönüşme süreçlerini belirleyen fiziksek ve bireysel faktörler eyleme dönüşürken kişinin kendi çıkarlarının süzgecinden geçer. Saygınlık ve kendini kabul ettirebilme ihtiyacı taşıyan her birey önceliğin kendisi olduğunun farkına vardığı andan itibaren çevresindekileri kullanmaktan ve onları yönlendirmekten kaçınmaz. Doğası ve yaradılışı gereği kanmaya ve kandırılmaya yatkın olan insanoğlu karşısındakine koşulsuz güven veya iradesinin zayıf olması nedeni ile manipüle edilmeye açık bir hedef haline gelir. Dönem içi kaleme alınan romanlarda da gerek sanatçının içinde bulunduğu psikolojik durum gerek toplumun o an içinde bulunduğu sosyolojik durum gerekse de olay örgüsünün kuruluş biçimi yönüyle kendi üst benini ego ile destekleyen karakterler veya içten dışa yönelimde ben/in-benliğin farkına varan kahramanlar isteklerini yaptırmak için kendisini gerçekleştirmek için çevresindekileri manipüle etmekten kaçınmazlar. Manipülasyonun gerçekleştirilme süreci dişi ve eril kişilerce çeşitlilik göstermekle birlikte içinde bulunulan duruma göre farklı yöntemlerle yapılır. Bu bazen intikam alma amaçlı bazen karşı tarafın cinsel zayıflıklarını kullanma amaçlı bazen zayıf bir iradeyi yönlendirme amaçlı bazen de sadece kendini ispatlama hazzını yükseltme amaçlı keyfi yönde gerçekleşir. İçinde müphemliği barındıran ve reel düşünme ve iradeye sahip olmayı engellemeyi amaçlayan manipülasyon aynı insanın farklı durum ve kişiler karşısındaki tutumsal değişimleri, algısal operasyon ve algı propagandaları yapmayı bünyesinde barındırır. Her bireyin birbirinden farklı olması durumu göz önünde bulundurarak veya her olay kurgusunun farklı bir duruma dikkat çektiği düşünülerek tasarlanan manipülasyonlar içinde farklı teknikleri barındırır.

Çalışma boyunca son dönem Osmanlısının yeni dünya düzeni karşısındaki mecburi değişimi sonucunda ortaya çıkan yeni fikir ve düşünce akımlarının etkisiyle şekillenen edebi grupların ve bu edebi gruplar içinde fikirlerini beyan etmeye çalışan sanatçıların kaleme aldığı eserlerin değişim ve dönüşüm sürecinden bahsedilir. Servet-i Fünun dönemi ve bu dönem sanatçılarının romanları üzerinde yeni dünya algısı ile

kendisini daha da hissettiren özel benlik ve bu benliği yükseltme ve yüceltmede onu benimsetme kullanılan yardımcı bir öge olan manipölasyon ve bu manipölasyonun alt yapısını oluşturan tutumsal farklılıklar algısal eğilim yönelim ve yönlendirme ile etkili manipüle tekniklerinin roman kurgusuna olan etkisi aktarılmaya çalışılır. Dönem romanları ve bu romanların olay kurguları bağlamında karakter ve o karakterlerin eylem değeri üzerinden manipölasyon konusu incelenir.

KAYNAKÇA

- AKBAY Yunus Emre, (2017); “İdealar Teorisi Bağlamında Platon’da Akıl İlkelerinin Analizi”, C. 33, S. 28, ss. 28133-55, <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/28-sayi-yazi7-12112017.pdf>.
- ANIK Cengiz, (2016); *Siyasal İkna*, Derin Yayınları, İstanbul.
- ARIŞ Emine, (2011); *Halit Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında Karakter ve Tip Oluşumu*, Adıyaman Üniversitesi.
- ARSLAN Fatih, (2019); *Boş Zaman Figürleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ARSLAN Nihayet, (2007); *Türk Romanının Oluşumu*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- BACANLI Hasan, (1997); *Sosyal İlişkilerde Benlik Kendini Ayarlamamanın Psikolojisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BUDAK Ali, (2008); *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- BUDAK Selçuk, (2017); *Psikoloji Sözlüğü*, ed. Ümit Ögmel, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara.
- ÇETİN Meral, (2020); *Etkili Manipülasyon Teknikleri*, Devrim e Kitap, İstanbul.
- ÇIKLA Selçuk, (2004); *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünun Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- COUDERC Pascal, (2020); *İkili İlişkilerde Duygusal Manipülasyon*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEVECİ Mutlu, (2012); *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EROĞLU Feyzullah, (2007); *Davranış Bilimleri*, İstanbul: Beta Basım.
- ERTAYLAN İsmail Hikmet, (2011); *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- FREUD Anna, (2004); *Ben ve Savunma Mekanizmaları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- GÜLTEKİN Mücahit, (2020); *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÜDER Esin, (2019); *Ahmet Hikmet Müftüoğlu: İdeal Kadın’a Yolculuk*, İstanbul Arel Üniversitesi.
- HACKNEY Harold, Sherry CORMIER, (2008); *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri: Psikolojik Yardım Süreci El Kitabı*, Mentis Yayıncılık, Ankara.

- HERAKLEITOS, (2016); *Fragmanlar*, ed. Çev. Arzu Akgün, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- HOBBS Thomas, (2019); *Leviathan*, ed. Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HÜGÜL Hakan, (2011); “Algı Yönetimi ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi”, 1-220.
- İNCEOĞLU Metin, (2000); *Tutum Algı İletişim*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- KAPLAN Mehmet, (2017); *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KARABULUT Bilal vd., (2017); *Algı Yönetimi*, Ala Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- KAVCAR Cahit, 1995, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- KERMAN Zeynep, (2009); *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KIRLI Özlem, (2013); “John Locke ve David Hume’un Epistemolojisi ve Beşeri Olanın İzahı”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 9, S. 20, ss. 99-114.
- KIRSCHNER Josef, (2020); *Manipülasyon Ama Nasıl?*, Arutan Yayınevi, İstanbul.
- KOLCU Ali İhsan, (2010); *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.
- KÖPRÜLÜ Mehmet Fuad, (1986); *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KORKMAZ Ramazan vd., (2007); *Yeni Türk Edebiyatı*, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- KORKMAZ Ramazan vd., (2020); *Servet-i Fünun Dönemi Roman Okumaları*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- MASLOW A H, (1943); “A theory of human motivation.”, *Psychological Review*, C. 50, S. 4, US: American Psychological Association, ss. 370-96, doi:10.1037/h0054346.
- NIYAZI BERKES, (2019); *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- SİLAH Mehmet, (2005); *Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- TEKŞAN Mesut, (1993); *Safveti Ziya’nın Hayatı ve Eserleri*, Gazi Üniversitesi.
- TÜRETGEN İlknur Özalp, Sevim CESUR, (2006); “Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 9, S. 17, ss. 1-17.
- URL-1, y.y., “Kendini Doğrulama ve Olguların Öngörülebilirliği”, [http://www.uludag.edu.tr/benliklab/default/konu/5486#:~:text=Swann \(1992\)](http://www.uludag.edu.tr/benliklab/default/konu/5486#:~:text=Swann (1992))

USAL Alparslan, Zeynep KUŞLUVAN, 1999, *Davranış Bilimleri*, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir.

Araştırmada Yararlanılan Eserler:

MÜFTÜOĞLU Ahmet Hikmet, (2012); *Çağlayanlar*, Yağmur Yayınları, Ankara.

RAUF Mehmet, (1927); *Son Yıldız*, Gündoğdu Matbaası, İstanbul.

———, (2002); *Karanfil ve Yasemin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

———, (2005); *Eylül*, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

———, (2010a); *Bir Aşkın Tarihi*, Artemis Yayınları, İstanbul.

———, (2010b); *Kurtuluş-Halas*, Antik Yayınları, İstanbul.

———, (2012a); *Böğürtlen*, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

———, (2012b); *Ferdâ-yı Garâm*, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

———, (2015); *Bir Zambak Hikayesi*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

———, (2018); *Kâbus*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

———, (2019); *Genç Kız Kalbi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

UŞAKLIGİL Halid Ziya, (2005); *Nemide*, Özgür Yayınları, İstanbul.

———, (2009); *Bir Ölinün Defteri*, Özgür Yayınları, İstanbul.

———, (2016a); *Kırık Hayatlar*, Özgür Yayınları, İstanbul.

———, (2016b); *Mai ve Siyah*, Can Yayınları, İstanbul.

———, (2016c); *Sefile*, Özgür Yayınları, İstanbul.

———, (2017a); *Aşk-ı Memnu*, Anonim Yayıncılık, İstanbul.

———, (2017b); *Ferdi ve Şürekâsı*, Can Yayınları, İstanbul.

———, (2019); *Nesl-i Ahir*, Özgür Yayınları, İstanbul.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (2019); *Hayal İçinde*, Hitabevi, İstanbul.

ZİYA, Safveti, (2015); *Salon Köşelerinde*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.